

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

На правах рукопису

НОВОСЕЛЬСЬКА ВЛАДИСЛАВА ВІКТОРІВНА

**ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА
ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Спеціальність: 012 Дошкільна освіта
Освітня програма Дошкільна освіта
Робота на здобуття другого (магістерського) рівня «Магістр»

Науковий керівник:
СЕМЕНОВА НАТАЛІЯ ІВАНІВНА
Кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол № _____
засідання кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
від _____ 2024р .
В.о.завідувача кафедри
(_____)
(підпис)

ГАВРИШ Н.В.
ПІБ

АНОТАЦІЇ

Новосельська В. «ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ».

У кваліфікаційній роботі на теоретичному та емпіричному рівнях досліджено проблему збагачення духовної сфери особистості засобами музейної педагогіки. Зокрема, у роботі розкрито теоретичні основи збагачення духовної сфери особистості дошкільника засобами музейної педагогіки, особливості збагачення духовної сфери у дітей дошкільного віку засобами мистецтва.

Продіагностовано стан духовної сфери дітей старшого дошкільного віку та досліджено ефективність використання засобів музейної педагогіки у збагаченні духовної сфери дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: духовна сфера, старший дошкільний вік, музейна педагогіка, твори мистецтва, заклад дошкільної освіти, вихователь.

Novoselska V. "Formation of creative activity of older preschoolers by means of project technology". "ENRICHMENT OF THE SPIRITUAL SPHERE OF THE PERSONALITY OF THE PRE-SCHOOL STUDENT WITH THE MEANS OF MUSEUM PEDAGOGICS."

In the qualification work, the problem of enriching the spiritual sphere of the individual by means of museum pedagogy was investigated at the theoretical and empirical levels. In particular, the work reveals the theoretical foundations of enrichment of the spiritual sphere of a preschooler's personality by means of museum pedagogy, the peculiarities of the enrichment of the spiritual sphere of preschool children by means of art.

The state of the spiritual sphere of older preschool children was diagnosed and the effectiveness of the use of museum pedagogy tools in enriching the spiritual sphere of older preschool children was investigated.

Key words: spiritual sphere, older preschool age, museum pedagogy, works of art, preschool education institution, teacher.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретичні основи збагачення духовної сфери особистості дошкільника засобами музейної педагогіки.....	7
1.1. Психолого-педагогічні дослідження формування духовної сфери дітей старшого дошкільного віку.....	7
1.2. Музейна педагогіка як засіб збагачення духовної сфери особистості.....	16
Висновки до першого розділу	35
Розділ 2. Вивчення практики збагачення духовної сфери дітей старшого дошкільного віку	37
2.1. Мистецтво як один із чинників збагачення духовної сфери особистості дошкільника.....	37
2.2. Особливості збагачення духовної сфери у дітей старшого дошкільного віку.....	50
Висновки до другого розділу	57
Розділ 3. Експериментальне дослідження збагачення духовної сфери дітей старшого дошкільного віку.....	58
3.1 Система роботи по збагаченню духовної сфери старших дошкільників.....	58
3.2. Ефективність використання запропонованої системи роботи.....	78
Висновки до третього розділу.....	86
Висновки	87
Список використаних джерел.....	90
Додатки.....	97

ВСТУП

Кожна цивілізована держава дбає про своє майбутнє, яке в державі започатковують найменші її громадяни – діти, зростання яких залежить від якості виховання і навчання, що їм пропонує держава. Першоосновою такого виховання і навчання вбачаємо у визначенні державою мети виховання підростаючого покоління. Вивчення останніх державних документів у галузі освіти засвідчує, що у змістовій характеристиці дефініції «Мета», одним з її чинників обов'язково виступає розвиток духовної сфери. Зокрема, у «Концепції дошкільної освіти в Україні» [45, с.3] вказано: «формування основ духовності особистості»; «Базовий компонент дошкільної освіти в Україні» [10, с.4] передбачає: «організація умов духовного зростання особистості»; «Орієнтований зміст виховання в національній школі» зумовлює «виховання духовної культури особистості, духовних цінностей, орієнтацій, виховання моральної свідомості»; програма «Я у Світі» серед завдань виховання містить такі: «Засвоєння дітьми духовних цінностей свого народу, відчуття батьківської землі, уявлення про єдність взаємодії людини і природи». Збагачення духовної сфери дітей є однією з центральних у навчально-виховному процесі, і належить до проблеми соціального характеру, оскільки пов'язана з таким поняттям, як формування особистості. В наш час часто можна почути заклики про підняття національної свідомості людини та виховання справжнього громадянина. А поштовхом і основою для цього є, в першу чергу, виховання духовної особистості. Дитячому закладу потрібно турбуватися про духовний світ дитини. Саме тоді країна буде бачити молодь як майбутнє нашої нації, рушійну силу, яка спроможна вирішити проблему держави не на свою користь, молодь із своїми вищими моральними, естетичними канонами та ідеалами. Адже від її ставлення до надбань культури залежить нині духовне оновлення нашого суспільства, зміст її цінних орієнтацій і майбутнє.

Наше суспільство переживає період стрімких, далекосяжних змін: технологічний прогрес, міжнародну торгівлю, розвиток комунікацій, світову конкуренцію. Усе це вимагає дотримання високих моральних чеснот. Тому духовний розвиток дітей дуже важливий у наш час. Авжеж дитячий заклад – це той єдиний

осередок, який зможе вплинути на дитину духовно.

Проблема формування духовної сфери дошкільників – одна з головних проблем нашої держави. Тому, що успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації. Адже саме духовність надає надзвичайності усім психічним характеристикам людини.

Духовність – творча спрямованість, наснага, енергія людини. Особистість має право на самостійність, на індивідуальність. Однак для пробудження і подальшого духовного розвитку індивіда потрібно створити відповідні умови. І питання це – надзвичайно важливе, оскільки духовність визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-чуттєвих, вольових якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості.

Пріоритети у домінуючих рисах майбутнього покоління – ця дилема все гостріше постає перед освітою. Вивчаються і пропонуються різні варіанти, що до формування духовності в дітей. Наприклад, духовна реабілітація особистості може бути здійснена засобами культури, зокрема, через проникнення у світ мистецтва. Спираючись на положення висловлене Г.Силач, що діяльніше перетворення культури у внутрішній духовний світ людини визначає міру духовності людини, її духовне багатство, істинне єство як «духовної істоти».[6;170]

Проблема духовності належить також до числа основних психологічних проблем. Життєво важливі задачі, котрі стоять перед сучасною цивілізацією – це подолання соціальної й національної несправедливості, припинення національної кризи – а це потребує (корінного) перетворення свідомості багатьох людей, тобто нового духовного відродження суспільства. А сьогодні дуже важливо для нашої держави, щоб кожен її громадянин, піднявся над своїми власними проблемами, і намагався збагатитися духовно.

У сучасній теорії та практиці дошкільної освіти спостерігається активний процес оновлення змісту освіти й удосконалення систем духовного виховання дошкільника. В контексті сказаного головною метою дошкільного закладу є переосмислення й переорієнтація та вплив на формування високоморальної громадської позиції, національної свідомості, потяг до прекрасного. Сучасний

вихователь повинен переосмислити й переорієнтуватися, тобто відійти від педагогічних стереотипів, оновити форми й методи виховання.

Суспільство й держава не можуть існувати, нормально виконувати свої функції без певної системи гуманістичних, духовних цінностей. Оволодіння старших дошкільників духовними цінностями підносять свідомість особистості на вищий щабель, наповнюють життя й діяльність високими громадськими цілями. Духовність зміцнює єдність усього суспільства, забезпечує подолання труднощів на шляху його розвитку. Саме дитячий заклад формує покоління, а від цього залежить розвиток і розквіт нашої держави.

Вивчення психолого-педагогічної літератури зумовлює висновок про те, що проблемі духовності приділяли значну увагу педагоги минулого: Я.Коменського, Й.Песталоцці, А.Дистервега, В.Сухомлинський. Вони одноставно виділили головні фактори, які впливають на духовне виховання дошкільників: праця, сім'я, дитячий заклад, вихователь.

На сучасному етапі проблемою духовності займаються багато вчених, серед яких: О.Майкіна, Г.Сагач, Т.Зязюн, С.Соловейчик, І.Зеліченко. У контексті розгляду проблеми духовного розвитку дітей та аналізу результатів наукових досліджень ми визначили, що проблема збагачення духовної сфери засобами музейної педагогіки не була предметом соціального дослідження. У низці робіт її торкалися принагідно або в порядку постановки проблем духовної сфери: не висвітлено розвиток духовної сфери особистості старших дошкільників, не визначені педагогічні умови збагачення духовної сфери, не розроблено зміст, структуру, послідовність ознайомлення старших дошкільників з музейною педагогікою, що спрямовується на збагаченні духовної сфери особистості. Долучення до виконання поставленого завдання певною мірою можливо здійснити завдяки нашому дослідженню. Актуальність проблеми зумовила вибір теми дослідження: **ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ**

Об'єкт дослідження – духовна сфера особистості дошкільників.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування у дітей дошкільного віку духовної сфери засобами музейної педагогіки.

Мета дослідження – виявити та методом експерименту перевірити педагогічні умови, що забезпечують збагачення духовної сфери дошкільника засобами музейної педагогіки у навчально-виховному процесі.

Гіпотеза дослідження – ґрунтується на припущенні, що ефективність процесу збагачення духовної сфери особистості у дітей дошкільного віку зростає за умов поетапної взаємодії дитини з вихователем, в основі якої лежить музейна педагогіка, зокрема мистецтво живопису, оскільки гарантують високу результативність даного виду роботи.

У відповідності з метою та гіпотезою наше дослідження спрямовувалося на вирішення наступних **завдань**:

1. З'ясувати психолого-педагогічні основи формування духовної сфери.
2. Визначити засоби збагачення духовної сфери особистості у дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки.
3. Визначити та обґрунтувати педагогічні умови збагачення духовної сфери у дітей старшого дошкільного віку засобами мистецтва (зокрема живопису).
4. Розробити, експериментально апробувати і дослідним шляхом перевірити ефективність системи роботи з збагачення у старших дошкільників духовної сфери шляхом ознайомлення з музейною педагогікою (зокрема мистецтвом живопису).

Методи дослідження: вивчення нормативних документів про формування духовної сфери особистості, аналіз мистецтвознавчої літератури з проблем дослідження; аналіз планів виховної роботи з дітьми; емпіричні методи дослідження: анкетування, бесіди, педагогічні спостереження навчально-виховного процесу; створення спеціальних діагностичних ситуацій; констатувальний, формувальний та контрольний етапи експерименту з наступною якісною і статистичною обробкою результатів дослідження.

Кваліфікаційна робота здійснюється в контексті наукової роботи кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Апробацію кваліфікаційного дослідження здійснювалося на засіданні кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 3 від 24 жовтня 2024 р.)

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ДОШКІЛЬНИКА ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

1.1. Психолого-педагогічні дослідження в формуванні духовної сфери дітей старшого дошкільного віку.

Проблема духовної сфери (духовності) цікавила людство в усі часи. До визначення цього поняття у вчених не має одностайної думки. Кожний науковець розуміє поняття «духовність» по-різному.

Розвиток духовної сфери суспільства та окремої особистості є актуальним питанням для сучасної науки. В наш час без вирішення цієї проблеми соціальний прогрес є, безперечно, неможливим. В процесі свого еволюційного розвитку людство накопичило велику кількість цінностей (як духовних, так і матеріальних), досягло значних успіхів у розвитку науки та вдосконаленні знань. Крім того, за цей час відбулось перетворення самої людини: у світі стало більше освічених людей. Вони, спираючись на свої знання та досвід, можуть впливати на оточуючий світ, робити його більш досконалим. І як наслідок історичних, еволюційних змін, все більшої інтеграції особистості у цивілізацію відбуваються зміни духовного світу людини [11]. Людина стає більш культурною, моральною. Але у сучасному світі, поряд з великими досягненнями у розвитку суспільства, особистості, її освіченості та моральних якостей все більше помітні проблеми, які безпосередньо пов'язані з невідповідністю матеріальних досягнень людства і тими методами та шляхами, якими вони втілюються у життя. Так, високий рівень освіти не завжди дає гарантію того, що особистість у своєму житті та діяльності буде керуватись моральними та духовними принципами, і таких прикладів можна навести безліч. Отже, на сучасному етапі розвитку суспільство зіткнулось з такою великою проблемою як бездуховність. Сьогодні, мабуть, ні в кого не має сумнівів, що без духовного відродження, духовного оновлення, повернення духовності у душі людей неможливо говорити про відродження нашого суспільства, його відповідності нормам цивілізованого існування, законодавчих та реальних гарантій прав та свобод особистості, які є пріоритетними у всьому цивілізованому світі.

Проблема духовності розглядається філософами, соціологами,

культурологами, педагогами, психологами. Представники кожної з цих наук мають свій погляд на її сутність, що вказує на універсальність феномену духовності і, одночасно, ускладнює можливість єдиного і однозначного його тлумачення.

Таким чином, метою нашої роботи є аналіз визначення дефініції «духовність».

Як зазначає Г.Шевченко, проблеми духовного розвитку особистості знайшли своє відображення в роботах видатних філософів-космістів таких, як В.Соловйов, В.Вернадський, М.Бердяєв, сучасних філософів таких, як Л.Губернський, В.Андрущенко, С.Кримський, С.Пролеєв, І.Олександров, психологів - Ж.Юзвак, О.Киричук, І.Бех, М.Боришевський, соціологів таких, як О.Семашко, Б.Нагорний, В.Євнух [95, с. 3]. В своїх роботах ці автори дають методологічне обґрунтування сутності духовності суспільства, особистості, крім того, вони розкривають філософські засади духовної культури суспільства, окремих соціальних груп, індивіда.

В роботах І.Бичка, А.Горак, М.Кагана, С.Кримського, С.Пролеєва, В.Толстих, В.Федотової проблематика духовності виділяється у якості самостійного об'єкта вивчення [95, с. 8]. В працях цих філософів розкривається соціальна сутність та зміст духовності, з'ясовуються та згруповуються існуючі у філософській та громадській думці підходи до розуміння феномену духовного [11, с. 8].

Певна група вчених проводила пошукові дослідження одного з найбільш важливих компонентів духовності особистості – ціннісних орієнтацій, їхньої соціальної обумовленості та динаміки змін. Це дослідження І.Бичка, А.Вардонацького, В.Іванова, Ф.Кирилюка, М.Корнева, С.Кримського, В.Матусевича [11, с. 8].

Представляють науковий інтерес праці Л.Буєвої, В.Такірова, Л.Бондаренка, Ю.Волкова, І.Громова, В.Іванова, В.Касяна, В.Кременя, В.Ляха, Л.Сохань, В.Момова, П.Несторова, С.Шавель, що присвячені питанню формування особистості, окремих сторін соціального механізму розвитку її духовності [11, с. 9].

П.Симонов, П.Єршов, Ю.В'яземський «розкрили сутність духовності як вияв

найвищих спрямувань людини до знання і служіння іншим людям» [81, с. 22]. Г.Шевченко вважає, що духовність – це володіння мистецтвом бути щасливим [94]. Також Г.Шевченко наголошує, що «духовність особистості вміщує в собі гармонію, красу світу, моральні імперативи, єдність думок і почуттів» [95, с. 7]. С.Ожегов визначає духовність як властивість душі, що полягає в превалюванні духовних, моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними [68, с. 186].

Ю.Білодід вважає, що «духовність – це постійна праця над зміною та удосконаленням суб'єктивного існуючого, постійна увага до оточуючого соціального життя» [16, с. 56]. В.Барановський визначає духовність особистості, як «єдність і вираження її свідомості, самосвідомості, мотивів і принципів діяльності, є головною, основною якістю, що характеризують людину як особистість» [11, с. 5].

Вивчаючи праці П.Симонова, який розглядає душу, духовність як поняття, яке виражає якість особистості, що становить собою соціальну цінність, – потребу в пізнанні, в прагненні до добра, в співпереживанні. Він стверджує, що дані поняття позначають індивідуальне виявлення в структурі особистості двох фундаментальних потреб: ідеальній потребі пізнання та соціальній потребі діяти «для інших» [69]. В.Слободчиков розглядає духовність людини як ціннісну характеристику явищ людської культури, пов'язує її з такими символами людської реальності як «внутрішній світ», «суб'єктивність», «внутрішнє Я» [69]. С.Шаргородський та В.Шаргородська висловлюють таку думку, що «духовність – це наукові знання, вміння розібратися у світі, усвідомлення своєї невідокремленості від природи та вищих цінностей життя» [93]. С.Кримський називає духовністю безперервний процес трансформування універсуму зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на етичній основі, здатність створювати той внутрішній світ, завдяки якому реалізується самототожність людини. Духовність приводить до своєїрідної смислової космогонії поєднання образу світу з моральними основами особистості [47]. Н.Звонок вважає, що «джерелом внутрішньої активності в духовному житті людини постає бентежна робота совісті. Спроможність людини осмислювати саму себе як моральну проблему, активна робота совісті є безперечним свідченням духовності особистості» [37].

В своїй роботі «Етнопсихологічний аспект розвитку духовності особистості» Н.Хлопоніна, А.Тимохіна, І.Хлопонін висловлюють думку щодо зв'язку духовності з загальною культурою, ерудицією, загальним розвитком особистості. Крім того, вони вважають, що «втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Тривала криза духовності у окремої особистості може призвести до її деградації, втрати людського обличчя» [12].

В соціологічному словнику поняття «духовність» визначається як «переважання у людині духовно-моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними» [73, с. 99].

В культурологічному словнику «духовність» визначається як «індивідуальна здатність до світо- і самопізнання, орієнтованість особистості діяти «для інших», пошук нею моральних абсолютів» [25, с. 44].

В педагогічній науці ми знайшли такі визначення терміну «духовність»:

- «поняття узагальнене, що відображує цінності (змісти) і відповідний їм досвід, протилежні емпіричному («матеріальному», «природному») існуванню людини або щонайменше відмінні від нього. Духовність виявляється в спрямованості людини до вищих цінностей, до ідеального, у свідомій спрямованості людини до досконалості, відповідно натхнення полягає в освоєнні вищих цінностей, у наближенні до ідеалу» [71,с.81];

- «індивідуальне вираження у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується добрим ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу, розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу і призначення свого життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями і прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [26, с. 106].

В.Мижериков вважає, що духовність це: «1) вищий рівень розвитку й саморегуляції зрілої особистості, коли основними орієнтирами її

життєдіяльності стають неминущі людські цінності; 2) орієнтованість особистості на дії в благо навколишніх, пошук нею моральних абсолютів; 3) із християнської точки зору - спряженість людини у своїх вищих прагненнях з Богом» [59, с. 96].

У сучасній філософській науці вчені дають таке визначення терміну «духовність»: «...духовність же сполучена з розвиненістю совісті, інтуїції й зі здатністю містично перебувати в тих або інших шарах духовного буття...» [82, с. 207]; «категорію людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Прояснення природи людського буття через категорії «дух» та «духовність» означає, що людина може не тільки пізнавати та відображувати навколишній світ, а й творити його. Духовність постає як інтегральна категорія, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини. У християнській антропології духовність є виразом вищого морального спрямування людського буття до Бога» [88, с. 179];- «духовність» -: 1) нематеріальність, безтілесність; 2) натхненність; наповненість духом творчості, що творить духом; 3) процес гармонійного розвитку духовних здібностей людини.

У прямому, тобто релігійно-філософському, змісті духовність є:

- а) стан духовного; з одного тільки Духа складене;
- б) відносно до духовного відомства (духівництво, духовний навчальний заклад);
- в) присутність Духа Божого в людині; безпосередній контакт душі з будь-яким «зовнішнім» духом (стриманість духом); суттєве властивість душі бути образом (дзеркалом) Духа Божого.

У переносному, світсько-матеріалістичному, змісті духовність найчастіше всього трактують як тягу людей до вершин культури й удосконаленню своїх творчих здібностей. Про духовність говорять як про добровільний вибір індивідом важливих суспільних цінностей і ідеалів і підпорядкованість своєму життю їх вимогам. По ученню ап. Павла, «дійсна духовність сполучена із внутрішнім пізнанням тих світів і обривів Буття, які приховані від зовнішніх органів почуттів; вона дає людині містичну здатність прямо вбачати – внутрішнім оком, інтуїтивно – суть речей и неупереджено оцінювати совість власні наміри й учинки» [88, с. 209].

Дослідження психологічних джерел зумовило твердження про те, що духовність визначається як:

* «специфічна якість людської психіки, що характеризується системою піднесених потреб індивіда, його самореалізації на основі вищих соціальних цінностей» [31, с. 60];

* «пошук, практична діяльність, досвід за допомогою яких суб'єкт здійснює в самому собі перетворення, необхідні для досягнення істини, для самовизначення; духовно-практична (не утилітарна) діяльність з самотворення, самовизначення, духовного росту людини» [20, с. 149];

О.Колісник вважає, що «духовність... є мірою переживання безпосереднього смислового контакту з надособистісними вартостями, якими є Справедливість, Свобода і Відповідальність; Краса, Істина і Творчість; Любов і Добро; Віра, Космос і Бог» [43].

В.Громов визначає духовність як форму ціннісно-орієнтаційної діяльності у моральній, релігійній та правовій сферах [27, с. 137]. М.Каган стверджує, що «духовність – це атрибут людини як суб'єкта, а бездуховність – ознака втрати особистістю її суб'єктивних якостей і її виродження в простий об'єкт, у подобу тварини або механізму» [40, с. 102]. С.Кримський вважає, що «духовність мислиться еквівалентом морального розуму, гуманізму, совісності, пошуку ідеалу, у якому єдність блага, істини й краси утворюють значеннєвий стрижень духовної діяльності людини» [27, с.137].

В.Федотова вважає, що духовність є тим поняттям, яке дає змогу людині осмислити світ та своє місце в ньому на підставі глибоких гуманістичних традицій минулого [90, с. 3]. Крім того, вона дає визначення духовності як поняття, яке розкриває людину як істоту глибоко вкорінену в культуру та маючу «високий гуманістичний потенціал, моральну стійкість і широко пізнавальний погляд на мир» [90, с. 3]. Також В.Федотова проводить розгляд релігійного мислення та релігійних переконань як тих субстанцій, що розкривають внутрішню духовну силу певної релігії (християнства) [90, с. 4]. І, підсумовуючи, В.Федотова дає таке визначення поняття «духовність»: «духовність є якісна характеристика свідомості (як і вчинку, справи, життя) або, точніше, характеристика його різноякісності. Ця

характеристика відбиває пануючий тип цінностей... Типи духовності: естетизм, етизм, теоретизм, релігійність, а також політизм» [90, с. 4].

Лівшиць Р. вважає, що з поняттям духовність асоціюється зазвичай «надія й розпач, віра й невіра, любов й ненависть». Крім того, на його думку, обов'язковим для духовної особистості є «проходження боргу, активне неприйняття зла, боротьба з ним, сприяння добру, прагнення реально наблизити дійсність до ідеалу. Духовна особистість не може не прагнути до того, щоб зробити все від неї залежне заради торжества ідеалів гуманізму» [49, с. 26, 54]. На думку В.Ксенофонта, духовність є елементом життєвого процесу [49, с. 27]. В.Стрелков так визначає духовність: «духовність можна визначити як стан розширення внутрішнього об'єкту свідомості, яке випереджає можливості самоідентифікації суб'єкта» [49, с. 36]. Є.Рашковський вважає, що «духовність - це світ безмовного, неявного, особистісного знання, що володіє складними й парадоксальними структурами, які таємно пов'язані з людською таємницею свободи» [49, с. 37]. Крім того, Р.Лівшиць проводить аналіз концепції С.Франка та відмічає, що в цій концепції духовність визначається «як позиція особистості стосовно світу вищих змістів» [49, с. 41]. У теоретичних побудовах Г.Бурбуліса та В.Кемерова духовність визначається як певне ставлення особистості до соціального цілого. Це ставлення, на їхню думку, полягає «у здатності розглянути за світом речей світ вищих змістів, у здатності виявляти в предметах соціальні якості, відкривати людські призначення речей і встановлювати їх зв'язки з діями людей, що задовольняють певні потреби й інтереси» [49, с. 40]. Л.Буєва вважає, що духовність є певним вектором особистості, певною внутрішньою орієнтацією особистості у системі цінностей [49, с. 41].

Крім того, в контексті розгляду та аналізу поняття «духовність» різними науковцями заслуговує на увагу концепція П.Симонова, у якій відображена ідея духовності як ставлення особистості до світу. В його концепції світ представлений не як суспільство та його культурно-змістова сфера, а як інша людина. У змісті цього ставлення П.Симонов підкреслює ті ж самі якості, що і більшість інших науковців - альтруїзм, самовіддача, безкорисливість [49, с. 41].

На думку В.Стрелкова, духовне ставлення до світу можливе лише тоді, коли

людина не пливе за течією, а здійснює творчі зусилля, коли її свідомість спрямована на перетворення реальності, яка їй протистоїть [49, с. 41].

На думку Попова В.Д., «важлива сторона формування духовності – це розвиток активної потреби й здатності до перетворення середовища за законами краси» [76, с. 186].

Отже, аналіз визначення науковцями різних галузей науки поняття «духовність» дозволив нам виділити такі його суттєві ознаки:

- духовність як якість особистості, її основи, потяг до досконалості, перевагу у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними [68, 69, 73, 71,20,27];

- духовність як орієнтацію особистості на діяльність для інших, пошук нею моральних абсолютів [49, 81,25, 26,59];

- духовність як постійну духовно-практичну діяльність особистості, направлену на зміну та удосконалення існуючого оточення (світу, людства, себе) [49, 16,71,88,20,76];

- духовність як потребу в пізнанні, знаннях, прагненні до добра, співпереживання, вміння розбиратись у соціумі, житті, світі, собі [49, 94, 93, 37, 26,90];

- духовність як прагнення особистості діяти у відповідності з вищими релігійними цінностями, смислами, Богом, присутність духу Божого в людині [49,59,20, 43];

- духовність як самореалізацію особистості на основі вищих соціальних та людських цінностей [49,47,59,31].

У контексті даного дослідження ми послуговуємось таким визначенням поняття «духовність» – *якісна характеристика особистості, яка відображає перевагу у неї духовних, моральних, інтелектуальних цінностей над матеріальними*. З практичної точки зору (з метою оцінки рівня духовності особистості) можна вважати духовною таку особистість, у якої яскраво виражені наступні характеристики (що можуть виступати показниками її духовного рівня): високі естетичні уявлення та почуття [2], доброта, обов'язок, відповідальність, справедливість, честь, гідність, совість [25], вірність, правдивість, щирість [88],

повага до старших, взаємодопомога [32], здібності до пізнання, усвідомлене ставлення до знань, засобам їхнього досягнення, постійне прагнення до удосконалення та накопичення знань, якісного їхнього засвоєння, розвитку та застосування у повсякденне життя превалюють над матеріальними цінностями, прагматичним ставленням до життя та егоцентричністю.

Пріоритетним напрямом у реформуванні дошкільної освіти є розвиток цілісної особистості, зокрема її духовної сфери. Адже підпорядкованість людини конституції, зазначав психолог В. Зеньковецький, полягає в її духовності.

Дослідник М. Марчук описує **структуру духовного потенціалу особистості**, спираючись на тривимірну систему внутрішніх координат, які відповідають трьом фундаментальним людським здібностям: 1) *логічному мисленню*, пов'язаному з такими протилежностями, як «істина» й «омана»; 2) *моральному волевиявленню*, що здійснює вибір між «добром» і «злом» та 3) *естетичному переживанню*, зумовленому дихотомією «краси» й «потворності».

Виходячи з цього, процес виховання постає в новому світлі як відтворення й наслідування культури через індивідуальний розвиток. Діти переймають з оточення все: і добре, і зле, прекрасне й бридке. Саме тому й треба, щоб вони бачили навколо себе більше краси і добра, - вважала С. Русова. [44]

1.2 Музейна педагогіка як засіб збагачення духовної сфери особистості.

«На все, що зроблено для людини, завжди знайдеться людина, щоб зроблене оцінити».

Е. Делакруа

Ефективним засобом збагачення духовної сфери особистості є музейна педагогіка. Музейна педагогіка має високий виховний потенціал. Вона є тим важелем, який відіграє істотну роль у формуванні художнього досвіду, особистісних оцінок, естетичних суджень та емоційних відгуків дітей. Тож, втілюючи в життя сучасні передові технології, зокрема особистісно-орієнтовані, не варто про естетичну, пізнавальну, моральну, а також національну цінність музеїв у вихованні дошкільників.

Останнім часом дедалі більше утверджується думка, що в залученні дітей до надбань національної та світової художньої культури важливу роль мають відігравати художні музеї, картинні галереї та виставкові зали. В Україні та близькому зарубіжжі відбувається процес становлення музейної педагогіки.

Термін уперше ввів у науковий обіг у 1934 році К. Фрізен, Німеччина. **Музейна педагогіка** – це науково-практична дисципліна на стику музеєзнавства, педагогіки і психології, що розглядає музей, як освітню систему і направлена на оптимізацію взаємодії музею і відвідувача.

В сучасних дослідженнях, присвячених проблемі використання засобів музейної педагогіки в розвитку дітей, і музейно-педагогічних програмах одним із пріоритетних завдань є розвиток інтересу до культури й мистецтва. *Поряд із збагаченням уявлень мистецтвознавчого й пізнавального характеру, накопиченням початкового досвіду музейної комунікації, принципово важливим є формування в дітей емоційного відгуку на предмет, бажання пізнавати, сприймати інформацію, розвиток інтересу до сприйняття й пізнання предмета в умовах музею.*

Використовуваний в сучасних дослідженнях термін «інтерес до музею» стосовно до розв'язання проблеми в дошкільному віці має на увазі:

* інтерес до музейного предмета (його характеристикам, властивостям) і через нього освоєння культурних цінностей, законів мистецтва, пізнавальної інформації,

історичних соціальних зв'язків;

* інтерес власне до музею як до деякого пізнавального об'єкту (його зовнішнім характеристикам, сутності й функціям, обладнанню, правилам організації, історії виникнення музею як феномена й створення конкретного музею);

* інтерес до відвідування даної структури як нового середовища, джерела одержання пізнавальної інформації й емоційно-естетичних вражень.

Використання терміна «інтерес до відвідування музею» дозволяє нам підкреслити важливість саме цього ракурсу – позитивний (або негативний) первинний досвід відвідування музею є важливим чинником для прояву в дітей інтересу до музею й музейного предмету.

У сучасних дослідженнях інтерес трактують як «виборчу спрямованість психічних процесів на об'єкти і явища навколишнього світу, як тенденцію, потребу, прагнення особистості займатися даним параметром явища, які приносить задоволення» (Г.Щукіна) [1, с. 11].

Розвиток інтересу (у перекладі з латинської – те, що має значення, важливо) забезпечує емоційну забарвленість освоєваних уявлень, інтеграцію емоційно-естетичного й когнітивного відбиття інформації, більш ефективно присвоєння особистістю надбаного досвіду. Невипадково часто акцентують увагу на інтересі як «активізації емоцій і почуттів» (Д.Фрейд), «специфічному відношенні особистості до об'єкта, викликаному свідомістю його життєвого значення й емоційною привабливістю» (А.Ковальов) [1, с.5].

Інтерес являє собою інтегрований сплав інтелектуальних (активні й пошук, здогад, дослідницький підхід, готовність до розв'язання завдань); емоційних (пізнавальні й естетичні емоції, почуття очікування нового, прекрасного, почуття інтелектуальної й естетичної радості, успіху); вольових (ініціатива пошуку, самостійне добування знань і прагнення до дослідницької й естетичної діяльності, висування й постановка завдань на шляху пізнання й естетичної діяльності), творчих проявів (Г.Щукіна) [1].

Розвиток інтересу припускає зміну основних його характеристик: зміна мети (інтерес до самого процесу діяльності або до її результатів), таких показників як стійкість (тривалість і схоронність), широта (багатосторонність), глибина,

динамічність, дієвість, а також змістовної сторони (спрямованості) (Е.Коротаєва, Л.Маневцова, А.Матюшкін, Н.Поддяков, В.Філіппова, Г.Щукіна).

У рамках розглянутої проблеми особливо значимим є прояв пізнавального й естетичного інтересів. Пізнавальні інтереси характеризуються спрямованістю на пізнання нового змісту, прагненням до виявлення властивостей освоюваного предмета, причин, зв'язків, проявом здогаду, здійсненням активного пошуку інформації, інтелектуальними емоціями. Естетичні інтереси проявляються в естетичному відгуку на естетичну цінність, цілісним сприйнятті естетичного предмета, вибірковим ставленням до естетичних предметів і творчої діяльності, захопленості, естетичній вразливості [1, с. 120-122]. Враховуючи специфіку пізнаваного в умовах музею об'єкта – твору мистецтва – слід підкреслити взаємозв'язок і своєрідну інтеграцію прояву пізнавальних і естетичних інтересів в даному процесі. Це найцінніше для дошкільного віку, у якому види інтересів тільки починають закладатися, і їхні прояви тісно переплетені й взаємозалежні.

Для дошкільників характерний малий досвід відвідування музеїв, початковий рівень розвитку художньо-естетичного сприйняття, наявність фрагментарних, конкретних, часто ситуативних уявлень про об'єкти навколишнього світу, відносно невисокий рівень розвитку логічних операцій, естетичних і моральних суджень. Це й визначає необхідність активізації, насамперед, цікавості до сприйняття й пізнання предметів в умовах музею; інтересу, у якому тісно взаємозалежні пізнавальні (бажання пізнавати нове про об'єкти, уміння ставити питання й проявляти активність в одержанні відповідей на них) і емоційно-естетичних проявів (милування красою, відгук на прекрасне, гармонію, бажання створювати прекрасне).

У сучасних роботах, присвячених проблемам музейної педагогіки, піднімаються питання розвитку естетичних і пізнавальних інтересів, прагнення освоювати мистецтво, предметний світ в умовах музею як умова розвитку дітей (Е.Ванслова, Н.Макарова, О.Некрасова-Каратєєва, М.Осоріна, Б.Столярова, М.Юхневич і ін.) Разом з тим на даний момент залишається недостатньо вирішена проблема визначення стратегій розвитку інтересу до відвідування музею в дітей дошкільного віку (пріоритетних завдань, доцільного змісту, ефективних методів і

прийомів), яка може вирішуватися тільки на основі вивчення сучасного дошкільника, його субкультури, інтересів, досвіду відвідування музеїв, особливостей художньо-естетичного й пізнавального розвитку.

У більшості старших дошкільників є досвід відвідування музеїв; як правило, інтерес до них ситуативний, кореляційно пов'язаний із широтою, різноманіттям і узагальненістю вистав про музеї (призначенні, особливостях колекцій), досвідом їх відвідування (спогадами про екскурсію, негативними або позитивними враженнями від образу екскурсовода, коментарями батьків, вихователя), рівнем і особливостями розвитку вмінь комунікації з музейними предметами, розвитком художньо-естетичного сприйняття, емоційно-естетичних здатностей, пізнавальної активності.

Слід відзначити перевагу виставок тематичного характеру (ляльок, воскових фігур, піскових скульптур тощо), і часте згадування батьками таких проблем при відвідуванні художніх музеїв, як вередування й швидке стомлення дітей, зниження інтересу до експозиції, невміння розглядати картини, відсутність інтересу до деяких експонатів (гравюр, монет) тощо.

Як правило, діти звертають увагу на яскраві, помітні музейні предмети, чим-небудь відмінні від інших представлених у залах (дуже великі, маленькі, яскраві, схожі на що-небудь раніше бачене), близькі дитячому досвіду («є такі ж в будинку», «розглядали в книжці»), або не головні, з погляду дорослого, деталі (ручки дверей, тріщинки на рамі, невелику деталь на полотні художника).

Характерними особливостями при сприйманні музейних експонатів виступають:

*емоційно-позитивне очікування екскурсії, бажання відвідувати музеї, про які вони почули від інших дітей і із засобів масової інформації;

*прояв захопленості, емоційності в процесі екскурсії (співпереживання героям, імітація емоцій, плескання у долоньки від замилювання), а також при наступній відбитті вражень у малюнках, іграх; виразність мови, міміки, рухів при прояві інтересу;

*зосередженість, підвищення уваги при ознайомленні з експозицією, що сподобалася (пильне розглядання предмета, наближення до нього, зниження голосу

до шепоту, імітація предметних дій: нюхання намальованих квітів, борсання в зображених на полотні хвилях);

*питання про музей (його видах, функціях, музеях міста), адресовані вихователям і батькам; прагнення довідатися щось нове про музей, представлені в ньому предмети («А як потрапляють предмети в музей? Я теж можу принести щонебудь?», «В інших музеях є такі ж трони?», «А як він (художник) малював нагорі картини? Там же високо? Він по сходах піднімався або на підлозі розкладав?», «Чому фарба не рівненько лежить, шматочками (мазками)? Картина виходить шорстка, як жива. Доторкнутись можна?!»);

*переваги й бажання відвідувати музеї, виставки певної спрямованості (музеї, експозиції: ляльок, тварин, зброї й тощо);

*спроби порівняти навколишні предмети з музейними цінностями, прагнення зайнятися колекціонуванням (пропозиції дітей збирати гарні іграшки, подарунки, фігурки тварин, військові атрибути, моделі машин після відвідування цікавих виставок);

*відображення вражень про екскурсію в малюнках, розповідях, сюжетно-рольових іграх, прояв ініціативи, творчості (наприклад, пропозиція дітей «відкрити музей музики й танців, у якому будуть звучати улюблені пісеньки й мелодії й завжди танцювати танцюристи», виготовлення за власною ініціативою яскраво прикрашених рамок для дитячих малюнків [21, с. 377].

Однак, в деяких випадках виявлене зниження інтересу дошкільників до відвідування музеїв. Це проявляється й у дітей, що відвідують екскурсії, організовані дошкільною освітньою установою, і в дітей, що виїжджають в музеї з батьками («Знову в музей! Давайте краще пограємо», «Підемо в «Макдональдс!», «Мені вже тут наскучило!») Причинами цього, зазвичай, є орієнтованість педагогічного процесу дитячого садка й зусиль батьків на формування знань, невірна організація процесу сприйняття музейної експозиції (численність розглянутих предметів, невиправдана й не розрахована на вікові можливості дошкільників тривалість екскурсії, недостатній облік рівня підготовленості дітей і особливостей групи), негативні зауваження щодо поведінки дітей під час екскурсії з боку екскурсоводів, педагогів, батьків.

Старші дошкільники демонструють більш високі показники емоційних проявів інтересу, низько-середні показники вольових проявів і відносно нерівномірні – інтелектуальних і творчих проявів. Для більшості старших дошкільників характерна яскрава емоційна реакція на цікаву інформацію, незвичайні естетичні властивості предметів, прояв естетичної симпатії відносно розвиненого вміння відчувати настрої картини, позитивний настрій на майбутнє відвідування музею. У той же час, при деякому рівні розвитку художньо-естетичного сприйняття, значна частина дошкільників пасивна в процесі екскурсії, не проявляє ініціативи, не прагне (і не вміє!) ставити пізнавальні запитання (про музей, музейний предмет), більшою мірою очікує керівництва й допомоги дорослого; і в цілому інтерес можна визначити як ситуативний і поверхневий.

Як зробити, щоб сучасні дошкільники з інтересом йшли в музей, щоб початковий досвід відвідування музею не був обмежений запам'ятовуванням заборон і правил поведінки в музейних залах? Як запустити механізм прагнення одержувати естетичну й пізнавальну інформацію в процесі відвідування музею?

Не повторюючи вимог до організації, проведення, тематики й змісту екскурсій, представлених у сучасних дослідженнях і методичних розробках (Н.Кульчінської, Н.Кутяної, М.Мацкевич, Л.Пантелєєвої, О.Тихонової і ін.), відзначимо деякі методи й прийоми даної роботи, що дозволяють розбудовувати інтелектуальні, емоційні, вольові, творчі прояви інтересу в їхній єдності.

Перше відвідування дошкільниками музею, як правило, супроводжується попередньою бесідою, що сприяє уточненню й систематизації уявлення про його призначення, правил поведінки (або постановці пізнавальних питань), формуванню інтересу й почуття очікування зустрічі з ним.

Для активізації дитячої цікавості, зниження тривожності перед малознайомим місцем доречні:

* емоційні, яскраві, насичені прикладами розповіді педагога, батьків із власного досвіду відвідування музеїв у дитинстві;

* обговорення з дітьми тематики екскурсії, інформації про музей, його історію, колекцію, призначення (без зайвих деталей, що перевантажують);

* розглядання фотографій, проспектів про музей, виставки книг з добіркою

зображення предметів, аналогічних колекції музею;

*проведення попередньої роботи з розглядання репродукцій деяких творів, предметів, представлених у колекції музею;

*визначення розташування музею на карті міста, продумування разом з дітьми маршруту руху (як, на якому транспорті, як довго має бути добиратися до місця призначення, що цікавого можна побачити по дорозі); з уточненням того, що хотіли б побачити, довідатись діти в музеї, і коректуванням невинуватених очікувань (наприклад, діти припускали зібрати букет у ботанічному саду, були впевнені, що в художньому музеї «живуть художники»);

*спільне з дітьми обговорення правил поведінки з поясненням і демонстрацією необхідності стримування.

Щоб переконати дітей у необхідності дотримання правил, можна вдатися до експериментування й ігрових завдань (наприклад, запропонувати почути тихий голос педагога-екскурсовода в гомоні голосів усіх дітей групи; брудними руками (забрудненими фарбою) погладити аркуш білого паперу; пройти, тримаючись за руки, по вузькому проходу серед виставлених тендітних «експонатів» (розташованих на стільцях м'ячів), (Н.Кутяїна, Дж. Ніколь) [46, 4]. Правила поведінки можуть бути в формі віршів, які розучуються разом з дітьми, казкових історій, у яких демонструються наслідки їх порушень, символів, які зможуть використовуватися в сюжетно-рольових іграх «Музей», «Виставка»; прийомах «Тихі ніжки», «Музейний крок, голос, жест» [56, 5].

Послуговуючись відзначимо, що недоцільною є мотивації дітей до екскурсії в музей обіцянкою відвідати популярне кафе, купити давно бажану іграшку, подивитися новий мультфільм, У цьому випадку дитина сприймає відвідування музею як обов'язок, не може зосередитися на розгляданні предметів, швидше втрачає інтерес до експозиції. Бажане, щоб саме по собі відвідування музею було яскравою й очікуваною подією для дитини.

Вивчення практики роботи музеїв, дозволяє відзначити різноманітність форм роботи з дошкільною аудиторією і їх батьками, пропонування орієнтованих на певний вік дітей маршрутів, циклів екскурсій. При самостійному виборі тематики екскурсій необхідно керуватися віком, інтересами, запитаними,

індивідуальними особливостями й здатностями дошкільників, їх підготовленістю до відвідування музею певного профілю (художньо-естетичний досвід, розвиток пізнавальної діяльності). Опираючись на наукові розробки (Н.Зубаревої, Л.Пантелєєвої, Е.Фльоріної, Р.Чумічової і ін.) і дані проведеного дослідження, сформулюємо деякі рекомендації:

*при недостатньому досвіді відвідування музеїв краще віддавати перевагу тематичним виставкам, поступово вводячи тематичні екскурсії в художньому музеї («Світ дитинства очима художників», «Магія пейзажу», «Казки на полотнах і в камені») і вільні подорожі по залах музею;

*попередньо слід обговорити з дітьми специфіку колекції художнього музею (що діти побачать в художньому музеї, навіщо люди бережуть і ходять милуватися картинами, скульптурою, навіщо діти й дорослі підуть у музей);

*можна обмежити первинний похід короткою прогулянкою в приміщенні музею, відвідуванням одного-двох залів, надалі - організувати подорож до однієї картини, повторне відвідування залу з визначенням, що нового побачили й відчули діти;

*бажаний час відвідування від 20-30 хвилин спочатку накопичення досвіду, до 40, а в ряді випадків 60-80 хвилин у міру його придбання [4,6].

Вивчення літературних джерел дозволяє відмітити, що невірним є акцентування уваги дітей на якій-небудь одній тематиці, стилі, жанрі мистецтва, вважаючи їх більш пристосованими для сприйняття дошкільниками. При виборі творів для розглядання на перших етапах потрібно: віддавати перевагу мальовничим і скульптурним творам (як найбільш зрозумілим, цікавим дітям), що реалістично відображають об'єкти навколишнього світу.

Вивчення теорії та практики дошкільного виховання переконують, що більшість старших дошкільників добре розуміють образ і настрій у пейзажному й жанровому живописі (казкові й побутові сценки, близькі дитячому досвіду); відгукуються на натюрмортні зображення, у яких представлені знайомі їм предмети; виявляють цікавість до портретів дітей, молодих людей, жінок в ошатних платтях, людей у позитивному емоційному стані, зображенням тварин (Н.Зубарева, Т.Казакова, Н.Курочкіна, Л.Пантелєєва, Е.Фльоріна, Р.Чумічова); уникати складних по тематиці, засобах виразності, розв'язку полотен і скульптурних об'єктів.

Більшість дітей старшого дошкільного віку трактують образ твору (що намальоване) на предметно-побутовому рівні (Н.Зубарева), не зв'язують засобу виразності із задумом (чому обрані така форма, колір), деякі художньо-образотворчі ефекти сприймають буквально (не розуміють відблисків, світлотіні, перспективи).

Враховуючи дані особливості, не слід прагнути до вірного, з погляду дорослої людини, прочитанню образу дошкільниками; можна допомогти їм питаннями, але не варто наполягати на якому-небудь трактуванні твору або його частин. Однак у ряді випадків рекомендують звертатись до вибору провокаційних (складних, неоднозначних, нерозрахованих на даний вік) творів, тим самим створюючи ситуацію підвищеної складності, проблемності, що активізує мислення, емоційні переживання дітей, їх прагнення вдивлятися в зображення; відмовитися від творів, до розуміння яких діти в силу обмеженого запасу знань не готові (наприклад, від полотен і скульптур, створених на сюжети міфів, сказань, епосів народів світу). При виникненні інтересу дошкільників до них доречно запропонувати поставити запитання екскурсоводові або, що ще краще, надалі спільно прочитати книгу. Переказувати зміст покладеного в основу твору мистецтва міфу, сказання або епосу в залі музею недоцільно; уникати в процесі сприйняття мальовничих полотен і скульптур перевантаження дітей інформацією (прізвище художників/скульпторів, задуми творів та ін.), краще зробити акцент на емоційно-естетичній стороні їх сприйняття («Подобається?», «Що відчуваєш?», «Як би сам назвав?»); більш докладно розглянути, проаналізувати три-чотири музейні предмети й познайомитися ще з декількома близькими по тематиці (але не більше чим десять в цілому) [64, с. 13]. При більшому числі експонатів, що оглядаються, у дітей з'являються ознаки стомлення [56, с. 47]; для розглядання вибрати контрастні твори (за засобом виразності ідеї, засобам виразності настрою), питаннями підвести дітей до їхнього порівняння, міркувань; віддати перевагу різним дитячим можливостям, творам і предметам, що перебувають на рівні очей дошкільників, що й дозволяють розглядати їх з різних точок зору. За матеріалами досліджень [56], розглядання великих (більше двох метрів) полотен і предметів веде до підвищення стомлюваності дітей. Однак це не свідчить про необхідність їх ігнорування. Розмір, формат твору є ключем для розуміння образу, і в порівнянні за даними показниками дошкільникам

легше виділити задум твору; при огляді творів мистецтва, предметів частіше посилятися на особистий досвід, власні дитячі спогади, емоції; по можливості використовувати синтез мистецтв (яскраві літературні епізоди, при згадці (по можливості прослуховування) музичних фрагментів, пластичні етюди); якщо у відвідуваному залі представлена оголена натура, тактовна поведінка й доречні коментарі дорослого дозволять продемонструвати адекватне відношення до неї й будуть виступати своєрідним еталоном поведінки-комунікації.

У процесі екскурсії дошкільники швидко стомлюються, починають відволікатися. Дані прояви пов'язані, насамперед, з віковими можливостями дітей (рівнем розвитку пізнавальної сфери, довільності, вольових проявів) і організаційними моментами (невідповідністю експозиції дитячим інтересам, великою кількістю музейних предметів, представлених у залі; наявністю відволікаючих факторів). З появою ознак стомлення можливі припинення екскурсії, зупинка й нетривалий відпочинок, які слід планувати заздалегідь (у ряді музеїв передбачається зона відпочинку, лави), або ж зміна діяльності в процесі самої екскурсії. Екскурсія не повинна перетворюватися в монолог дорослого, повідомлення знань про об'єкт. Музейними педагогами широко використовуються методи дотику (обстеження копій), імітації (імітація обстеження предмета пальчиком у повітрі, зорове торкання), дослідження (проведення розкопок, муміфікація туалетним папером), інтерактивні експонати, екскурсії з електронними путівниками, рухові розрядки, рольові ігри, дитяча продуктивна діяльність в «поле впливу музейного предмета» (О.Ботякова, Г.Вишина, Н.Кульчінська, Н.Макарова, Дж.Ніколь, А.Френсіс). Самостійно, не порушуючи правил музею, можна використовувати малорухливі імітаційні ігри: «пропливти в бурхливім морі» (рух руками), «зібрати прекрасні квіти (нахили й присідання)», «подивитися навколо в бінокль (повороти голови).

Посиленню емоційно-естетичних переживань і підкресленню значимості ситуації сприяє уречевлення вражень: фотографування біля музею, придбання буклетів, фотографій, дрібних, не дорогих предметів – «трофеїв» (Б.Столяров), які дитина може використовувати в грі або власній колекції (фотографій, статуеток, іграшок). Розглядання квитків, брошур, афіш, буклетів, обговорення, що й навіщо на них позначене, сприяє задоволенню безпосереднього інтересу дітей до даних

предметів і направляє на одержання інформації.

Якщо дошкільники вміють орієнтуватися за планом, можлива організація підгрупою (командного) руху в одному із залів. Дітям роздають заздалегідь підготовлені плани з різними маршрутами руху (наприклад, одна команда рухається праворуч, інша – ліворуч). Для подолання переносу акцентів з розглядання предметів на швидкісний рух по залу можна запропонувати дітям позначати на плані символами їх предмети, що зацікавили («знайти щось саме цікаве», виявити в предметах (на картинах) «відгадки» заздалегідь виданих загадок і ін.) По закінченню гри розповісти про враження, предмети, «знахідки», які найбільш запам'яталися.

Для активізації інтересу до повторного відвідування музею можна використовувати наступні методи й прийоми:

* прийом «Закриті двері». Педагог звертає увагу дітей на велику кількість виставочних залів у музеї, пропонує заглянути в деякі з них і подумати над тим, які предмети можна побачити в інших (закритих) залах, висловити припущення, чи є в музеї певні предмети (наприклад, іграшки, дитячі портрети, натюрморти з ягодами й ін.), і при наступнім відвідуванні перевірити версії, поставити запитання що цікавлять доглядачам, екскурсоводам;

*прийом «Складання карти музею». У процесі багаторазових відвідувань музею на ватмані створюється своєрідний план-малюнок залів, місцезнаходження цікавих предметів, при цьому точність відтворення просторових відносин предметів і залів не є принципово важливою. Діти можуть відображати предмети, які їм найбільше запам'яталися, придумувати, які предмети-дива вони побачать при наступних відвідуваннях музею. Цікавим варіантом цього прийому є складання карти музеїв, виставок і галерей міста. У процесі розглядання звичайної карти міста із зазначенням основних визначний пам'яток увагу дітей слід звернути на різноманіття музеїв, виставочних залів і галерей. У міру підготовки до екскурсії разом з дітьми знайти на карті музей, визначити й позначити маршрут; після екскурсії запропонувати намалювати емблему (картинку) музею й розмістити її на карті міста; обговорити наступну екскурсію. Різноманіття музеїв, виставочних залів і галерей, позначених на карті, як правило, ініціює активність дітей: вони з

інтересом шукають позначення інших музеїв, намагаються прочитати їхні назви, висувають припущення про особливості колекцій; активізує дитячий інтерес і позначення тих музеїв, у яких дошкільники побували разом з батьками; яскрава розповідь дитини про свої враження провокує інших дітей побувати в музеї.

Практична реалізація даних методів і прийомів показала, що коефіцієнт їх ефективності деякою мірою залежить від індивідуальних особливостей, здатностей дітей (потрібно ураховувати при побудові екскурсії). Діти, що активно демонструють естетичні інтереси, жваво відгукуються на красу музейного предмета. Такі діти добре реагують на прийоми й ігри, що вимагають емоційно-естетичної реакції й оцінки. Діти, що активно демонструють інтереси пізнавальної спрямованості, прагнуть довідатися про властивості й функції предметів, історії їх створення. Такі діти більш чутливі до прийомів та ігор, що вимагають міркування, аналізу, самостійного пошуку. При виборі використовуваних методів і прийомів необхідно пам'ятати про їхню доцільність і розв'язуваних завданнях (принцип «краще менше, та краще»). При використанні великої кількості різноманітних прийомів і ігор у значної частини дітей спостерігається формування неадекватних уявлень про музей і музейних предметах; помітність ігор заслоняє об'єкт пізнання - музейний предмет і не сприяє створенню образу музею [56].

Важливо, щоб екскурсії поєднувалися із заняттями в групі дитячого закладу, спрямованими на систематизацію й узагальнення освоєного, доповнювалися й підтримувалися формами сімейного дозвілля.

Спостереження показує, що іноді в дошкільників проявляється так званий феномен відстроченого відтворення вражень: діти після відвідування музею не проявляють яскравих емоцій, неохоче й односкладово відповідають на запитання дорослих, однак через якийсь час починають посилатися на цей досвід, з інтересом розповідають батькам і вихователям про музей, очікують їхніх питань. При цьому більшості дошкільників складно описують свої враження, виділяють найбільш значиму інформацію. Як правило, вони розповідають через опис дій і послідовність подій, використовуючи нечисленні естетичні й емоційні категорії й оцінки. Так, при виконанні малюнка діти часто відбивають випадкові уявлення: малюють автобус, вулиці міста, зовнішній вигляд музею, деякі деталі, що запам'яталися, уразили

предмети (картини, карету, іграшки, сходи), трохи рідше передають враження від відвідування музею емоції, що виникають (малюють себе всміхненого, феєрверк як складову свята) [21]. У процесі малювання діти нерідко розповідають про екскурсію, описують те, що бачили в музеї.

Для активізації вираження вражень від відвідування музею, побачених предметів можна запропонувати дітям скласти розповідь, лист бабусі, казкову історію, оформити самостійно придуману «Енциклопедію музею» (продумати рубрики, намалювати план, описати експонати, що запам'яталися), заповнити «Книгу відгуків музею». Можна запропонувати дошкільникам намалювати або скласти колаж з вирізаних з журналів картинок («Мені сподобалася картина...», «Що запам'яталося найбільше» тощо) При цьому їм не слід прагнути до подібності з оригіналом, важливо виразити випробувані емоції, почуття колірною гамою, незвичайним зображенням, цікавим образом.

Розвитку інтересу до відвідування музею сприяє організація дитячого колекціонування. Разом з дітьми можна визначити зміст (репродукції картин, оригінальні фотографії квітів, ляльки, етикетки, ілюстровані дитячі книги) і правила колекціонування (індивідуальне або групове). Досвід відвідування тематичної виставки, музею, розглядання колекцій батьків дозволяє активізувати інтерес дітей до колекціонування, сформулювати його ідею (навіщо колекціонувати, що будемо збирати). Разом з дошкільниками необхідно визначити правила зберігання й оформлення колекції, передбачити виставочне місце (коробка з відділеннями для зберігання, альбом з файлами, стенд, драбинка для виставляння предметів колекції інше)

На наш погляд, не потрібно заглиблювати дітей дошкільного віку в усі тонкощі музейного зберігання (заклад каталогу, карток), що передбачається рядом програм і методичних розробок. Цікавим для дошкільників є отримання вражень від предметів, вираження емоцій (гордості за колекцію, радості володіння цікавими предметами, радості в процесі разом з іншими дітьми й дорослими розглядання й ігор). З огляду на це на картках каталогу можна запропонувати позначати тільки цінну для дітей інформацію: назва, можливо, дана ними самими (ласкаві імена іграшок, що входять у колекцію), цікавий опис («Я люблю свою іграшку...». «Мені

дуже подобається картина...»).

Враховуючи ситуативність і нестійкість інтересів дошкільників, використовують методи, що сприяють підтримці їх інтересу до колекціонування:

*участь дітей у поповненні колекції, постійне (не значить часте й фінансово-витратне) включення нових предметів;

*планування поїздки (екскурсії, прогулянки) за можливим придбанням предмета (наприклад, у парк за незвичайним листям, насінням);

*у Будинок книги за цікавими відкритками (фотографіями), спільна з батьками (педагогом) покупка, визначення місця предмета в зібранні;

*систематизація колекції по різних напрямках: дітям пропонується самостійно знайти способи групування предметів зібрання (по розміру, даті появи в колекції, жанрам мистецтва, тематиці тощо);

*організація вечірніх спільних переглядів колекцій, виставок, презентацій із продумуванням експозиції (як оформити, краще розташувати, щоб було видно всім відвідувачам) і організація сюжетно-рольових ігор «Музей», «Виставка» з розподілом ролей «екскурсовод», «відвідувач», «оформлювач», «охоронник», «реставратор», «художник/скульптор»;

*складання розповідей про свою колекцію: спочатку освоєння як інтерв'ю дитини з цікавих для нього питань про колекцію, потім як самостійний опис зібраного.

Не менш ефективною є організація проектної діяльності дошкільників в області освоєння музейної культури. За основу можуть бути взяті запропоновані дітьми питання, а також теми, передбачені освітньою програмою («Музеї різні потрібні, музеї всякі важливі...», «Таємниці музейних скарбів», «Де ховається краса?», «Музей скульптури», «Пейзаж у музеї й на вулиці» і ін.) Організацію дитячого проекту-гри можна почати з розігрування цікавої для дітей ситуації («Ігровий персонаж (Шапокляк, Карабас Барабас, Злючка) збирається викинути весь «мотлох» (стародавності, черепки) з музею», «Пропонується відкрити новий (незвичайний, унікальний, єдиний у світі) музей») або постановки питань («Що ми знаємо про...?» і ін.) Для активізації обговорення можлива постановка й фіксація

(картинками, символами в спеціальному альбомі, зошиті, на ватмані) несподіваних питань («Скільки музеїв у нашій місті?», «Чи можуть бути музеї танцю, пісні, феєрверків і які експонати там зберігаються?», «Чи бувають музеї різних видів транспорту (авіа- морського транспорту й т.п.)?», «Як предмети потрапляють до музею?», «Чи можуть стільці із групи бути експонатами музею?», «Хто збирає предмети для музею?», « Як і навіщо реставрують предмети?» і ін.)

Проте, спонукати дітей до необхідності розширення й уточнення їх уявлень з проблеми й спільно визначити способи одержання інформації (читання книг, робота з Інтернет-Енциклопедіями, інтерв'ювання батьків, педагогів, старших братів, сестер, вивчення списку музеїв міста, карти із символічними позначеннями їх розташування, продумування маршруту до обраного музею, підготовка до його відвідування (обговорення правил поведінки в музеї), оформлення альбомів для фіксації вражень («Альбом радісних вражень»), складання питань для екскурсовода й ін.) Бажано, щоб на ватмані, розташованому на рівні очей дітей, були зафіксовані намічені заходи («Календар цікавих подорожей»). В міру їх здійснення діти можуть робити необхідні позначки. На закінчення проекту календар дозволить систематизувати й узагальнити уявлення дошкільників, виступаючи наочною опорою етапів дослідницької діяльності. Можна запропонувати дітям визначити, чи на всі питання, поставлені на початку проекту, знайдені відповіді, які нові питання виникли, що і як діти довідалися про музей, що найбільше їм запам'яталося на певному етапі.

Одержання необхідної інформації із проекту здійснюється в процесі взаємодії з іншими зацікавленими суб'єктами (музейними педагогами, бібліотекарями, художниками, скульпторами або викладачами дитячих художніх студій, кружків) у формі зустрічей (екскурсій у студію, бібліотеку), спільних проектів (виставок дитячих малюнків певної тематики в бібліотеці ілюстрованих книг у будинку дитячого садка). Велику допомогу можуть надати батьки: розповісти дітям про свої захоплення, враження, улюблені музеї, виставки, допомогти у виконанні творчих завдань (складанні оповідань «Музей дитинства», «Наш похід в улюблений музей», казок «Гаррі Поттер у чарівному музеї», «Пригоди «живої» скульптури в музеї», створенні малюнків «Похід у музей», «Музей мрії», мультфільмів, підготовки

презентацій домашніх колекцій і ін.)

Якщо у дітей є деякий досвід участі в проектах, то слід створювати умови для прояву їх активності, ініціювати самостійну постановку питань, визначення можливих напрямків одержання інформації. Педагог (батько) в даному випадку буде лише допомагати (направляти, підказувати, брати участь як дослідник). Якщо досвід дослідницької діяльності недостатній, дорослий бере на себе більш активну роль: дає пізнавальне завдання й допомагає дітям її прийняти, пропонує варіанти розв'язання (одержання інформації), демонструє способи роботи з різними джерелами (читання дитячих пізнавальних енциклопедій і довідників, ілюстрованих альбомів), активізує дітей скласти й реалізувати план дослідницької діяльності, поділитися своїми враженнями, сумнівами тощо. При цьому, зберігаючи позицію дослідника (поруч і разом з дитиною, а не над нею), забезпечує придбання дітьми цінного досвіду дослідницької діяльності.

Отже, дана робота ведеться не з метою формування уявлень про музей (його видах, музейних професіях), а *заради збагачення емоційно-естетичного й пізнавального досвіду дітей*. Основним повинне бути живе відвідування музеїв, виставок, галерей (а не тільки відео- і слайд-екскурсії), спілкування з мистецтвом у межах музею. У зв'язку із цим необхідно збалансовано визначати комбінацію різних форм організації дитячої діяльності й використовуваних методів. Залежно від теми проекту, інтересів дітей, рівня розвитку дослідницьких умінь, можливостей дитячого садка, соціального партнерства з іншими суб'єктами будуть варіюватися тривалість проекту, різноманіття й глибина освоюваного досвіду (уявлень, умінь).

Реалізація завдання розвитку в дошкільників інтересу до відвідування музею повинна здійснюватися послідовно.

На першому (початковому) етапі, який можна умовно назвати етапом придбання емпіричного досвіду, проводяться перші, спеціально організовані походи й екскурсії до музею й у музей. Основні завдання етапу: активізація інтересу дітей до відвідування музею, збагачення конкретних уявлень про музей, його значення, колекцію, придбання початкового досвіду музейної комунікації, навичок поведінки в музеї. Цінним є зацікавленість дітей новим об'єктом, бажання ставити

запитання про музей, колекцію, правила поведінки, музейні предмети, своєрідне входження в світ музею (орієнтування в новому просторі).

На другому (основному) етапі здійснюється збагачення досвіду емоційно-естетичного сприйняття й пізнання предмета в умовах музею. Вже не сам музей, а, насамперед, представлені в ньому предмети (твори мистецтва, предмети народних промислів) стають об'єктом вивчення. Музейний предмет освоюється як носій естетичної й пізнавальної інформації, удосконалюються вміння художньо-естетичного сприйняття, активізуються вміння зчитувати інформацію з музейної речі, аналізувати, порівнювати властивості предметів, міркувати.

На третьому етапі акцент робиться на активізацію творчої й пізнавальної діяльності дошкільників, прояв їх інтересів, переваг. Своєрідним девізом етапу може бути вираз «В музей з питанням». Діти відправляються в музей, щоб добути інформацію, необхідну для виконання творчого завдання, або знайти відповідь на поставлене запитання («Як краще вибрати формат для натюрморту?», «Які натюрморти малювали частіше?», «Чому, на чому і як писали, малювали люди в стародавності?», «Як виготовлялася гравюра (картинки в книжках)?») Даний етап передбачає поєднання власне сприйняття й різної творчої й пошукової діяльності дітей.

Музейна педагогіка сприяє вихованню різнобічно й гармонійно розвиненої особистості. Відвідуючи музей, дитина входить у світ практичної та духовної діяльності людини, розвивається її потреба в реалізації власних творчих здібностей, удосконалюються вміння цінувати рукотворні вироби, виявляти інтерес до надбань національної та світової культури, володіти різноманітними способами реалізації власних творчих здібностей, внаслідок чого збагачується духовна сфера особистості старшого дошкільника (рис. 1.1).

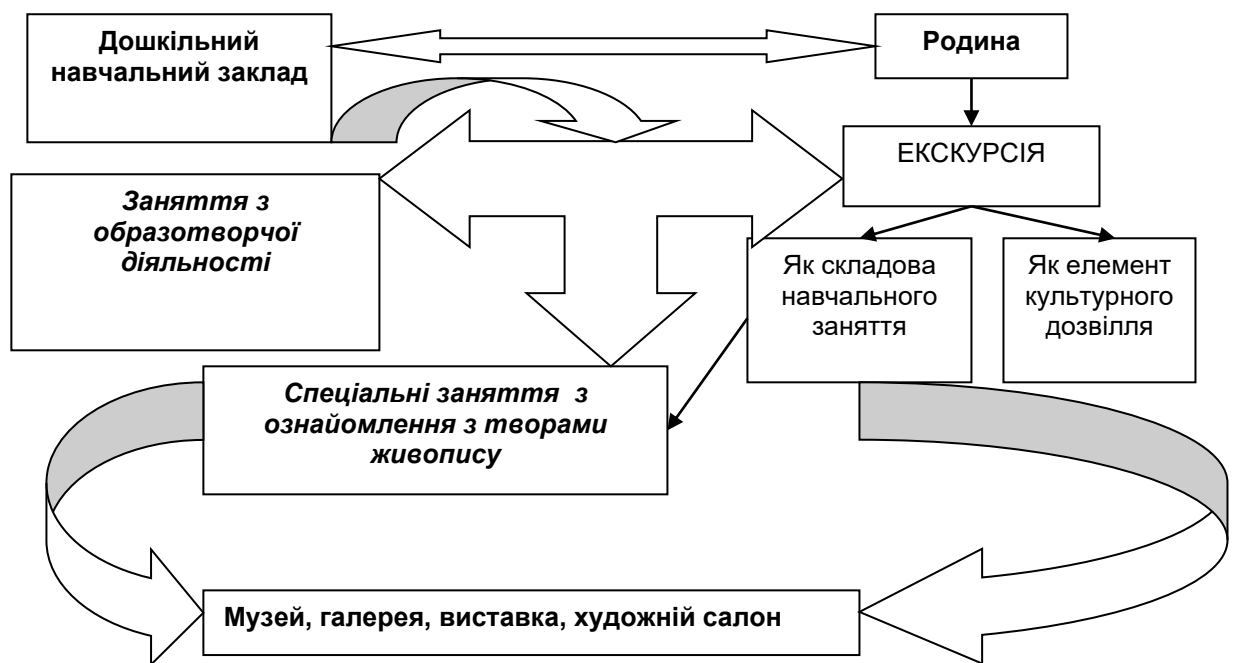

Рис 1.1. Складові компоненти впливу художнього на духовний розвиток старшого дошкільника

Завдання розвитку в дошкільників інтересу до відвідування музею не повинне бути відособлене від основних освітніх завдань, зокрема, завдань художньо-естетичного й пізнавального розвитку дітей (музей не заради музею, а музей як помічник пізнання й сприйняття краси).

Для оптимізації розв'язання даного завдання необхідне створення наступних педагогічних умов:

- ◆ орієнтування на завдання розвитку дошкільників у визначенні змісту роботи з розвитку в дітей інтересу до відвідування музею, використовуваних методів і прийомів;

- ◆ відбір доцільного для розв'язання освітніх завдань, доступного й цікавого для сучасних дошкільників засвоюваного змісту;

- ◆ єдність і взаємозумовленість розвитку інтересу, збагачення уявлень, удосконалювання творчих і виконавських умінь художньої діяльності, художньо-естетичних і пізнавальних здібностей;

- ◆ розвиток у єдності когнітивних, емоційних, вольових і творчих проявів інтересу;

- ◆ інтеграція емоційно-естетичного й пізнавального в процесі збагачення досвіду пізнання в умовах музею;
- ◆ збагачення досвіду дослідницької діяльності, умінь ставити пізнавальні питання, виділяти протиріччя й проблеми;
- ◆ варіативність використовуваних методів і прийомів активізації інтересу до музею;
- ◆ визнання права дитини на власне бачення, трактування творів, подій, явищ, прояв власних інтересів;
- ◆ активізація творчої ініціативи, самостійності, переваг дітей, їх індивідуальності;
- ◆ послідовна, доцільна й дієва взаємодія із зацікавленими суб'єктами (музейними педагогами, бібліотекарями); включення (а не залучення) батьків у розв'язання даних завдань;
- ◆ насичення предметно-розвивального середовища матеріалами, предметами, що забезпечують ініціювання інтересу дітей до пізнання світу, мистецтва, відвідуванню музею, що активізують їхню творчу й дослідницьку діяльність, колекціонування.

Отже, щоб відвідування музею для дітей старшого дошкільного віку і їх батьків стало корисним і цікавим, потрібно нам, педагогам, відкрити дорогу до Музею як Храму Краси, Добра, Знань.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Вивчення психолого-педагогічних основ формування духовної сфери особистості дозволяє відзначити, що вона є однією з характеристик людини, яка включає в себе поняття «душа», «духовність», внутрішнє «я», конструювання особистості. Аналіз психолого-педагогічної літератури дали можливість охарактеризувати складові (структурні характеристики) духовної сфери людини: потребово-ціннісні характеристики, які відбивають духовні потреби і духовні ціннісні орієнтири; вчинкові-поведінкові характеристики – духовний тип поведінки та духовний саморозвиток; пізнавально-інтелектуальні характеристики – особливості розумової сфери, як допитливість, спостережливість, аналітичність, глибина, критичність, самостійність мислення; вольові характеристики виявляються у цілеспрямованості, наполегливості, саморегуляції, самовладанні; чуттєво-емоційні характеристики передають рівень розвитку емоційної сфери; естетичні характеристики – відбивають специфічне чуттєво-емоційне та інтелектуально-пізнавальне ставлення конкретної особи до довкілля, її активний потяг до краси, гармонії, досконалості і включають естетичну потребу, естетичні почуття, естетичну спрямованість. Аналіз досліджень психологів (О.Колісника, М.Кагана, В.Зеньковецького, Р.Лівшиць, В.Попова, С.Ожегова, В.Мижерикова та ін.) і педагогів (Я.Коменського, И.Песталоці, А.Дистервега, В.Сухомлинського) дозволив виокремити поняття «духовність» як якісну характеристика особистості, яка відображає перевагу у дітей духовних, моральних, інтелектуальних цінностей.

Визначення засобів збагачення духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки проілюструвало широкий спектр їх використання у теорії та практиці роботи з дітьми. Дослідження праць (Е.Ванслової, Н.Макарової, Е.Фльоріної, Р.Чумічової, Н.Курочкиної та ін.) присвячених проблемі використання засобів музейної педагогіки в розвитку дітей, і музейно-педагогічних програмах є розвиток інтересу до культури й мистецтва. Поряд із збагаченням уявлень мистецтвознавчого й пізнавального характеру, накопиченням початкового

досвіду музейної комунікації, принципово важливим є формування в дітей емоційного відгуку на предмет, бажання пізнавати, сприймати інформацію, розвиток інтересу до сприйняття й пізнання предмета в умовах музею.

Педагогічно значущими умовами збагачення духовної сфери особистості старших дошкільників є: орієнтування на завдання розвитку дошкільників у визначенні змісту роботи з розвитку в дітей інтересу до відвідування музею, використовуваних методів і прийомів; відбір доцільного для розв'язання освітніх завдань, доступного й цікавого для сучасних дошкільників засвоюваного змісту; єдність і взаємозумовленість розвитку інтересу, збагачення уявлень, удосконалювання творчих і виконавських умінь художньої діяльності, художньо-естетичних і пізнавальних здібностей; розвиток у єдності когнітивних, емоційних, вольових і творчих проявів інтересу; інтеграція емоційно-естетичного й пізнавального в процесі збагачення досвіду пізнання в умовах музею; збагачення досвіду дослідницької діяльності, умінь ставити пізнавальні питання, виділяти протиріччя й проблеми; варіативність використовуваних методів і прийомів активізації інтересу до музею; визнання права дитини на власне бачення, трактування творів, подій, явищ, прояв власних інтересів; активізація творчої ініціативи, самостійності, переваг дітей, їх індивідуальності; послідовна, доцільна й дієва взаємодія із зацікавленими суб'єктами (музейними педагогами, бібліотекарями); включення (а не залучення) батьків у розв'язання даних завдань; насичення предметно-розвивального середовища матеріалами, предметами, що забезпечують ініціювання інтересу дітей до пізнання світу, мистецтва, відвідуванню музею, що активізують їхню творчу й дослідницьку діяльність, колекціонування.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ ПРАКТИКИ ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Мистецтво як один із чинників збагачення духовної сфери особистості дошкільника

«Щасливим є той, хто може розгледіти красу у звичайних речах, там, де інші нічого не бачать!

Усе – прекрасне, достатньо лише вміти придивитися».

К. Пісарро

Потреба в красі і доброті у дитини відмічається з перших днів її життя. Трохи засвоївши елементарні рухи, маля тягне ручки до гарної, яскравої іграшки і завмирає, почувши звуки музики. Коли трохи подорослішає, розглядає ілюстрації до книжки, сама намагається на папері олівцем створювати тільки їй зрозумілу красу. В старшому дошкільному віці дитина вже вибіркова у виборі краси, має на це свої міркування і сама, виходячи з своїх можливостей «творить» прекрасне, щоб здивувати дорослих вмінням бачити оточуючий світ.[92,с.3]

Незамінним засобом формування духовної сфери дітей є мистецтво: література, музика, скульптура, народна творчість, живопис. Вплив мистецтва на становлення особистості людини, її розвиток дуже великий. Без виховання естетично грамотних людей, виховання з дитячих років поваги до духовних цінностей, вміння розуміти і цінувати мистецтво без пробудження у дітей творчих начал неможливе становлення гармонійно розвитої і творчої активної особистості. У становленні особистості дитини, моральному вихованні дуже велике значення має емоційний розвиток. В.О. Сухомлинський писав: «В період дитинства мислення, мислитель ні процеси повинні бути як можна тісніше пов'язані з живими, яскравими, наочними предметами оточуючого світу. Емоційна насиченість сприйняття – це духовний заряд дитячої творчості».[92, с.3]

Мистецтво пробуджує у дітей дошкільного віку емоційно-творчий початок. Через мистецтво дітей можна навчити ясніше думати, глибше відчувати.

Важко переоцінити значення образотворчого мистецтва в житті дитини. Психологічними дослідженнями (П.Блонський, Л.Рубінштейн, Л.Виготський) доведено, що дітям дошкільного віку доступне естетично-художнє сприймання

творів образотворчого мистецтва, старші дошкільники здатні й естетично оцінити художній твір (картину, скульптуру), висловити своє ставлення до нього.[18, с.336]

Як засвідчують дослідження (Є.Фльоріна, М.Івашиніна, Н.Зубарева, В.Єзикеєва та ін.), дошкільникам доступне сприймання пейзажних та сюжетних картин, портретів, натюрмортів, скульптури та графіки. [18]

Образотворче мистецтво – це відображення реальної дійсності художником у художніх образах і вираження свого ставлення до життя засобами форми, кольору, композиції. [18]

У дитячому закладі застосовують різні види образотворчого мистецтва – живопис, скульптуру, графіку, декоративно-прикладне мистецтво. Завдяки своїй конкретності, наочності у змалюванні дійсності образотворче мистецтво робить великий вплив на дітей, а також в наступному, краще сприймати твори мистецтва в музеях. Воно дає можливість ознайомлювати дітей з новими для них явищами в суспільному житті, природі, побуті, а також збагачує уявлення про вже відомі явища.[22, с.61]

Проте художник не тільки показує ті чи інші предмети і явища життя, а й дає їм характеристику, змальовуючи їх в яскравих образах. Художнє зображення предметів та явищ викликає в дітей почуття симпатії, радості, смутку.

З образотворчим мистецтвом дошкільнята ознайомлюються під безпосереднім керівництвом вихователя, який формує у них здатність до художнього сприймання. Важлива якість художнього сприймання – його цілісність, тобто вміння сприймати не тільки зміст, а й засоби, використані для змалювання образу.

Про те, що діти дошкільного віку можуть сприймати засоби виразності, свідчить чимало досліджень (И.Ветлугіна, П.Карпінська, Р.Жуковська, В.Єзикеєва, І.Держинська). Чим повніше ми донесемо до дітей засоби виразності, якими користуються художники, тим глибше розкриється перед ними зміст твору, багатство думок і почуттів, відображених у ньому, тим більший емоційний відгук викличе він у дитини. [22, с.62]

Цілісне художнє сприймання обов'язково передбачає певне ставлення до того,

що сприймається. Через те особливо важливо враховувати, чи доступні будуть для дітей дошкільного віку ті почуття, які викличе твір мистецтва. Він дійде до свідомості тільки тоді, коли дитина не залишиться байдужою до нього. Ми звертаємо увагу на цю сторону, оскільки досить часто, добираючи твори для дітей, про неї забувають. Сприймання реалістичного мистецтва, яке є образним відображенням реальної дійсності, вимагає спостережливості, пам'яті, уваги. Так, щоб сприймати образ, бачити в творі мистецтва відображену дійсність, треба досягти певного рівня в розвитку спостережливості.

Велике значення має і розвиток пам'яті. Це допомагає встановити асоціації між сприйманням дійсності і мистецтва, між різними видами мистецтва, між раніше і тепер сприйнятим. Важливу роль у процесі сприймання відіграє життєвий досвід дитини. Чим старшою вона стає, чим багатший її життєвий досвід, тим досконаліші зв'язки виникають між сприйманням дійсності та її відображенням в мистецтві. Дитина починає усвідомлювати, осмислювати свої безпосередні відчуття, перші враження від навколишньої дійсності, і в неї розвивається здатність пов'язувати предмети і явища з їх зображенням, схоплювати й усвідомлювати зв'язок між ними, їх взаємодію.

Спостереження показують, що в дітей дошкільного віку, навіть коли вони сприймають картинки, далекі від життєвого досвіду, виникає тенденція порівнювати змальоване з тим, що вони бачили в дійсності. Одним із суттєвих питань сприймання саме в дошкільному віці є впізнавання зображеного. Своєрідність дитячого сприймання полягає в тому, що дитині для впізнавання предмета на картині потрібні чіткі, яскраво змальовані ознаки предмета, явища, інакше зображення стають незрозумілими. Потрібна деяка кількість характерних ознак для того, щоб предмет, образ тварини, людини були впізнані і названі. Як правильно зазначає Є. І. Ігнат'єв, пізнаючи сприймання і глибоке бачення, або аналіз, не тільки йдуть одне за одним як послідовні ознаки, а й співіснують. [22, с.63]

Часто можна почути вимогу – навчити дітей бачити в картині головне. Іноді натрапляємо на неправильне тлумачення цього питання. Наприклад, деякі педагоги вважають, що бачити головне – це означає не спинятися на деталях, випускати

подробиці, описати те, що на передньому плані. А насправді побачити головне означає зрозуміти зміст картини. Це залежить великою мірою від уміння помітити ті просторові зв'язки, якими художники передають сюжет. Для правильного розуміння взаємовідношення між зображуваними персонажами треба сприймати суть відтворення руху, розрізняти постановку фігур. Уміння сприймати характерні деталі, ознаки предметів сприяє більш свідомому й глибшому сприйманню основного змісту картини. Інколи саме завдяки деталям можна збагнути суть зображеного, тобто через деталі підійти до головного. Діти дошкільного віку сприймають і засоби виразності в картині (композиція, форма, колір). Колір у картині діти також сприймають як засіб передавання певного настрою, що не раз підтверджували дослідження.

У навчально-виховному процесі дошкільного навчального закладу, як правило, широко використовується скульптура малих форм. Скульптурні твори звичайно передають образи в дії, яка полягає в рухах, поставі, у взаємозв'язку фігур і предметів. Найдоступніша для дитячого сприймання яскраво відображена дія. Через те, ознайомлюючи із скульптурою, педагог звертає увагу на характер рухів, поставу фігур, вираз обличчя, навчає точно називати й визначати характер дії, наслідування характерних рухів, які передає скульптура, полегшує її сприймання. Виховувати в дітей увагу, інтерес і любов до творів мистецтва починають вже з молодшої групи. Маленькі діти вже вміють відповідати на запитання за змістом картини, розповідати про зображену дію, розрізняти колір і форму деяких предметів.

Діти п'яти-семи років здатні глибше сприймати твори мистецтва, можуть розповісти про зображену дію, помітити характерні деталі, ознаки, що мають істотне значення для розкривання образів, засоби художньої виразності. Спрямовуючи увагу на виразність у змалюванні подій, образів людей, тварин, на багатство характерних деталей, гаму кольорів, ми тим самим підводимо дітей до вміння елементарно оцінювати твори мистецтва. Оцінне ставлення полягає передусім у наданні переваги одним творам перед іншими. Часто діти просять ще кілька разів показати те, що їм сподобалось і запам'яталось. Народжуються улюблені твори, розвивається усвідомлене почуття радості, задоволення від розглядання.

Твори образотворчого мистецтва широко застосовуються в дитячих садках

– не тільки як прикраса, а й засоби виховання (діти розглядають, обговорюють їх). Крім того, вони можуть бути використані і в зв'язку з іншими видами мистецтва на різноманітних заняттях. Насамперед це стосується ілюстрацій. Як відомо, для дітей видаються ілюстровані книжки українських, зарубіжних класиків, письменників, збірники творів народної творчості, книжки-картинки. Розкриття ідейного змісту літературних творів, створення яскравих образів героїв в ілюстраціях дає можливість широко використовувати їх на заняттях, присвячених ознайомленню дітей з художньою літературою.

Необхідно зазначити, що увага дитини може бути спрямована як на зміст, так і на засоби виразності, специфічні для цього виду мистецтва (лінії, кольори, розміщення предметів на малюнку). І, що дуже важливо, діти дошкільного віку вже відчують красу і значення образотворчих засобів для передавання змісту сюжету. Художники багато працюють над ілюстраціями до книжок, в яких розповідається про кращих радянських людей, про "їх повсякденну працю: книжки В.Маяковського «Ким бути?», С.Михалкова «А що у вас?», С.Баруздіна «Хто побудував цей дім?» (художник І.Бруні) і т. д. В ілюстраціях багатьох художників правдиво й виразно зображено дітей – живих, спостережливих, допитливих. Такими є ілюстрації О.Афанасьєвої, Ю.Коровіна, М. Жукова, О.Пахомова та ін.[63,с.65]

Вихованню любові до рідної природи, до світу тварин і рослин сприяють ілюстрації відомих художників-аніمالістів Є.Чарушина, А.Комарова, В.Ватагіна. Їхні малюнки широко використовуються в дитячих закладах.

Серед видань для дітей велике місце займають казки. Казкові образи, що полюбилися дітям, відтворено, зокрема, в ілюстраціях В.Лебедева, Є.Рачова, І.Кузнецова, В.Конашевича, К.Васнецова. Гумористичний жанр знайшов втілення в малюнках К.Ротова, А.Каневського, В.Сутеева, Т.Мавріної. Видається багато перекладної літератури, казок різних народів. В ілюстраціях Є.Рачова, Н.Кочергіна, Н.Басманової зберігаються національний колорит твору, особливості його стилю. Художники передають це через архітектуру, костюми, пейзажі, портрети людей. Велика увага у відтворенні національного стилю приділяється і декоративним мотивам - на обкладинках, на титульних сторінках книжки, кінцівках.

Скульптура малих форм на казкові теми створює зримі, наочні образи персонажів.

У виховній роботі дитячого закладу можна використовувати естампи (твори станкової графіки), в яких відображено природу в різні пори року, суспільне життя, працю людей міста і села, ігри і побут дітей, світ тварин і птахів, казкові сюжети. Одними із засобів у вихованні старших дошкільників є репродукції картин художників. Доступні дітям картини, де відображено побут: «Весна» Т.Яблонської, «Перший раз у перший клас» А.Катаєва, «Щасливе дитинство» М.Беляєва та ін.

Н.Ветлугіна визначає, що доцільно ознайомлювати дітей з навколишньою природою, відображеною в пейзажах таких видатних представників українського і зарубіжного реалістичного мистецтва минулого, як І.Левітан, О.Саврасов, І.Шишкін, А.Куїнджі, І.Айвазовський, а також з поетичними пейзажами художників: В.Бялиницького-Бірулі, І.Грабаря, К.Юона, Г.Нісського та ін. Справжній пейзаж з його лісами, полями, морями та річками постає перед дітьми у всій своїй красі.[22, с.66]

За допомогою живопису дошкільників вчимо розуміти гармонію природи. Крім того, ознайомлення дітей з жанровим живописом дозволяє закладати початкову основу формування у них ціннісних орієнтацій в шкільному віці, як наприклад вміння виказувати особистісне відношення до картини яка сподобалась, до зображених на ній людей, предметів, природу, давати порівняльну оцінку явищу, яке відображене на полотні, або яке діти спостерігають у реальному житті. Емоційність художніх образів мистецтва живопису та емоційність як провідна риса духовного світу дитини складають базу використання виховних можливостей живопису.

Знайомлячи дітей з жанровими творами, вихователь розкриває перед ними картину оточуючого світу, побут, працю людей в різних сферах діяльності. При цьому не обмежуються тільки перерахуваннями зображених на картині людей, предметів, а розкриває значимість праці самого художника, своєрідність його майстерності, розповідає, що заставило художника написати цю картину.

При детальному розгляданні картини, аналізу зображеного на ній, дітей вчимо встановлювати взаємозв'язок в змісті твору: не тільки відповідати, що бачить дитина

на полотні, а і вміти пояснити чому художник присвятив картину цій темі, які засоби виразності використовував, щоб розкрити зміст задуманого. Вихователь підкреслює, що значимість зображеного явища, настрої твору художник розкриває за допомогою кольору, композиції, міміки, жестів. Особливе місце живопис займає в розвитку мовлення дитини, бо мова дитини – показник того, наскільки вона зрозуміла зміст твору. За допомогою живопису розвивають і розумову діяльність старших дошкільників: уміння робити узагальнення на основі аналізу, порівнювати і пояснювати, розвивати внутрішню мову, яка сприяє прояву власних інтелектуальних і емоційних асоціацій, мов би закладають першо-початкові основи творчого сприйняття мистецтва.

Мистецтво сприяє вихованню різних почуттів. Так, при ознайомленні з жанровим живописом у дітей активізується інтерес до суспільного життя країни, до різних видів діяльності людини, відношенням її в процесі праці. Діти збагачують свій моральний досвід, у них формується моральна свідомість. Також старші дошкільники вчаться бачити в жанровому живописі красу людських вчинків, взаємовідносин, порівнювати зображене в творі мистецтва явище з реальною дійсністю. Вчити їх цьому – значить розвивати їх естетичні почуття, які проявляються у дітей спочатку в емоційних і мовних реакціях, а потім при подальшому ознайомленні з мистецтвом у власній художній діяльності.

До яких творів живопису діти виявляють більший інтерес і чому? Досвід показує: з різних живописних жанрів вони віддають перевагу побутовому жанру і натюрморту. Мотив вибору цих жанрів живопису зрозумілий – вони співзвучні досвіду дітей, так як з багатьма предметами, зображеними, наприклад у натюрморті, дошкільники кожний день зустрічаються в побуті, а почуття, які виражає художник в картині з побутовим змістом, не раз ними були пережиті. Великий інтерес дітей викликають: твори про працю дорослих; твори, присвячені героїчній тематиці; ті картини, зміст яких нагадує дітям ілюстрований літературний твір, який читали дітям вихователі або батьки.

В старшому дошкільному віці інтенсивно розвивається мимовільна увага, вона стає і більш стійкою, адекватною, цілісною, свідомою. Це створює основу для розвитку послідовного, планомірного, логічного сприйняття змісту картини. На

основі наочно-дійового мислення, яке вже є у дітей, формуються і наочно-образні його форми. Завдяки цьому дошкільники зв'язки між предметами і явищами, зображеними на картині, розуміють мову живопису, тобто художній образ і виразні засоби, які використав художник.

Суттєво змінюється образна пам'ять і уява: збільшується об'єм збережених уявлень, вони стають більш обдуманими, чіткими, диференційованими, зв'язними і систематичними. Розвиток логічної пам'яті впливає на зміну процесу уяви. В старшому дошкільному у дітей формується навмисна уява, тобто дитина може будувати і здійснювати свій задум. Розуміння художніх образів у творах викликає в дітях сильні почуття, які з'являються в співпереживанні з героями твору.

В ході роботи по ознайомленню дітей з живописом, удосконалюються їх уявлення про засоби виразності – кольори, композиції, лінії, світлотіні та ін. Сприймати самостійно ритм, лінію, світлотінь в творах живопису спочатку не можуть, це вміння формується в систематичній роботі по ознайомленню з живописом.

Програмові задачі по ознайомленню дошкільників з зображувальним мистецтвом в дошкільному закладі можна умовно поділити на чотири групи:

**змістовна* – об'єднує задачі, які ставлять за мету навчання дітей вмінню розуміти, що зображено на картині, про що розповів художник, що хотів виразити.

**зображувально-виразна* – реалізуючи задачі цієї групи, вихователь вчить дошкільників сприймати і оцінювати художні засоби, які використовував художник (як він зобразив діючих осіб, виразив задум, розкрив зміст твору).

**емоційно-особистісна* – входять задачі, вирішуючи які, вихователь формує у дітей уміння давати естетичну оцінку твору. В цьому йому можуть допомогти такі питання: «Яке відношення самого художника до задуму? «Що вам сподобалось в картині? Що в ній зацікавило? Який настрій вона викликає?»

**виховна* – задачі направлені на те, щоб вихователь мав можливість намітити які морально-етичні якості, пізнавальні інтереси формувати, які почуття виховувати в процесі навчання дітей сприйняттю мистецтва. [92]

Завдання ознайомлення дошкільників з мистецтвом живопису:

* вчити дітей розуміти зміст живописних творів, про що розповідає художник, що хоче виразити словом;

* вчити сприймати і оцінювати засоби виразності, використані художником для відображення певного змісту та почуттів (колір, колорит, композиція, малюнок, ритм, симетрія та ін.);

* формувати вміння давати елементарну естетичну оцінку творам живопису (Що хотів підкреслити художник? Як він сам ставиться до зображеного в картині? Що вам сподобалось? Який настрій викликає картина?);

* розвивати естетичні почуття, морально-етичні якості, пізнавальні інтереси в галузі мистецтва, виховувати інтерес до творів мистецтва. [84]

Критерії відбору творів живопису для дітей.

1. Доступність творів живопису для сприймання дітям за змістом.

Теми творів живопису повинні бути близькими до соціального досвіду дитини та її життєвих вражень. Це різноманітний світ природи, фантастичний світ казкових образів, побут дорослих і дітей, їх гуманні взаємодії, праця дорослих і дітей, доступні розумінню історичні події.

Для формування у дітей соціальних емоцій (чуйності, співчуття, співпереживання, емоційно-естетичної чутливості до духовного світу людини) важливо використовувати твори портретного живопису. Дошкільникам найбільш доступні портрети-картини, в яких зображений художником навколишній світ допомагає дітям визначити настрій, емоційний стан портретованих. Це можуть бути портрети дітей, казкових героїв, людей різних професій, героїв Великої Вітчизняної війни, жіночих образів (материнство),

2. Високохудожність і доступність творів живопису за засобами виразності.

Діти повинні виховуватись на кращих зразках вітчизняного і світового живопису – це головна умова естетичного виховання. Те, що вперше постане перед очима дитини, чим вона вперше здивується і захопиться, – все це стане основою для формування естетичних почуттів, оцінок, смаків, інтересу до живопису як джерела пізнання життя. Головним критерієм доступності за засобами виразності є реалістичність, правдивість відображення знайомих дітям явищ суспільного життя і

природи. Це означає, що в картині повинні бути чітко виражені ідея і художній задум живописця. Твір живопису має бути чітким і зрозумілим за композицією, реалістичним за характером малюнка, щоб його образи легко пізнавались дітьми.

3. Різноманітність творів за змістом і засобами виразності. Наприклад, підбираючи різноманітні за змістом пейзажі, показуємо дітям красу лісів і дібров, гір, рік, долин і гаїв, полів і морів.

Одне і те ж явище, або подія можуть бути по-різному відображені різними художниками.

За колористичними рішеннями підбирають картини, виконані художниками за принципами кольорових контрастів або гармонійного поєднання кольорів, близько розташованих на спектрі. Перші легші для сприймання дошкільників, другі – сприймаються дещо важче, з меншою зацікавленістю.

Необхідно підбирати картини: різні за композиційною будовою, де образи розташовані у вигляді лінії, кола, трикутника, по діагоналі, симетрично, асиметрично, динамічно, статично; які відрізняються манерою виконання: конкретністю або стилізованістю зображень, об'ємністю або плоскістю трактовки образів, виконані тонким або грубим мазком.

4. Принцип концентричності.

Суть його полягає в поверненні протягом року або різних вікових групах на більш високому рівні пізнання картин, які уже сприймалися. Цей принцип дозволяє вихователям поступово розкрити щось ще не пізнане в змісті і засобах виразності, поглибити естетичні сприймання і почуття. [84]

Вивчення педагогічної літератури (Н.Зубарєва, Г.Сухорукова, Р.Чумічова) зумовило виокремлення методів і прийомів ознайомлення дошкільників з репродукціями художніх картин.

Ознайомлення дошкільників з творами живопису можна здійснювати в системі спеціальних занять. Вони також можуть виступати частиною інших видів занять. В першому випадку репродукція художньої картини виступає як метод навчання, в другому – як прийом, як допоміжний засіб навчання.

Кожній зустрічі дітей з мистецтвом живопису повинна передувати

відповідна підготовча робота. Якщо це буде розглядання пейзажів, то це проведення дітьми спостереження, які за змістом відповідатимуть зображеному на картинах. Коли предметом занять буде розглядання картин казково-билинного жанру, то ознайомлення з відповідними творами. Якщо на занятті діти будуть знайомитись з портретами видатних письменників (О.С.Пушкін, Т.Г.Шевченко), то розповідь про їх життя, творчість, вивчення віршів.

Дидактичні завдання програмового змісту спеціальних занять мають бути направлені на розвиток сприймання дітьми змісту і засобів виразності твору живопису.

На початку зустрічі дітей з мистецтвом живопису треба викликати відповідний емоційний настрій та інтерес до сприймання. Це можна зробити за допомогою інших видів мистецтва (музики, поезії), розповіді про біографію художника або вступної бесіди, що за змістом відповідає картині.

Провідним методом роботи на спеціальному занятті буде детальне розглядання репродукції художньої картини. Цьому допоможуть конкретні запитання вихователя, спрямовані на розвиток у дітей «читання» картин. Доцільно спочатку ставити дітям запитання, спрямовані на перерахування побаченого в картині (героїв, предметів, об'єктів, деталей). Це допоможе підвести дітей до розуміння змісту твору. Далі мають іти запитання про те, як це зображено, тобто про засоби виразності з тим, щоб діти глибше зрозуміли ідею твору (Де розташовані головні герої твору? Що саме головне в картині? Як це головне підкреслив художник? Що в картині саме яскраве, що особливо кидається в очі? Що цим хотів сказати художник?).

Заключну групу запитання які активізують особистісне ставлення дітей до зображеного на картині (Чи подобається вам ця картина? Чому? Який настрій передав художник? Як ви здогадалися про цей настрій? Про що ви думаєте, або згадуєте, коли дивитесь на цю картину?).

Бесіда допомагає дітям розчленовано, в деталях сприйняти картину, щоб синтезувати це сприймання в цілісний художній образ, доцільно використати художню описову розповідь педагога по картині. Ця розповідь може бути побудована по-різному в залежності від жанру картини. В пейзажі доцільно вести

розповідь-опис від переднього краю картини до її центру (середини) і від нього до верхнього (заднього) плану картини. В побутовому, історичному, казково-билинному жанрах опис доцільно вести від головного композиційного центру, де зображені головні герої, а далі описувати все те, що пов'язане з головним, в кінці як з головним пов'язані деталі. В будь-якому випадку мистецька розповідь завершується підсумком, що красивого своїм твором показав художник, про що думаєш, згадуєш, коли дивишся на цю картину.

Далі поглибити емоційно-естетичне сприймання картини може допомогти прийом уявного «входження» дітей в ситуацію картини. Він доцільний в ознайомленні з живописом тому, що тісно пов'язаний з грою, творчою фантазією, яка активізує образне мислення і виразне мовлення.

Цей прийом можна використати таким чином: «Діти, ви уважно розглянули картину І.І.Шишкіна «Дубовий гай», А тепер подумки уявіть, що в спекотний літній день ви «увійшли» в цю картину, в цей дубовий гай, де б ви хотіли там постояти, посидіти, полежати, виберіть собі місце? Що б ви там побачили, почули? Розкажіть мені». Ось саме тут почнеться фантазування, проникнення настроєм картини, емоційно-образні схвильовані розповіді дітей. Поглиблено зрозуміти окремі засоби виразності, використані художниками, дітям допоможуть такі прийоми як моделювання композиції та колористичної гами картини.

Наприклад, як би змінилась головна думка картини, коли б Оленку В.М.Васнецов розташував не посередині картини і не на краю озера? Про що б розповіла картина, коли б трьох богатирів художник розташував не разом в горизонтальному ряду, а по-іншому?

Відносно колористичної гами можна дати дітям завдання за допомогою кольорових смужок скласти колористичну палітру художника до певної картини. Оцінити, який настрій, які почуття передає така кольорова палітра. Що в ній означають окремі кольори? Як кольори в пейзажі залежать від стану погоди, сонця, неба? До чого могла б привести зміна кольорів в картині? Як би змінився настрій, якби художник написав картину в холодних, а не в теплих тонах?

Такі прийоми роботи дозволяють навчити дошкільників розуміти взаємозв'язок між змістом і засобами виразності живопису, вони ніби залучають

дітей до «співтворчості» з автором. Це ж завдання можна реалізувати за допомогою уявного створення власної картини за назвою, даною художником. Закрийте очі і намалюйте в уяві власні картини на тему «Ранок в сосновому лісі». Цей прийом розвиває власну творчу думку дітей.

В багатьох ситуаціях на заняттях по ознайомленню з живописом виникає необхідність використання прийому пояснення. Наприклад, чому в багатьох портретах художники світлом особливо виділяють обличчя і руки портретованих.

В процесі ознайомлення з картинами часто доводиться звертатися до прийому оживлення дитячих емоцій за допомогою літературних або пісенних образів.

На заняттях комбінованого типу репродукції художніх картин використовуються як допоміжний засіб навчання. Наприклад, на образотворчих з метою пояснити дітям доцільність певної композиції або колористичної гами в пейзажному малюванні або аплікації. Під час читання творів художньої літератури можна використати репродукції картин з метою наочної ілюстрації літературного тексту (читання Ф.Тютчева «Весняні води». Розглядання репродукції В.М.Бакшеєва «Блакитна весна»).

Процес сприймання мистецтва живопису – це складна напружена робота думки і почуттів. Не всі діти можуть стати художниками, але навчитись сприймати мистецтво, відчувати його красу, розбиратися в ньому, оцінювати гарне і потворне, любити його може і має навчитись кожен.[84]

2.2. Особливості збагачення духовної сфери у дітей старшого дошкільного віку.

Вивчення сучасної практики збагачення духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки (живопису) дає змогу переконатися, що у дошкільній педагогіці найбільш поширеним при спілкуванні дитини з живописом у системі «Педагог-Картина-Дитина» (спочатку педагог знайомиться з творами живопису, а тоді, знайомлячи дитину з картинами, він ніби «підказує» дитині враження, нав'язує власну оцінку картини, техніки виконання, виразно-зображувальних засобів, використаних художником). Цей тип спілкування недостатньо активізує особистісний фактор, не сприяє саморозвитку дитини. Вихователь є ініціатором оцінки живопису, при цьому його думка є нав'язаною дитині, так би мовити, не своєю, чужою. У системі «Дитина-Картина-Педагог», коли дитина сприймає твори живопису, самостійно намагається розібратись у виразно-зображувальних засобах, техніці виконання, застосованих художником, визначає настрій картини, звертається до педагога із запитаннями про незрозуміле, цікаве. У такому випадку педагог запитує дитину про її думки, судження, оцінки, повідомляє про своє розуміння авторського задуму. Отже, зусилля практиків спрямовані на саморозвиток естетичних здібностей, збагачення духовної сфери, формування особистості та розвиток творчого потенціалу дошкільників, про надання дитині незалежності та самостійності у проявах її почуттів та вербалізації власних суджень.

Метою констатувального етапу експерименту була перевірка стану збагачення духовної сфери особистості старшого дошкільника засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису).

Дослідницькі процедури включали:

1. Аналіз планів навчально-виховної роботи вихователів з дітьми.
2. Метод вибору.
3. Проблемні ситуації.
4. Анкетування дорослих.

Аналізуючи календарні плани навчально-виховної роботи вихователів з дітьми слід констатувати те, що педагоги надали перевагу саме формуванню знаннєвого компоненту, відповідно вимогам програми виховання дітей дошкільного віку. Що

ж стосується збагаченню духовної сфери особистості, то вона нажаль залишилась поза педагогічним впливом.

На основі вище сказаного можна зробити висновок, що збагаченню духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) відводиться лише незначне місце в навчально-виховному процесі і не прослідковується систематичність його проведення.

З метою дослідження збагачення духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) було проведено експериментальне дослідження, у якому приймали участь 50 дітей старшого дошкільного віку: 25 дітей експериментальної групи (ЕГ) та 25 дітей контрольної групи (КГ).

Ми провели дослідження за допомогою педагогічних ситуацій спілкування дітей з живописом, які дадуть змогу виявити характер особистісного ставлення дітей до живопису.

Наприклад:

Ситуація 1

Мета: привернути мимовільну увагу дітей до картин.

Обладнання: шість репродукцій картин українських та зарубіжних художників -

І.Рєпін «Портрет дочки»;

Ж.Перроно «Портрет хлопчика з книгою» ;

С.Новаківський «Натюрморт»;

О.Кульчицький «Діти на леваді» ;

Ван Гог «Натюрморт із грушами» ;

І.Грабар «Лютнева лазур».

Класична музика у поєднанні із звуками природи.

Інструкція: вибрати одну із зацікавлених картин, задати запитання педагогу, якщо у дитини виникають труднощі педагог запитує: що їх цікавить, про що б хотіли б почути розповідь.

Рекомендація: проводити з невеликою підгрупою дітей. Пояснити дітям, що в

кімнаті шість репродукцій картин, тому не треба поспішати, а уважно роздивитися всі та вибрати одну, яка більш зацікавила. Після пояснення дитиною про свій вибір, запропонувати розповісти про картину, або запитати педагога.

Під час пояснення не всі діти виявили бажання приймати участь. Вони залишились спостерігачами, при цьому уважно слухали інших дітей, які досить емоційно розповідали про вибрану ними картину. Наприклад, Богдан П. вибрав картину Ван Гога «Натюрморт із грушами», розповідаючи, що вона: «красива, написана яскравими фарбами, що дивлячись на груші, вони немов справжні, хочеться взяти й з'їсти хоч би однеєчку.»

Більшість дітей чекали розповідь вихователя, слухали із зацікавленістю, і після неї були більш активні. На питання – «Що дітей цікавить, про що хотіли б почути розповідь?», більшість поклалися на вибір педагога.

Ситуація 2

Мета: з'ясувати, які жанри живопису дітям подобаються найбільше, як вони мотивують свій вибір.

Обладнання: шість репродукцій картин українських або зарубіжних художників:

І.Іжакевич « Мама йде »;

П.Кончаловський « Бузок »;

К.Коровін « Троянди і фіалки »;

І.Шишкін « Ранок у сосновому лісі »;

В.Васнецов « Оленка »;

І.Левітан «Золота осінь».

Інструкція: уважно роздивитись усі картини і вибрати одну на день народження мамі (бабусі).

Рекомендація: завдання проводити індивідуально.

Під час пояснення діти уважно слухали, але не всі змогли вибрати картину. Деякі діти не змогли назвати жанри картин.

Наприклад:

Оля Г. робить такі висновки: «Мені подобаються всі картини, і не знаю яку вибрати», але назвала жанри картин.

Наталя Я. вибрала картину П.П.Кончаловського «Бузок»: «Я вибрала в подарунок мамі картину з квітами – бузок тому, що матуся любить саме ці квіти».

Аня С. вибрала картину К.А.Коровіна «Троянди і фіалки»: «Ці квіти на картині дуже гарні, тендітні, немов живі і я б подарувала їх бабусі, їй би дуже сподобалось. Я так люблю, коли вона посміхається».

Ситуація 3

Мета: виявити особистісне ставлення до манери письма художника.

Обладнання: шість картин українських та зарубіжних художників -

І.Левітан «Золота осінь»;

З.Серебрякова «За туалетом»;

П.Кончаловський «Рожеві яблука на столі»;

І.Грабар «Хризантеми»;

В.Полєнов «Бабусин сад»;

І.Левітан «Березовий гай».

Інструкція: серед пропонованих картин вибрати одну, яку б і вони хотіли намалювати.

У дітей виникають труднощі, не всі виявили бажання малювати, лише декілька дітей вибрали картини і малювали. Але ті, хто відмовився, уважно, емоційно спостерігали за тими, хто малює.

Ситуація 4

Мета: виявити особистісне ставлення дітей до картини як результату праці художника.

Обладнання: картина Ю.Кугач «Сім'я».

Інструкція: дітям пропонується умовно увійти в картину.

Рекомендація: робота проводиться індивідуально.

Педагог: «Давайте на хвилинку закриємо очі і уявимо, що ми запрошенні в гості в цю дружню сім'ю».

Наприклад:

Артем Х. відповідає: «Картина сподобалась тим, що я бачу на ній дружню сім'ю, але в моїй сім'ї не завжди все злагоджено, ми з братом інколи сваримось, а

так хотілось, щоб гралась дружньо».

Люда Т.: «Вся картина осяяна яскравим червоним кольором, отже написана з любов'ю. Я з задоволенням погралась з дітьми в гру «Сім'я»».

Юля Н.: «Мені особливо сподобались мама, син і дочка. Вони написані з любов'ю, ніжністю, яскраво. Я в сім'ї одна, але б хотілось, щоб теж: був брат».

Марина Б.: «Якби я була художником, то намалювала б дітям багато іграшок».

Але у декількох дітей виникають труднощі з відповідями, є й такі, хто повторює відповіді своїх товаришів.

Ситуація 5

Мета: виявити у дітей вміння аналізувати картини за манерою написання (постановка мазків, колорит картини, вчити їх висловлювати оціночні судження та вербалізувати їх.

Обладнання: чотири картини українських та зарубіжних художників:

Ван Гог. «Натюрморт із грушами»;

П.Кончаловський «Рожеві яблука на столі»;

Г.Світлицький «Колгосп в цвіту»;

М.Ткаченко «Весна».

Інструкція: педагог створює проблемну ситуацію: «Нам сказали, що можна послати на виставку одну із цих картин, яку б ти вибрав? Чому?»

Рекомендація: робота проводиться індивідуально.

Проведення ситуації дозволило зробити висновок, що не всі діти старшого дошкільного віку можуть висловлювати оціночні судження та вербалізувати їх.

Наприклад:

Вдивляючись в картину М.Ткаченко «Весна» Нікіта Т. висловився: «На картині ми бачимо початок весни, в природі настав час, коли все пробуджується від зимового сну. Сонце лагідно світить, травичка ясно зелена».

Ліза Ш. «Картина викликає радісний настрій, все світиться під сонячним промінням. Природа радіє початку весни. Все виглядає справжнім»

Михайло Б., вибрав картину П.Кончаловського «Рожеві яблука на столі»:

«Мені сподобалась ця картина своїми кольорами, яблука на вигляд такі стиглі, що взяв би і з'їв».

Провели анкетування батьків:

1. Що ви робите для прилучання дітей до мистецтва в цілому і для ознайомлення їх з творами живопису, зокрема?

2. Назвіть художників та їхні картини, які, на вашу думку, допомагають введенню ваших дітей у світ мистецтва.

3. Яку на вашу думку, цінність становлять для дітей твори живопису.

У процесі констатувального етапу експерименту визначена характеристика рівнів розвитку дітей старшого дошкільного віку. Згідно з розробленими критеріями та їхніми показниками вибудовано діагностичні профілі за якими всіх дітей можна поділити на групи:

- діти у яких фіксується високий рівень активності дітей до творів живопису КГ (10%), ЕГ (20%);

- діти у яких фіксується середній рівень активності дітей до творів живопису КГ (45%), ЕГ (60%);

- діти у яких фіксується низький рівень активності дітей до творів живопису КГ (45%), ЕГ (20%).

Високий рівень характеризується:

- активність сприймання дітьми творів живопису;
- точне, повне, змістовне висловлювання;
- вільна інтерпретація художнього образу, орієнтація на естетичні і моральні цінності;
- культура спілкування (уміння вести діалог, контролювати жести, міміку);
- самостійність та свобода вибору об'єкта, прагнення співучасті та співзвучності зі світом іншого.

Середній рівень – діти відчують інтерес до твору живопису, але потреби у спілкуванні виникає внаслідок активної участі педагога;

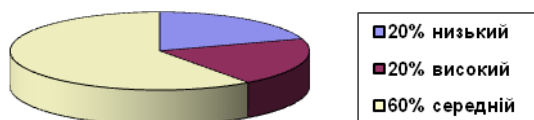
- висловлювання мало аргументовані (підкріплені жестами, мімікою) орієнтовані на зразок педагога.

Низький рівень – діти не виявляли потреби у спілкуванні;

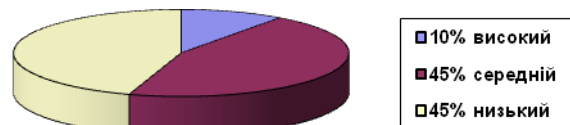
- обмежувалися короткими відповідями на питання, але більш експресивно виявляли себе в малюнках.

Дані констатувального етапу експерименту подані в діаграмах.

Експериментальна група

Контрольна група

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили переважання досить низького рівня збагачення духовної сфери засобами мистецтва живопису.

Спілкування розгортається переважно у системі «Педагог-Картина-Дитина»; ознайомлення зі знаковою системою живопису практично не відбувається (символіка кольору, форми, композиції). Як наслідок – недостатня розвиненість у дітей уміння сформулювати і висловити власну думку, вислухати і зрозуміти думку іншого.

Причинами цього були: недостатня увага вихователів до даної проблеми, відсутність системи роботи, яка б спрямовувалась на збагаченні духовної сфери особистості старшого дошкільника засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису). Більшість батьків байдужі до мистецтва живопису (у сім'ях картин дуже мало, якщо батьки і купують картини, то не завжди розповідають про них своїм дітям); зовсім мало, хто відвідував з дітьми музеї.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Незамінним засобом формування духовної сфери дітей є мистецтво: література, музика, скульптура, народна творчість, живопис. Вплив мистецтва на становлення особистості людини, її розвиток дуже великий. Без виховання естетично грамотних людей, виховання з дитячих років поваги до духовних цінностей, вміння розуміти і цінувати мистецтво без пробудження у дітей творчих начал неможливе становлення гармонійно розвинутої і творчої активної особистості. Мистецтво пробуджує у дітей дошкільного віку емоційно-творчий початок. Через мистецтво дітей можна навчити ясніше думати, глибше відчувати. Мистецтво спрямовує на пробудження почуття краси, позитивних емоцій за умови організації дорослим безпосередньої взаємодії дитини з творами живопису, спрямованої на відчуття краси. Як засвідчують педагогічні дослідження дошкільникам доступне сприймання творів живопису, а психологічними дослідженнями доведено, що дітям дошкільного віку доступне естетично-художнє сприймання творів образотворчого мистецтва, старші дошкільники здатні оцінити художній твір (картину), висловити своє ставлення до неї.

Вивчення практики роботи з збагачення у старших дошкільників духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) дало змогу констатувати недостатній рівень збагачення духовної сфери. Так, високий рівень збагачення духовної сфери засобами мистецтва живопису притаманний лише десятій частині респондентів, натомість середній спостерігаються у майже половини обстежених дошкільників. Серед причин такого стану визначено недостатнє методичне забезпечення, слабка координація зусиль педагогічних працівників та батьків.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗБАГАЧЕННЯ ДУХОВНОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1. Система роботи із збагачення духовної сфери старших дошкільників.

З метою збагачення у старших дошкільників духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) під час формувального етапу експерименту було створено систему роботи, яка передбачала навчити кожну дитину «уявити» себе митцем, «увійти» в картину чи будь-яке явище, спробувати пережити побачене, відчуті себе частинкою тієї таємниці, знайти своє місце в ній. Тобто атмосфера роботи з дітьми була наповнена грою, казкою, уявною мандрівкою, що спонукає дітей опанувати галузь живопису.

Система роботи проводилась у три етапи: підготовчий, основний та інтерпретаційний.

Завданням підготовчого етапу були: спостереження, емоційне сприймання-передусім, бесіда, розповідь вихователя.

Завданням основного етапу були:

1. Збагачення духовної сфери та осмислення інформації про мистецтво живопису, знаково-символічну систему картин різних жанрів; про особистість художника та особливості творчого процесу народження картин; розвиток розумових реакцій, уяви та ідентифікації.

2. Збагачення духовної сфери осмисленням дитини комунікативної функції живопису; активізація інтересу до різного роду комунікацій; транслювання педагогом зовнішньої настанови на можливість спілкування на матеріалі живопису.

3. Вирішення завдання розвитку комунікативних умінь (монолог, діалог, поза мовленнєві форми спілкування); виховання культури спілкування (толерантність, комунікабельність); розвиток внутрішньої (особистісної) настанови на спілкування з приводу картин .

Завданням інтерпретаційного етапу була перевірка результатів збагачення у старших дошкільників духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису). Перш ніж проводити експериментальну діяльність, а саме

формувальний експеримент, було виявлено, що рівень збагачення духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) у більшості дітей досить низький. Що ж стосується духовної сфери особистості, то вона нажаль не рідко залишається поза педагогічним впливом. Базовим компонентом, що є нормативним документом, заявлено пріоритет розвитку дошкільника як особистості. Проблема особистісного зростання дошкільника сама по собі не є новою. Тією чи іншою мірою аспекти розвитку дошкільника, безпосередньо пов'язані з особистістю, висвітлювались практично в усіх існуючих програмах – вітчизняних і зарубіжних. Це природно, оскільки поняття особистість – інтегроване і торкається багатьох сторін загального розвитку людини (фізичного, психічного, соціального, духовного).

Проте проблема особистісного зростання, тобто активного саморозвитку дошкільника, традиційно висвітлювалася лише в контексті розв'язання інших освітніх завдань, поверхнево. На це були об'єктивні і суб'єктивні причини. Сьогодні, коли Національною Доктриною розвитку освіти в Україні визнано пріоритет розвитку дитини як особистості, а Базовим компонентом у цілому визначено основні напрями педагогічної роботи, спрямованої на розвиток дошкільника як особистості, суб'єкта життєдіяльності, частки природи і культури, елемента соціуму та носія духовного життя. Він визначає спроможність дитини старшого дошкільного віку виявити елементарну життєву позицію «Я – у світі» як систему ціннісного ставлення до природи, культури, та самої себе. Прийшов час практичної реалізації даного підходу.

Підготовчий етап.

У своїй роботі ми переконалися, що для правильного сприймання картини, розуміння її змісту, для того, щоб картина давала естетичну насолоду, слід розвивати вміння бачити і розуміти прекрасне в природі, в навколишньому житті. Всі спостереження потрібно планувати так, щоб вони викликали радість, подив, давали можливість пізнати щось нове, викликати зацікавлення. Протягом усього життя людина спостерігає, як пробуджується сонце, як плывуть небом хмари, як кружляють у повітрі сніжинки, розквітають сади, прощається з листям старий парк. І чудова краса природи стає звичайним явищем життя. Людина, яка втратила

здатність сприймати красу навколо себе, не може отримати щедрий подарунок природи – щастя натхнення. П.І.Чайковський вважав, що назустріч натхненню необхідно зробити перший крок. І людину, яка вміє настроїти себе на сприйняття звичайного як дива, вже можна назвати художником.

Заняття з розгляданням картин в дошкільному закладі стали зустрічю з красою, донесли до дітей багатство її прояву в природі, мистецтві, в людях та їхніх витворах. Створювались такі умови для сприйняття краси, щоб вона вразила дитину, пройшла крізь усі органи відчуття, викликала радість, насолоду, натхнення. Назавжди залишила свій слід у душі.

Так, використання діапозитивів замість репродукцій допомогли створити ефект присутності. Коли в темному приміщенні, де нічого не відволікає увагу дитини, на великому екрані з'являється яскрава картина природи з величезними дубами, то відразу виникає бажання вийти в цю чарівну діброву. Допомогли дитині зробити перші кроки. Якусь хвилинку обов'язково присвятили тиші. У сприйнятті краси не можна поспішати, неспішність виключає байдужість. Будь-яке захоплення починається з мовчазного споглядання, адже мовчанням іноді можна сказати більше, ніж словами. Потім запропонували дітям вдихнути цю красу на повні груди, щоб вона потрапила в найглибші закутки душі. Порадили дітям прислухатися до себе: *«Відчуваєш? Ти став трохи іншим, тебе переповнюють нові почуття. Спробуй передати їх словами»*. *Із дитячих вуст злітатимуть слова захоплення. Допоможіть їм знайти в словнику насичені вдячністю красі слова: Гарно! Чудово! Надзвичайно! Дивовижно!* Діти перебували на рівні глибокого сприйняття, вони поринули у світ краси. І нам, педагогам, надавалось щастя першовідкривача – поступово ввести відкриті душі дітей у цей світ. Запропонували *вдихнути і відчутти пахощі повітря, якими насичений весняний краєвид: одержати насолоду від солодкого аромату квітучої вишні; обійняти очима ніжність весняних кольорів; простягнути долоні до світла і відчутти тепло сонячних променів.*

Краса, яка сприймається усіма органами чуттів, проникає глибоко в душу і назавжди оселяється там.

Під час сприйняття декоративного мистецтва діти милувалися красою візерунків, ці хвилини милування звеличують таємницю краси і навчають

відчувати мову орнаменту, кольорову пісню розпису.

Так, під час розглядання петриківських виробів діти милувалися щедрим розмаїттям кольорів. *Як широко і вільно розкинув своє соковите листя і яскраві ягоди завітчаний сад. Як під смарагдом його листя ховаються запашині суниці і сповнені соком вишні. Якими щедрими гронами звисають ягоди смородини, горобини, калини. Весь чарівний сад переповнюється духмяним ароматом блакитних незабудок, барвистих братків, сріблястих дзвоників конвалій і пишних бутонів троянд. Діти відчули, як ця квітуча казка лунає співом птахів: пересвистуються вивільги і заливаються солов'ї, справжнє полум'я квітучих фарб дарує очам дітей яскравість, урочистість і бажання ще і ще милуватися цією красою.*

Дітям надали можливість поспілкуватися із цією красою, насолодитися очима, обережно торкнутися квітучого дива, обійняти долонями, відчутти його теплоту, висловити свої враження.

Під час розглядання природи діти навчалися сприймати звичайні речі очима художника. *Завітав до студії гарбуз - і зустріч перетворюється у справжню казку, герой якої красується перед дітьми пишними боками, щедрими формами, яскравими оранжесевими цоками и оптимістичним хвостиком. Милування красенем відкриває дітям таємницю характеру, настрою, цікавих мандрівок привабливої ягідки. Ще мить – і кімната (зал) сповнюється соковитим голосом і веселим сміхом гарбуза. Під час спілкування з природою діти висловлюють свої враження в компліментах, підкреслюючи ознаки, які найбільше сподобались.*

Дивовижна краса світу, його емоційна душа із чутливими струнами барв відкривається перед дітьми через колір. У сприйманні кольору діти не тільки милувались ним очима, вони відчували його красу всіма органами відчуття: *дивувались гарячому темпераменту червоного кольору, захоплювались мелодійним співом зеленого, насолоджувались медовим смаком жовтого та свіжим подихом блакитного, зачаровувались терпким ароматом казкового фіолету. Щоб пропустити красу через себе, запропонували дітям перетворитися в колір, показати його настрій і розсміятися голосно, як червоний, лагідно посміхнутися жовтим, засумувати блакитним і заспокоїтись зеленню. Здатність дитини глибоко відчувати колір допомогла дітям краще розуміти навколишній світ,*

відчувати гармонію природи і милуватися її красою. Різноманітність відтінків зачаровує безмежними властивостями кольорів у створенні краси. Вихователь звертав увагу на їхнє багатство, особливості, давав разом із дітьми їм назву і заохочував дітей до милування і насолоди відтінками, але не вимагав від дітей обов'язково запам'ятовувати їх, розпізнавати і називати. Діти захоплювались грою кольорів, їхнім життям, мріями, відчуттям. Довели зацікавленість дітей до такого рівня, що зупинились вони під білою хмарою і відчували щастя насолоди від здатності сприймати багато тонів.

Щоб навчити дітей самостійно виокремлювати мальовничі куточки природи, предмета, використовували метод «чарівні рамки».

Ігровий прийом «Розглядання з різних точок».

Поблизу, відійшовши від предмета, переміщаючись лівіше – правіше, через імітацію бінокля, підзорної труби (Дж. Ніколь), використовуючи «чарівні рамки» (вирізані з кольорового картону різні по розміру геометричні форми – круг, квадрат, прямокутник). Використання їх дало змогу сконцентрувати увагу дошкільників на певних конкретних об'єктах і явищах, побачити себе в ролі художника, який знайшов зацікавлений об'єкт і відтворив його в своєму творі, так більшість і народжується задум творця, який потім оживає у картинах.

Під час спостережень використовували емоційні вправи: «На що схожа хмаринка?» (звертали увагу дітей, що хмари можуть набувати найрізноманітніші форми, якщо напружити уяву можна побачити багато цікавого й пропонували знайти таку, що нагадує якийсь знайомий предмет). Відповіді дітей на, що схожі хмаринки: *«на білого баранця, солодку вату, хвилі, гори вкриті снігом»*. «Який у повітря смак?» – запропонували дітям уявно ковтнути, вдихнути весняне повітря й відповісти на запитання. *(Пахне молодим листям, ніжний, квітучий, духмяний)*. «Як шумлять дерева?» – запропонували дітям послухати шум дерев й відповісти на запитання. *(Іринка зауважила, що в кленового листя голос нижчий, ніж у ялинкової хвої)*.

Основний етап.

Отже, першим в основному етапі було – зацікавлення та активізація творчості дітей за допомогою методичного забезпечення: серія розповідей (казок,

історій) про художника, живопис, картину, творчий процес («Хто такий художник», «Придумана казка», «Великий художник природа», «Казка осіннього дощу», «Розповідь про Петриківський розпис»); мистецтвознавчі бесіди («Які бувають картини», «Картина розповідає, запитує, дивує, кличе», «Майстерня художника», «Музей - місце, де живуть картини»); художньо-дидактичні ігри («Художній салон», «Виставка картин», «Знайди помилку», «Вгадай секрет кольору», «Секрет жесту, міміки, пози»); творчі завдання у малюванні (серія «Малюємо пейзажі, портрети, натюрморти»).

Наприклад:

Розповідь: «Великий художник природа»

Обладнання: осінні квіти, музика П.І.Чайковського «Вальс квітів».

«Діти до нас в гості прийшли осінні квіти. Помилуйтеся їхньою красою. Великий художник – природа! Які чудові квіти вона створила, яке розмаїття кольорів використала, щоб розфарбувати їх, яким чудовим ароматом наситила їхні пелюстки. Квіти дарують людині щастя насолоди своєю красою. З квітами можна спілкуватись, торкатись їх долоньками, розглядати, вдихати їх аромат. У кожній квітці свій характер, настрій, думки та мрії, а також вони між собою ведуть діалог. Людина – теж творіння природи. Кожна людина нагадує якусь квітку». (Залучали до розповіді дітей: дали можливість поспілкуватись з квітами, торкнутись їх, розглянути, вдихнути їхній аромат. *Запитали дітей, що вони відчують. Пофантазували про характер цих квітів, надати їм людські якості, здогадалися про їхні думки та мрії, зробили комплімент маленьким живим істотам -квітам. Запропонували дітям перетворитися у свою квітку).*

Піднявся емоційний стан дітей, кожен хотів поспілкуватись з квітами і з задоволенням перетворювався в квітку.

Аня П. – «Подивіться на мене, яка я гарна, ніжна, тендітна троянда, і колір плаття, яку пелюсток квітки».

«Народження портрета»

Вирішив художник відтворити красу людини в малюнку. Узяв просто олівець і намалював на аркуші паперу найкрасивішу й ідеальну форму – *Як називається форма ? Де зустрічається коло в природі ? Сонце – закричали діти)*

Засяяло сонцем коло на папері і пообіцяло квітучої насолоди красою, якщо художник зрозуміє таємницю природи людини.

Схвильований майстер звернувся по допомогу до безкрайніх просторів землі, і вона подарувала колу ледь помітну горизонтальну лінію.

Підняв художник очі з проханням до високого неба, і лягла посеред кола легка вертикальна лінія.

«Говорять, що очі – дзеркало душі», – промовив художник і намалював на горизонтальній лінії очі. *(Що в природі повторює форму очей людини? Пелюстки квітів, листя – відповідали діти).* Щоб очі могли відпочити від втоми, художник обережно домалював повіки з пухнастими віями. А щоб ці вікна у світ могли сприймати красу природи, художник намалював в очах зіниці. *{Якого кольору очі у людей? Чорні, сині, блакитні, зелені, сірі – відповіді дітей}.*

І заблищали очі блакитними просторами, сірими туманами, чорною ніччю, зеленими лісами. А над очима, ніби крила птаха, злетіли брови. Мов дитина з матусею, пов'язана людина з природою. Цей зв'язок відчувається в кожному її подиху. Зрадів художник цьому відкриттю і намалював на вертикальній лінії ніс: спинку *(мову котика)*, крила *(немов у птаха)* і вершину *{немов гори}*.

Вдихнула людина духмяне повітря, і затремтіло від насолоди небо, заспівали птахи, загомоніли трави. *(Що змалював художник на портреті, щоб людина сприйняла звуки?)*

Вуха знаходяться на рівні очей, щоб зір і слух краще допомагали один одному.

Від стрімкого потоку звуків, світла, ароматів людина схвильовано зосередилася – і в нижній частині обличчя з'явилася крапка, потім заспокоїлася – і крапка перетворилася в лінію і щиро посміхнулася. *Вдячні губи нагадували зустріч двох щасливих хвиль над лінією і щедрю хвилю під нею.*

Задоволений майстер прикрасив верхню частину обличчя волоссям, подякував допоміжним схрещеним лініям і обережно зняв їх гумкою.

Він створив ескіз портрета. Попереду його чекав світ різноманітних кольорів, що бажав вдихнути в малюнок своє життя. *(Запропонувати дітям домалювати ескіз кольоровими олівцями. Помилуватися створеними портретами).*

Діти самостійно підбирали колір, радіючи і показуючи, який портрет вийшов.

Дидактичні ігри:

«Художній салон».

Діти розглядають виставлені в «художньому салоні» репродукції картин, бажаючи «купують» яка сподобалась. Хто купив найбільшу кількість творів мистецтва має право оформити виставку (в художньому кутку).

Правила. Картина «продається» в тому випадку, якщо дитина змогла розповісти, як називається твір, для чого вона хоче його придбати (в подарунок мамі, на день народження товариша, для прикрашання кімнати), а також відповісти на запитання: *«Про що розповідається в творі? Який в ньому передано настрій? Як художник показав в своїй картині головне? Чому картина тобі сподобалась».*

«Виставка картин»

Вихователь доручає двом дітям із репродукцій різних за змістом і жанром, оформити виставки. Вони старанно гарно розміщують картини на стіні. А інші діти придумують розповідь екскурсовода за наступним планом : чому ці твори розміщені таким чином? (Або в них спільна тема, чи вони одного жанру – пейзаж, натюрморт, жанровий живопис, портрет.) *Який твір сподобався й чому? Що найбільш гарно показав художник в своєму творі і яким чином? (Кольором, побудовою, передачею настрою.)*

Правила. Значок «Кращий оформлювач» отримає той, хто вдаліше розмістить картини і підбере їх за темою, жанром, кольоровому співвідношенню. Значком «Кращий екскурсовод» нагороджується дошкільник, який склав найбільш цікаву й послідовну розповідь за картиною (згідно запропонованому плану), а також який вірно відповів на запитання дітей. Після прослуховування двох розповідей екскурсоводів діти визначають кращого, вручають йому значок, й він вибирає наступну пару екскурсоводів із кількості дітей, які задавали цікаві запитання.

«Знайди помилку»

Педагог в мистецтвознавчій розповіді описує зміст твору і засіб виразності, використані художником, пояснює, який настрій хотів передати в своєму творі художник, але при цьому не випадково допускає помилку в описанні картини. Перед початком гри дітям дається установка – дивитись і слухати уважно, тому що в розповіді буде допущена помилка.

Правила. Слухати й дивитись уважно, знайти і виправити помилки. Виграшним рахується той, хто встановив більше число помилок й вірно їх виправив. Він й отримує право бути ведучим в грі – складати мистецтвознавчу розповідь з другого твору.

Організація регламентованого спілкування: фронтальне, групове, індивідуальне (у повсякденній діяльності, на прогулянках, у навчальній та самостійній художній діяльності) в системах «Педагог-Картина-Дитина», «Картина-Дитина-Педагог», «Дитина-Педагог-Картина». Прийоми спілкування: мистецтвознавча розповідь («Діалог педагога з художником», Діалог педагога з картиною»); спільні роздуми (бесіди), «філософування», розглядання репродукцій, слайдів, «подорожі», «споглядання», «входження у картину».

Ефективні наслідки у поєднанні живопису і поезії.

Чудово описує чарівницю осінь поет Володимир Сосюра:

« Облітають квіти, обриває вітер
Пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
Осінь жовтокоса на баскім коні».

Поетеса Ліна Костенко:

«Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим,
А листя просить:
– Виший нас зеленим!
Ми ще побудем,
Ще не облетим».

Розгляд картини у супроводі музики – справляв на дітей неповторне враження (музика підказувала їм те, чого не міг показати художник: шелест листя, дзюрчання води, спів птахів, тощо).

Музика – дивовижне джерело людської любові до світу. Це найвеличніший і найпрекрасніший винахід, який володіє зрозумілою для всіх мовою краси, яка єднає людей усього світу різних за національністю, освітою, релігією, переконаннями; краса, яка постійно врятовує світ. Вона народжується від натхнення однієї людини і

викликає його в серцях величезного людства. Також мова душі, яка має велику силу і здатна врятувати чи знищити. Вона являє собою гармонійне сполучення найбільш приємних для людини звуків, володіє великою цілющою силою, покращує настрій і самопочуття, знижує втомлюваність, концентрує увагу і підвищує життєвий тонус. Покровитель музики Орфей був цілителем, а Ескулап – бог медицини в давніх греків, визнавався музикантом.

Музика здатна підвищити інтелектуальні здібності людини, зробити її добрішою, мудрішою, красивішою, супроводжувати людину все життя як добрий ангел, захищаючи серце від образи, жорстокості і лютої.

Перша зустріч із нею відбувається ще в череві матері, де вона лунає поряд із биттям найдорожчого серця і в теплому всесвіті любові розповідає про мудру красу великого світу.

Музична мова краси стає зрозумілою і необхідною для дитини і використання музичних творів у педагогічному процесі благодатно впливає на розвиток дитини. Щоб підібрати музичний твір для дошкільників, враховуємо головне – музичний геній не повинен залишити до себе байдужим. Мова краси зрозуміла людям різного віку, тому ми не відбираємо твори за критерієм доступності дітям. Дорослі поняття «легко» і «важко» діти не сприймають. Мистецтво, яке не захоплює, не може виховати яскраву особистість. Тому необхідно звернутися до всесвітнього джерела людської культури: музичної класики. Час-справедливий критик. Він відсіяв усе незначне, безталанне, сіре і доніс із століття в століття справжні шедеври мистецтва. Музика несе красу. І дітей, як і нас дорослих, вражають звуки музики А.Моцарта, А.Вівальді, Л.Бетховена, П.Чайковського, І.Баха, Ф.Шопена. Геніальна музика має вдосконалений гармонійний склад і володіє великою силою натхнення. Але вміти сприймати музику – це справжній талант уяви. Яким має бути слухання, щоб музика викликала естетичну насолоду?:

* музику використовували часто, що вона увійшла в життя дітей і була впізнана ними. В основі естетичної насолоди музикою лежить уява, вона допомагає викласти музичну структуру побачити і відчувати її настільки, щоб очікувати улюблену музичну фразу. Збіг очікування добре значимого і улюбленого фрагмента з реальним розвитком музичної фрази і створювало почуття

задоволення;

*під час слухання музики дошкільниками враховували психологічні особливості дітей, їхню надзвичайну емоційну чутливість і здатність до чуттєвого сприйняття. Дошкільникам легше, ніж дорослим, побачити кольори музики, відчуті її духмяність, смак, настрій, тому зустріч із музикою їм дарувало цілий букет відчуттів;

*щире слухання викликало бажання «увійти» в музику, злитися з нею в єдине ціле. Емоційність дошкільників наполягало на тому, щоби вдячні слухачі не пасивно сприймали, а діяли під музику: створювали хореографічну фантазію, заплющували очі і на «внутрішньому екрані» бачили музику, роздивлялись картини, малювали під її звуки. Щоб діти почули музику, вона відкривала себе для музичних переживань і мала змогу виразити їх.

Під звуки «Сумної пісеньки» П.Чайковського діти перетворювались на дерева і прощаються зі своїм листям. Сумні, сповнені глибокої любові звуки наповнювали світлим сумом гілки дерев, робили їхні рухи мелодійно-пластичними і лагідними. «Музика допомагала увійти в образ, відчуті настрої природи». Під музику А. Вівальді «Пори року» діти заплющували очі і бачать кольори музики. Ця вправа допомагала дітям встановити зв'язок між музикою і кольорами, явищами природи, її настроєм.

Музика допомогла розвинути уяву дитини, подарувала їй творчі крила і з натхненням покликала дитину до розуміння, створення краси. На другому в основному етапі головним завданням по збагаченню духовної сфери було осмислення дитиною комунікативної функції живопису; транслявання педагогом зовнішньої настанови на можливість спілкування на матеріалі живопису; активізація інтересу до різного роду комунікацій.

Методичне забезпечення: бесіди («Чому і для чого художники пишуть картини»), ігрові ситуації («Я художник», «Кому ти хочеш розповісти про картини?»), ігрові завдання, вправи, творчі монологи («Що цікавить мене у картині», «Як змінюється мій настрій», «Про що я думаю коли мовчазно дивлюся на картину»); обговорення малюнків («На виставці малюнків»); екскурсії до музею, картинної галереї («Картини збирають людей»).

Організація спілкування: групове, індивідуальне у повсякденній, навчальній та самостійній художній діяльності у системах «Картина-Педагог-Дитина», «Картина-Дитина-Педагог», «Картина-Дитина-Дитина», з використанням прийомів: заохочення, настанова, спільні дії, попереджуюча позитивна оцінка, ідентифікація, навіювання, уявна ситуація.

Гра «Я - художник»

Грають усі діти. Ведучий - вихователь: «Я – художник. Я візьму пензлик, фарби і намалюю синє море з великими хвилями». Діти повинні назвати, до якого жанру живопису відноситься намальована картина. Хто швидше правильно відповість отримає фішку (метелика). Наступні завдання вміщують у себе різні види природи (гори, озеро, степ), пори року (зимовий ліс, осінній парк), явища природи (дощ, сніг). За кожен правильну відповідь ведучий дає фішку. Хто з дітей одержав більшу кількість фішок, той переміг у грі, і йому аплодують усі діти. В останньому завданні вихователь називає замість природи предмети побуту.

Наприклад:

Я художник. Я візьму олівці і намалюю вазу з фруктами.

Чому мою картину не можна назвати пейзажем? А як же її назвати?

(Натюрморт-картина, на якій намальовано предмети побуту, квіти, овочі, фрукти).

Останнє завдання можна змінювати на :

малюнок тварин – тоді як можна назвати картину? (Анімалістика – жанр живопису, в якому зображуються тварини);

зображення людини – тоді як можна назвати картину? (Портрет – зображення людини на картині, фотографії, скульптурі).

Граючись – навчаємось.

Для активізації уваги дітей, ініціювання інтересу, використовували наступні ігри і завдання:

Ігрове завдання «Знайди картину (предмет)».

Дітям пропонувалося знайти в кімнаті (залі музею) картину, яка називається... і обґрунтувати свій вибір. *Наприклад картина О.Светлічної «Цвітуть кульбаби».* Діти з легкістю впорались із завданням (Люда Т. –

«тепла, ласкава весна, сонце, що обіймає тонкі берізки, зеленим луком з жовтими кульбабами».

Ігровий прийом «Назви картину».

Дітям пропонувалося послідовно придумати назву всім картинам, у кімнаті (залі музею), й порівняти з назвами, даними авторами робіт. *Дітям цікаво було придумувати назву картинам, вони співпадали з назвами робіт авторів.*

Ігрова вправа «Захована річ».

Дітям пропонувалося на виставлених в кімнаті (музейному залі) картинах знайти зображення, що заховалося... (коня, сонця, соняшника, равлика й ін.). *Після уважного розглядання, діти знаходили зображення, які їм загадали.*

Ігрова вправа «Чарівні окуляри».

Дітям пропонувалося «надягти чарівні окуляри» і побачити саме веселе, тихе, сумне, яскраве, велике, незвичайне, дороге... в кімнаті (залі музею). *Сама назва вправи вже зацікавила дітей, вони з емоційним піднесенням виконували це завдання.*

Ігровий прийом «Тягне – не тягне».

Дітям пропонувалося, увійшовши в кімнату (зал), зупинитися у дверей, оглянути поглядом простір, швидко оглянути картини (музейні експонати) й вибрати ті картини, предмети, які хотілося б розглянути. *Діти з задоволенням виконували прийом і робили самостійний вибір.*

Ігрова вправа «Дізнатись про нове, побачити гарне»

можливе використання додаткових ігрових атрибутів – мікрофона, магнітофона, записника).

Дітям пропонувалося довідатися в дорослих – батьків, відвідувачів експозиції – щось нове про музейний предмет, що сподобався. Як варіант ігрової вправи використовували рольову гру, у якій дошкільники будуть виступати в якості «журналістів, що беруть інтерв'ю в батьків, відвідувачів», «іноземців, що прагнуть якнайбільше довідатися про картину, скульптуру», «інопланетян, нічого не знаючих про представлених у залі музею предметах».

Для розвитку художнього сприйняття, умінь бачити й розуміти художній

образ і засіб виразності, удосконалювання емоційно-естетичних і пізнавальних здібностей використовували:

Ігрову вправу «Розмова предметів (картин)».

Дітям пропонувалося придумати діалог двох предметів (картин) експозиції. З експозиції картин Богдан П. вибрав картини І.Шшикіна «На Півночі дикій» і «Сосни, освітлені сонцем», діалог картин: «Мою пору року художник більше любить, бо взимку все вкрите білим снігом, природа відпочиває від праці – спить і бачить чарівні сни. – Ні, я не згодна с тобою, художник більше любить, коли тепло і світить яскраве сонце. Але художник з любов'ю написав всі картини».

Ігрову вправу «Побачити картину (предмет) із заплющеними очима». Дітям пропонувалося із заплющеними очима прослухати невелику емоційну розповідь-опис твору (картини, предмета), представити його собі, при необхідності поставити уточнюючі запитання, потім, відкривши очі, перевірити дорослого. Дивлячись на картину (предмет), повідомити, що нового для себе побачили, і з чим в описанні дорослого згодні, або не згодні.

Для активізації вираження власних вражень, розвитку художнього сприйняття (умінь вдивлятися в твір мистецтва, відгукуватись на образ) проводили:

Ігрову вправу « Навпаки»:

дитина описувала твір (картину, предмет) для закритих очей дорослого.

Ігрове завдання «Підбери слова до картини (предмету)».

Дітям пропонувалося охарактеризувати картину(предмет), підбравши точні слова. (Ця картина яка: тепла чи холодна? Весела або сумна? Голосна або тиха?).

Ігрову вправу «Що бачимо, чуємо, відчуваємо, переживаємо».

Дітям пропонувалося, розглядаючи твір (картину, предмет), розповісти, що вони бачать, чують, які емоції випробовують, який настрій викликає в них твір.

Ігровий прийом «Домислювання».

Дітям пропонувалося придумати події до і після зображених на картині,

долю предмета.

Ігровий прийом «Розмова з картиною (предметом)».

Дітям пропонувалося поставити запитання картині, персонажам твору (наприклад, при розгляданні *портретного живопису*: «Як тебе звати? Де ти живеш? Хто тобі подарував такий гарний капелюшок?»; при описі пейзажу: «У цьому чарівному лісі водяться ведмеді? Як кличуть цих ведмежат?», «Чому впала ця сосна?»).

Ігровий прийом «Археологія».

Дітям пропонувалося виявити деякі предмети в спеціально підготовленому ящику з піском, дбайливо витягти, розглянути, обстежити.

Ігровий прийом «У кожного свій маршрут».

Дітям роздавали заздалегідь підготовлені плани з різними маршрутами руху(наприклад, одна команда рухається праворуч, інша – ліворуч). Для подолання переносу акцентів з розглядання предметів на швидкісний рух по залу запропонували дітям позначати на плані символами їх предмети, що зацікавили («знайти щось саме цікаве», виявити в предметах (на картинах) «відгадки» заздалегідь виданих загадок і ін.). По закінченню гри розповісти про враження, які найбільш запам'яталися предмети, «знахідки».

На третьому в основному етапі вирішувалися завдання розвитку комунікативних умінь, виховання культури спілкування з приводу картин та власних малюнків.

Методичне забезпечення: художньо – дидактичні ігри, які моделюють різні ситуації спілкування («В художньому салоні», «Мої улюблені картини»), екскурсії до музею, на виставку картин; фантазування, імпровізувати казки; вправи із психогімнастики.

Основна діяльність дитини – гра. У грі дитина здатна перетворитися на будь-який персонаж казки і відтворити його характерні особливості. Психогімнастику супроводжували музичними творами. Так вправу «Я – листячко» виконували під музику П.І.Чайковського «Жовтень», яка допомогла дітям рухатись повільно, плавно, нагадуючи вальс осіннього листя. У вправі «Я – дощ» використовували звуковий запис дощу.

Відчуття, що виникають під час виконання вправи, допомагали дитині відтворити свій власний образ предмета, явища, рослини або тварини, наділити його певним характером, почуттям, настроєм.

Діти старшого дошкільного віку із задоволенням перевтілювались в образ і демонстрували не лише його особливості, але й нюанси настрою («Я – квітка», «Я – дерево», «Я – вітер», «Я дивуюся», «Я – зірка», «Я – звук», «Я веселий гарбуз», «Сеньйор Помідор», «Лебідь»). Для перевтілення в щасливу квітку, в вправі «Я – квітка», дитину підводили до розуміння, що кожна людина нагадує якусь квітку. Життя квітки починається з маленького насіннячка в пухнастій теплій землі. Яку потрібно прийняти, щоб відчувти себе маленьким сім'ячком? Інтуїція підказує дітям позу ембріона. *Сидячи навпочіпки, дитина обіймає коліна руками і схиляє голівку. Яка чудова сила природи нагадує дитині початок її життя!* Як схожі вони – маленькі дитинчата під серцем матусі – на зернятка в землі! І починаючи із цієї миті, діти проходили у вправі життя квітки і підіймалися тоненьким стеблом до сонця, розкривали щирі обійми зеленого листя, насичувались теплом, дощем і готуються подарувати щастя. І ось настає чудова мить, коли квітка і найдорожче і найяскравіше дарує світу-щиро розкриває свій бутон і посміхається яскравими барвами, її ніжні пелюстки сповнені великої любові до світу, і кружляли діти-квіти в щасливому вальсі під звуки музики П.І.Чайковського «Вальс квітів».

Вправи на входження в образ допомагали відчувти ліричній сум дерева, яке прощається з листям восени, його глибокий спокій із мріями-снами взимку, оптимізм і щастя цвітіння весною.

Психогімнастика допомагала старшим дошкільникам перевтілитися у жвавого коника і відчувти вогонь енергії, у ніжного лебедя – і відчувти тендітність і граціозність птаха, у весну – і відчувти бажання дарувати сонячне сяйво очей, відкриту посмішку, лагідні долоні.

Вправа «Я - звук» поширює межі творчості, бо звук не має зорового образу. Увійти в образ допомагала скрипка Вівальді і словесний супровід дорослого. Мета вправи – відчувти себе маленькою частиною Всесвіту і зробити відкриття: на ній лежить також слід любові. Звук народжується від легкого

торкання тоненького смичка до струн граціозної скрипки. Він підлітає вгору, летить у повітря, мов птах, щоб подарувати вдячну пісню світу. Як приємно рухатись під пісню скрипки і відчувати свій голос серед інших звуків. Як несподівано вони дарують свої кольори. Яке велике бажання виникає обійняти музику, вдихнути її в себе і відчути чудову гармонію в душі.

Вправа «Я – дерево»

Лунають звуки музики Й. Штрауса «Казки Віденського лісу».

Запросили дітей до казкового лісу. Запропонували дітям утворити ліс із різних порід дерев: перетворитися в дерево, передати його особливості і характер у стовбурі, гіллі, міміці. Проходили по лісу і визначали дуб, вербу, ялинку, тополю, клен (упізнані дерева перетворювались в дітей), зупинилися біля берізки. Помилувалися вишуканою красою дерева: її тоненьким стовбуром, ніжними гілочками – із пасмами, що спадають, скромно опущеними повіками. Упізнали дерево і назвали берізку. Поаплодували творчості дітей.

Вправа «Я дивуюся» (перед дзеркалом діти спостерігали, як змінюється обличчя в подиві).

Розглянули своє обличчя в спокійному стані:

Це я! Мої очі сяють спокійним світлом. Мені приємно дивитися на себе, тому я посміхаюся. Моя посмішка лагідна і спокійна. Мої брови спокійно відпочивають над очима. Моє обличчя виражає лагідний спокій. (Заховати дзеркальце).

Запропонували маленьким фантазерам порівняти свій стан спокою зі звичайними явищами життя: кожного ранку ми просинаємося, вмиваємося, одягаємося, йдемо до дитячого садка звичайнісінькою доріжкою попід кронами кленів, берізок, тополь, що просинаються від зимового сну.

І ось одного ранку ми вийшли з дому. Холодне повітря пахло весною, але навколо земля ще не проснулася від зимового сну. Деревата вітали нас прозорими кронами, стояли понад дорогою, мов похмурі велетні. І ось попереду між кленами щось спалахнуло жовтим, яскравим світлом. Що це? На кущах, які ще вчора тихо спали під снігом, кожна гілка посміхається, вигукує, радіє світло-жовтими квітками. Їхнє лимонне, канаркове вбрання сяє святковим теплим

світлом, наче духмяне сонце, простягає руки, щоб щиро обійняти нас і кричить «Доброго ранку!». Що це? Справжнє диво! Так кожного року просинається форзиція!

Поглянули на себе в дзеркало: з яким обличчям діти зустрілися з дивом? Розглянули зміни на обличчі.

Брови злетіли вгору й приємно вигинаються, мов котик під ласкавою долонею хазяйки. Лоб вкривається горизонтальними зморшками, ніби хвилями. Очі широко відкрилися, щоб краще роздивитися диво. Вони стали зовсім круглими, верхньої повіки майже не видно, над зіницею біліє очне яблуко. Навіть рот не утримався і напіввідкрився. Яке диво!

Запропонували дітям виставку портретів із здивуванням. Дали можливість виразити свої емоції. Звернули увагу на те, як приємне здивування робить обличчя людей різного віку по-дитячому привабливими. Поміркували чому?

Розповіли дітям, що здивування – маска дитинства. У дитинстві все вперше, тому діти частіше дивуються. З віком люди звикають до навколишнього життя і перестають сприймати його як диво. Тому дорослих так важко здивувати. Але люди, які цінують красу навколо себе і розуміють її мову, здатні дивуватися як діти.

Імпровізовані казки, фантазування дітей.

Коли оживають речі, вони складають навколо себе дійсну казку. Побачити сумний папір, веселий пензлик, замріяну фарбу може лише людина, здатна до великого мистецтва фантазування. Без цієї таємниці пізнання вона ніколи не стане художником. Дитина ж від природи здатна вдихати життя в предмети і явища навколишнього світу. І щоб вона не втратила цієї здатності, необхідно розвивати її уяву і захочувати до фантазування.

Коли дитина олюднеє предмет чи явище, сприймає його як живу істоту, вона навчається розуміти навколишній світ як саму себе. А значить радіє разом із ним, співчуває і піклується про нього. Відчуття і навколишнього світу як живої істоти є могутньою силою в етичному вихованні.

Чому співають зірки? Про що зітхає море? Що згадує рожевий туман?

Такі запитання викликали в дітей дійсний політ фантазії, але щоб він

здійснився, дитину не повинні утримувати ніякі обмеження. Для щирої фантазії вихователь із захопленням і здивуванням зустрічав імпрровізацію дітей, підтримував її заохоченням. Тоді казка народжувалась «зі смаком», від самої душі, і не давали зрозуміти дитині, що вона говорить «не те», «не про те» і «не так». Коли дитина відчула, що її імпрровізована казка цікава і бажана для тих, хто оточує, вона відчула насолоду від процесу фантазування і розкривалась щирим бутоном цю унікальну здатність сприймати світ.

Однак роль вихователя не обмежувалась вдячним спогляданням. Запитання допомагали направити фантазії дитини в необхідне русло.

Так, милуючись широко розкинутим степом у пейзажі А. Куїнджі «Стадо в степу», починають розмовляти між: собою квітуча духмяна земля і небо з легкою білою хмарою. – Про що небо легким подихом вітру ласкаво шепоче землі? – Що відповідає щедрий духмянний степ своїми барвами?

Діти висловлювали свої фантазії, імпрровізували розмову двох красенів – і народжувалась казка про небо, яке мріє торкнутися духмяної теплої землі.

Діти старшого дошкільного віку продовжували фантазувати під звуки музики: на «внутрішньому екрані» бачать її кольори, уявляють настрої добре знайомих предметів і явищ. Так, під музику Сен-Санса «Лебідь» діти склали імпрровізацію про щасливе дерево в хореографічній композиції. І казку вже змогли побачити, бо вона звучала мовою пантоміми.

Казка допомагала зрозуміти дошкільникам мудрість краси в природі. І всесвітні закони наповнювали усе, що ми спостерігаємо навколо. І в зірках можна легко побачити людей, бо вони теж народжуються і навчаються в дитинстві сяяти рівним світлом, стають дорослими і щиро дарують своє сяйво, тепло і красу Всесвіту. А коли все віддадуть – старішають.

Казки мудрої краси підтримували у дітях гуманний початок стверджували силу творіння. Імпрровізована казка розкривала перед дітьми світ взаємин у на-вколишньому світі, допомагала очима художника подивитись на давніх знайомих, відкрити їхню таємницю, дізнатись історію їхнього життя і ще раз здивуватися майстру – Природі!

Декоративний орнамент починав звучати своєю барвистою мовою, коли

його торкається фантазія. І дивовижна святкова пісня Великодня, сповнена любові до життя, лягає на крашанки. У кожній намальованій крапці, рисочки – власна партія у великому хорі орнаменту. *Про що співають кружальця? Хвилясті лінії, зернятка?* Фантазії дітей вдячно підтримуються інформацією вихователя про декоративні символи любові до природи. І маленька писанка постає перед дітьми як вдячне творіння людства Всесвіту. Організація регламентованого та довільного спілкування; групове, спілкування в парах у навчальній та поза навчальній діяльності у системах: «Картина-Дитина-Дитина», «Дитина-Дитина-Дитина-Картина-Педагог», «Педагог-Малюнок-Малюнок-Дитина». Підвищення педагогічної компетентності батьків дітей здійснювалось за допомогою консультацій: «Знайомство з художником і його творами», «Уявне входження в картину», «Шлях до мистецтва», «Музеї рідного міста».

3.2. Ефективність використання запропонованої системи роботи

Результати роботи формувального етапу експерименту дали змогу зробити висновок, що діти стали більш відвертими у вираженні почуттів, за допомогою творів живопису, що являються чудовим засобом збагачення духовної сфери – не залишатись байдужим до оточуючого світу, бачити прекрасне і бути повноцінним творцем свого внутрішнього Я.

Також під час формувального етапу експерименту пересвідчилися в тому, що успішність роботи значною мірою залежить від особистості вихователя та його ставлення до роботи з дітьми. «Щоб зрозуміти дитину, треба самому в душі залишатися дитиною».

Лише вихователь-друг, партнер, який виразно демонструє власне ставлення до мистецтва виражати свої почуття за допомогою слів, малюнка. Дані констатувального та формувального етапів експерименту дали змогу пересвідчитися в особливостях сприймання дітьми старшого дошкільного віку картин і виявити, що це залежить від виразної демонстрації дорослих позитивно-емоційного ставлення до них, поступове накопичення естетичного досвіду і виявлення у формах спілкування.

Контрольний етап експерименту проводився ідентично констатувальному етапу експериментальної роботи.

Педагогічні ситуації спілкування дітей з живописом, які дадуть змогу виявити збагачення духовної сфери засобами живопису, а також характер особистісного ставлення до нього.

Наприклад:

Ситуація 1

Мета: привернути мимовільну увагу дітей до картин.

Обладнання: шість репродукцій картин українських та зарубіжних художників

К.Моне «Дама в саду»;

О.Герасимов «Портрет балерини»;

І.Машков «Ананаси і банани»;

К.Білокур «Натюрморт Богданівські яблука»;

О.Саврасов «Зимовий пейзаж»;

І.Остроухов «Золота осінь».

Класична музика у поєднанні із звуками природи.

Інструкція: вибрати одну із зацікавлених картин, задати запитання педагогу, якщо у дитини виникають труднощі педагог запитує: що їх цікавить, про що б хотіли б почути розповідь.

Рекомендація: проводити з невеликою підгрупою дітей. Пояснити дітям, що в кімнаті шість репродукцій картин, тому не треба поспішати, а уважно роздивитися всі та вибрати одну, яка більш зацікавила. Після пояснення дитиною про свій вибір, запропонувати розповісти про картину, або запитати педагога.

Під час пояснення всі діти виявили бажання приймати участь. Емоційно розповідали про вибрану ними картину. Наприклад, Аня П. вибрала картину О.Герасимова «Портрет балерини О.В.Лепешинської», розповідаючи, що: «Ця жінка красива, яка в неї величава постава », Оля Г. доповнила: «Ще вона схожа на птаха – лебідь, красива і тендітна», запитуючи у педагога: «Так чи ні?»

Богдан. поділився з нами своїми роздумами над картиною О.Саврасова «Зимовий ранок»: – «Я вибрав цю картину за красиву природу. Темна ніч, природа вкрила землю пухнастою, білою ковдрою, все навкруги спить».

Ситуація 2

Мета: з'ясувати, які жанри живопису дітям подобаються найбільше, як вони мотивують свій вибір.

Обладнання: шість репродукцій картин українських або зарубіжних художників:

А.Петрицький «Півонії»;

Г.Волошенюк «Портрет матері»;

О.Світлична «Весна»;

К.Петрова «Вранішній натюрморт»;

В.Серов «Дівчинка з персиками»;

Ф.Тамм «Папуга на гарбузах».

Інструкція: уважно роздивитись усі картини і вибрати одну на день народження мамі (бабусі).

Рекомендація: завдання проводити індивідуально.

Під час пояснення діти уважно слухали, але коли потрібно було зробити свій вибір, не всі могли зробити

Наприклад:

Діти уважно роздивлялись картини, з цікавістю обговорюючи про побачене в них, вірно назвали жанри картин. Женя Ю. вибрала картину А.Петрицького «Півонії», робить такі висновки: «Коли дивишся на картину, здається, що бачиш живі квіти, такі яскраві, і ніби відчуваєш їх аромат. В моєї мамі незабаром день народження, і ця картина була б гарним подарунком».

Андрію Ж. і Дімі С. сподобалась картина Ф. Тамм «Папуга на гарбузах»: – «Яка весела картина, птах виглядає таким здивованим, кумедним, а гарбузи думають, що йому від нас потрібно». Діма С. перетворився в товстенький веселий гарбуз, показав, які в нього надуті щічки, круглі боки, його поставу, як він ходить, як сміється. Дітям дуже сподобалось це перетворення, вони голосно сміялися, і захотіли теж: стати гарбузиками. Кімната наповнилась веселим сміхом, весело стало усім.

Ситуація 3

Мета: виявити особистісне ставлення до манери письма художника.

Обладнання: шість картин українських та зарубіжних художників:

І.Машков «Ананаси і банани»;

К.Костанді «Хлопчик і гуси»;

С.Васильківський «Козача левада»;

В.Бакшаєв «Блакитна весна»;

К.Моне «Поле маків»;

М.Нестеров «Рання весна».

Інструкція: серед пропонованих картин вибрати одну, яку б і вони хотіли намалювати.

Діти уважно роздивлялись картини, після обговорення між собою, почали

малювати, вибравши фарби, або олівці. Після того, як малюнки були готові, почали голосно аналізувати, обговорювати, в кого кращий, але потім погодилися з педагогом, що у дітей, як і у художників, свій стиль написання картин і кожна картина гарна по-своєму.

Ситуація 4

Мета: виявити особистісне ставлення дітей до картини як результату праці художника.

Обладнання: картина О.Кульчицької «Діти на леваді».

Інструкція: дітям пропонується умовно увійти в картину.

Рекомендація: робота проводиться індивідуально.

Педагог: «Уяви, що ти зустрівся з художником цієї картини і він сказав, що не закінчив її. Що б ти в ній ще домалював?»

Відповіді дітей:

Люда Т.: «Дітям дуже весело, вони жваво розповідають щось цікаве. Сяє сонечко, вся картина осяяна його промінням, воно зігріває все навкруги. Я відчуваю його тепло на обличчі, м'яку траву під ногами і вступаю в розмову з дітьми (про свято)».

Але у декількох дітей виникають труднощі з відповідями.

Ситуація 5

Мета: виявити у дітей вміння аналізувати картини за манерою написання (постановка мазків, колорит картини, вчити їх висловлювати оціночні судження та вербалізувати їх).

Обладнання: чотири картини українських, російських та зарубіжних художників -

П.Сезанн «Натюрморт із драпіровкою »;

П.Кончаловський «Рожеві яблука на столі»;

Г.Світлицький «Колгосп в цвіту»;

В.Дмитровський «Посмішка весни».

Інструкція: педагог створює проблемну ситуацію: «Нам сказали, що можна послати на виставку одну із цих картин, яку б ти вибрав? Чому?»

Рекомендація: робота проводиться індивідуально.

Наприклад:

Вдивляючись в картину Сезанна «Натюрморт із драпірованою» Ліза Н. висловила: «На цій картині такі соковиті персики, що ніби вдихаєш їх аромат. Також: відчуваєш м'якість і легкість драпіровки. Ця картина мені більше всіх сподобалась, її і треба послати на виставку».

Женя Я. уважно розглядає картину Г.Світлицького «Колгосп в цвіту». «Мені дуже сподобалась ця картина, все нагадує весну, і лагідне сонечко й квітучі дерева. На виставку я б вибрав саме цю картину».

Богдан П.: «Я не можу зробити вибір, всі картини потрібно послати на виставку, щоб їх побачило більше людей».

«Вагомість» змісту кожного з етапів визначається емоційно-інтелектуальним фоном спілкування.

Так, наприклад у дітей експериментальної групи спостерігалися значні зрушення як у пізнавальній, так і в емоційній сферах: вони яскраво виражали позитивні емоції (радість, здивування, захоплення) за допомогою виразної міміки, жестів, рухів, емоційних мовних висловів; у них підвищився інтерес до творчості художників, а також власної, підвищилась самооцінка (я також зможу, у мене вийде, мої друзі допоможуть), що дало змогу розуміти твори художників і свободи самостійної творчості.

Натомість, у дітей контрольної групи, де переважав лише навчально-виховний процес, особливостями якого було зосередження уваги лише на засвоєння знань, інтерес до творів живопису мав пасивний характер, відмічалась відсутність самостійності думок, байдужість, занижена самооцінка. Більшість дітей перебували в нейтральному стані, реагували на твори живопису, залежно від їх значущості (вибрати в подарунок, собі залишити), позитивні емоції виникали лише після яскравої демонстрації дорослим свого позитивного ставлення до творів живопису. Основним методом діагностування збагачення у дітей духовної сфери, виступило спостереження не тільки під час розгляду картин, а й в процесі самостійної ігрової, художньої діяльності, в процесі спілкування з однолітками та дорослими, під час спостереження навколишньої дійсності.

В процесі самостійної ігрової діяльності, де діти відкривають щось нове для себе і для тих, хто їх оточує, ми спостерігали позитивні зміни: діти експериментальної групи виявляли інтерес та зацікавлювали один одного, вносили свої пропозиції, проявляли інтерес до самостійної художньої діяльності, тобто створення чогось нового. Діти самостійно використовували в своїй грі елементи психогімнастики.

Помітно виріс рівень уявлень дошкільників експериментальної групи про твори живопису. Це виразилося у відповідях дітей по змісту картини, а також підтвердилося наявністю в розповідях дітей логічних зв'язків між змістом і виразними засобами (кольором, композицією, формою), умінням визначати й обґрунтовувати настрій, почуття, умінням користуватися образною мовою. Емоційно-особистісне ставлення до творів мистецтва позначилося в умінні без ускладнень відповідати на запитання, чому сподобалася картина або музика, умінні розкривати зміст і образ виразно-образотворчими засобами, привносити своє емоційне відношення в сприйняття твору. Активізувався «естетичний словник» дітей експериментальної групи: вони використовували більшу кількість слів-зразків, даючи характеристику художньому твору за кольором написання (весела, яскрава, тепла, радісна, сонячна, щаслива, ласкава, спокійна, сумна, загадкова, таємнича). До мовленнєвих засобів приєдналися експресивно-мімічні та предметно дійові.

Створені педагогічні умови розвитку творчої активності дітей старшого дошкільного віку забезпечили якісні зміни в структурі особистості кожної дитини. Діти стали більш товариськими, покращилася якість мови (розповіді про картину стали більш змістовними, розгорнутими).

Власні малюнки почали сприймати не як продукт навчальної діяльності, а як продукт власної творчості, засіб спілкування (з навколишнім середовищем та іншими людьми, чим цікавий малюнок та автор), підвищився рівень емоційно-оцінного відношення до дійсності, пізнавальної й творчої активності, оригінальності творчих проявів, чуйності на навколишні події, музику. Змінився характер взаємин дітей.

Порівняльний аналіз результатів, констатувального й контрольного етапів

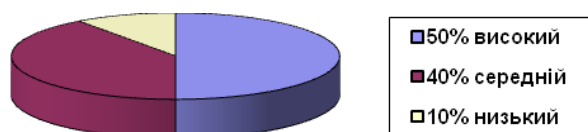
експерименту виявив позитивну динаміку розвитку творчої активності дітей експериментальної групи, у якій збільшилася кількість дітей з високим рівнем розвитку творчої активності (на 20%). Позитивні зміни в рівні розвитку творчої активності дітей контрольної групи виражені слабо. Спостерігається істотна різниця між показниками особистісного розвитку дітей експериментальної й контрольної груп на користь першої. Однак ми переконалися, що цілеспрямована система педагогічної взаємодії, побудована на матеріалі мистецтва живопису, сприяла збагаченню способів організації дитиною свого вільного часу. У педагогічному діалозі особливого значення набуває принцип позитивності. За цих умов у дитини виникає та розвивається довіра до дорослого, почуття власної гідності (як основа поважного ставлення до іншого, його індивідуальних проявів, несхожості з собою). Дошкільники природно є щирими та відвертими у вираженні почуттів та переживань. Твір живопису, творчий процес є відвертістю та щиросердям художника. Осмислення життєтворчості як способу життя можливе для шестирічної дитини.

***Рівні збагачення духовної сфери особистості старшого дошкільника
засобами живопису***

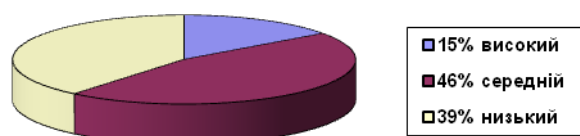
Кількість дітей (у %)	Контрольна група (абсолютна кількість дітей 25 - 100%)		Експериментальна група (абсолютна кількість дітей 25 - 100%)	
Рівні збагачення духовної сфери засобами живопису	До проведення формувального експерименту	Після проведення формувального експерименту	До проведення формувального експерименту	Після проведення формувального експерименту
Високий	10	15	20	40
Середній	45	46	60	50
Низький	45	39	20	10

Збагачення духовної сфери засобами живопису після проведення формувального етапу експерименту відображена у діаграмах

Експериментальна група

Контрольна група

Аналіз анкети батьків експериментальної групи свідчать про підвищення зацікавленості дорослих у створенні необхідних умов для дитячої творчості, до процесу й результатам художньої діяльності дітей, тому що показники контрольного зрізу вище показників констатуючого етапу експерименту. Зрозуміле небайдуже відношення до змісту малюнків, до відвідування художніх виставок; змінилися відповіді батьків на запитання про мистецтво. У той же час відзначається відсутність або індиферентне відношення батьків дошкільників контрольної групи до процесу, організації й результатам дитячої творчості.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Система роботи з формування духовної сфери дитини проводилась у три етапи: підготовчий, основний та інтерпретаційний. Підготовчий етап включав спостереження, емоційне сприймання краси, бесіди, розповіді вихователя. Основний етап був спрямований на збагачення духовної сфери та осмислення інформації про мистецтво живопису, знаково-символічну систему картин різних жанрів, про особистість художника та особливості творчого процесу народження картин; розвиток розумових реакцій, уяви та ідентифікації; збагачення духовної сфери осмисленням дитини комунікативної функції живопису; активізацію інтересу до різного роду комунікацій; транслявання педагогом зовнішньої настанови на можливість спілкування на матеріалі живопису; вирішення завдання розвитку комунікативних умінь (монолог, діалог, поза мовленнєві форми спілкування); виховання культури спілкування (толерантність, комунікабельність); розвиток внутрішньої (особистісної) настанови на спілкування за змістом картин. Інтерпретаційний етап був спрямований на самостійну художню діяльність як вияв збагачення у старших дошкільників духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису).

Перевірка ефективності системи роботи з використання мистецтва живопису у збагаченні духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку підтверджує, що збагачення духовної сфери без спеціального педагогічного стимулювання розвивається повільно. Свідченням цього виступає повільна динаміка розвитку досліджуваної контрольної групи. В експериментальній групі, що працювала за запропонованою методикою, діти продемонстрували яскраво виражене зростання рівня збагачення духовної сфери засобами живопису. Експериментальна перевірка, дані її свідчать про ефективність методів і прийомів у збагаченні духовної сфери особистості старшого дошкільника засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису).

ВИСНОВКИ

Дослідження психолого-педагогічних основ формування духовної сфери особистості дозволяє відзначити, що вона є однією з характеристик людини, яка включає в себе поняття «душа», «духовність», внутрішнє «я», конструювання особистості. Здійснення теоретичного узагальнення і експериментальне розв'язання та аналіз психолого-педагогічної літератури дали можливість охарактеризувати складові (структурні характеристики) духовної сфери людини: потребово-ціннісні характеристики, які відбивають духовні потреби і духовні ціннісні орієнтири; вчинкові-поведінкові характеристики – духовний тип поведінки та духовний саморозвиток; пізнавально-інтелектуальні характеристики – особливості розумової сфери, як допитливість, спостережливість, аналітичність, глибина, критичність, самостійність мислення; вольові характеристики виявляються у цілеспрямованості, наполегливості, саморегуляції, самовладанні; чуттєво-емоційні характеристики передають рівень розвитку емоційної сфери; естетичні характеристики – відбивають специфічне чуттєво-емоційне та інтелектуально-пізнавальне ставлення конкретної особи до довкілля, її активний потяг до краси, гармонії, досконалості і включають естетичну потребу, естетичні почуття, естетичну спрямованість.

Аналіз досліджень психологів (О.Колісника, М.Кагана, В.Зеньковецького, Р.Лівшиць, В.Попова, С.Ожегова, В.Мижерикова та ін.) і педагогів (Я.Коменського, И.Песталоці, А.Дистервега, В.Сухомлинського) дозволив виокремити про поняття «духовність» - якісна характеристика особистості, яка відображає перевагу у дітей духовних, моральних, інтелектуальних цінностей.

Визначення засобів збагачення духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку засобами музейної педагогіки проілюструвало широкий спектр їх використання у теорії та практиці роботи з дітьми. Дослідження праць (Е.Ванслової, Н.Макарової, Е.Фльоріної, Р.Чумічової, Н.Курочкіної та ін.) присвячених проблемі використання засобів музейної педагогіки в розвитку дітей, і музейно-педагогічних програмах є розвиток інтересу до культури й мистецтва. Поряд із збагаченням уявлень

мистецтвознавчого й пізнавального характеру, накопиченням початкового досвіду музейної комунікації, принципово важливим є формування в дітей емоційного відгуку на предмет, бажання пізнавати, сприймати інформацію, розвиток інтересу до сприйняття й пізнання предмета в умовах музею.

Педагогічно значущими умовами збагачення духовної сфери особистості старших дошкільників є: використання мистецтва (зокрема живопис), як засобу впливу на духовну сферу особистості, який спрямований на пробудження почуття краси, позитивних емоцій; педагогічно-компетентне збагачення емоційної та естетичної насиченості пізнавальної діяльності дітей; організація дорослим безпосередньої взаємодії дитини з творами живопису, яка спрямована на формування уміння відчувати їх красу, аналізувати їх, оцінювати гарне. Як засвідчують дослідження (Є.Фльоріної, М.Івашиної, Н.Зубаревої, В.Єзикеєвої, Р.Чумічової та ін.) дошкільникам доступне сприймання творів живопису, а психологічними дослідженнями (П.Блонського, Л.Рубінштейна, Л.Виготського) доведено, що дітям дошкільного віку доступне естетично-художнє сприймання творів образотворчого мистецтва, старші дошкільники здатні оцінити художній твір (картину), висловити своє ставлення до неї.

Вивчення практики роботи з збагачення у старших дошкільників духовної сфери засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису) дало змогу констатувати недостатній рівень збагачення духовної сфери. Так, високий рівень збагачення духовної сфери засобами мистецтва живопису притаманний лише десятій частині респондентів, натомість середній спостерігаються у майже половини обстежених дошкільників. Серед причин такого стану визначено недостатнє методичне забезпечення, слабка координація зусиль педагогічних працівників та батьків.

Перевірка ефективності системи роботи з використання мистецтва живопису у збагаченні духовної сфери особистості дітей старшого дошкільного віку підтверджує, що збагачення духовної сфери без спеціального педагогічного стимулювання розвивається повільно. Свідченням цього виступає повільна динаміка розвитку досліджуваної контрольної групи. В експериментальній групі, що працювала за запропонованою методикою, діти продемонстрували яскраво

виражене зростання рівня збагачення духовної сфери засобами живопису. Експериментальна перевірка, дані її свідчать про ефективність методів і прийомів у збагаченні духовної сфери особистості старшого дошкільника засобами музейної педагогіки (зокрема мистецтвом живопису).

В книзі Ю.Н. Хижняк «Який чудовий цей світ» є дивовижні слова, спрямовані до педагогів: «Коли пройшла моя юність і прийшла зрілість, я зрозуміла, що вплив краси в дитячому віці на ніжну душу людини величезний. Якщо навчити дитину бачити і розуміти її, аналізувати, співвідносити, роздумувати про неї, насолоджуватись нею і боротися за неї або творити своїми руками, вона виросте досконалою, гармонійно розвинутою людиною, яка таким же чином будуватиме свої стосунки з іншими людьми, свою роботу, мистецтво, захоплення, сім'ю. Тонка, чуйна людина, здатна бути щасливою і робити щасливими інших, рідко з'являється сама по собі. Виховати людину таким, розвинути в ній культуру почуттів, наповнити життя її радістю – найважливіше завдання, яке стоїть перед педагогом».

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення потребують педагогічні умови та психологічні механізми збагачення духовної сфери особистості дітей дошкільного віку засобами музейної педагогіки.

Список використаних джерел

1. Актуальні питання формування інтересу до навчання: Навчальний посібник для студентів факультетів підвищення кваліфікації, директорів шкіл / Під ред. Г.І. Щукіної. К.: Освіта, 2014.
2. Андрущенко Т. Мистецький твір як процес // Образотворче мистецтво. - 2023. -№3.-С.2-4.
3. Андрущенко В. П. Проблема взаимосвязи научной идеологии и духовной культуры (методолого-социологический анализ): Автореф. дис. ... д-ра филос. наук: 19.00.01 / КГУ им. Т.Г.Шевченко. - К., 1988. - 36 с.
5. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление/ С.Ф.Анисимов.- М.: - Мысль, 1988. - 253 с.
6. Аркин Е. А. Дошкольный возраст. -М: Учпедгиз, 1948. -61с.
7. Арнхейм Рудольф. Новые очерки по психологии искусства. - М: Прометей, 1994.-352 с.
8. Бабаева В. В. Эстетическое воспитание дошкольников. - М.: Просвещение, 1982.-55 с.
9. Бажанова В. А. О воспитании эстетической потребности // Проблемы эстетического воспитания. - М.: Просвещение, 1970. - С. 193 -194.
10. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - К.: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2012. - 60 с.
11. Барановський В.Ф. «Духовность личности в системе современных общественных отношений». Монография / В.Ф. Барановський.- К.: НТВ «Правник» - НАВСУ, 1998. - 141 с.
12. Барышева Т. А. Диагностика эстетического развития личности: Учебно-методическое пособие. - С.-Петербург: Изд-во РГПУ имени А.И. Герцена. - 1999.- 140.
13. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук, видання. - К: Либідь, 2003. - 280 с
14. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Наук.-метод. посібник. - МО України. ІЗМН. - К: ІЗМН, 1998. - 204 с
15. Беленька Г. В. Підготовка вихователів до роботи з дітьми шостого року

життя // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки. -К.: КМПУ імені БД. Грінченка, 2004. - С 7 - 9.2.

16. Білодід Ю.М. Духовність: сутність, структура, функції. Монографія / Ю.М.Білодід. - Житомир: Редакційно-видавничий відділ ІПСТ, 2003. - 192с.

17. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання // Виховання і культура. - 2001. - № 1(1) - С. 4 -10.

18. Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі: Нав. посібник. - К.: Вища пік., 1994. - С 336.

19. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. - М.: Просвещение, 1968. - 464 с.

20. Большой психологический словарь / Сост. и общ. ред. Б. Мещеряков, В. Зинченко. - СПб.: ПРАЙМ - Еврознак, 2003. - 672 с.

21. Вербенець А.М. Маленькі громадяни в художньому музеї // Маленькі громадяни великого міста: Колективна монографія. Спб.: Союз, 2007. С. 363-382.

22. Ветлугіна Н.О. Система естетичного виховання в дитячому садку. - К.: Радянська шк.,1997. -С61-66.

23. Ветлугіна Н.А. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников.- М.: Педагогика, 1980. - 208 с, ил., 4 л. ил.

24. Выготский Л. С. Психология искусства. Анализ эстетической реакции. - 5-е изд., испр. и доп. - М: Изд-во «Лабиринт», 1997. - 416 с.

25. Гіптерс З.В. Короткий культурологічний словник - довідник / З.В.Гіптерс-Львів: ЛБІНБУ, 2004. - 127с.

26. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. - К.: «Либідь», 1997. - 374 с.

27. Громов В.Є. Смісл і границі людської духовності: Монографія / В.Є.Громов.- Дніпропетровськ: Націон. гірничий ун-т, 2005. - 158 с.

28. Дитина в дошкільні роки. Част. I, II. - Запоріжжя, 1991. - 374 с.

29. Дьомін М. Важливість художнього виховання II Образотворче мистецтво. - 2003.-№2. -С. 36.

30. Експериментальна базова програма розвитку дитини дошкільного віку / Наук, кер. О.Л.Кононко. -К.: Світич, 2004. -149 с

31. Еникеев М.И. „Общая, социальная и юридическая психология. Краткий энциклопедический словарь / М.И. Еникеев, О.А. Кочетков.- М.: Изд-во «Юридическая литература», 1997. - 448 с.
32. Ерасов Б.С. Социальная культурология: Пособие для студентов ВУЗов. / Б.С.Ерасов.- 2-е изд., испр. и доп. - М.: Аспект Пресе, 1996 - 591с.
- Закон України «Про дошкільну освіту»: За станом на 25 листопада 2005 року / Верховна Рада України. - Офіц. вид. - К.: Парламентське видавництво, 2005. -31с
34. Закон України «Про дошкільну освіту»; Закон України «Про охорону дитинства». -К.: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2001. - 56 с
35. Замашна С Естетичне ставлення як психолого-педагогічна проблема // Нова педагогічна думка. - 2003. - №1/2. - С. 67 - 69.
36. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2 т. / Под ред. В.В. Давидова, В.П. Зинченко. -М: Педагогика, 1986. - Т. 1. — 318 с.
37. Звонко Н.С. До проблеми філософії духовності / Н.С. Звонко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць /.- Вип. 1. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. -С. 9-17
38. Зубарева Н. М. Дети и изобразительное искусство. Натюрморт и пейзаж в эстетическом воспитании детей 5-7 лет. - М: Просвещение, 1969. -111 с. с илл.
39. Ивашина М. Д. О некоторых приемах ознакомления старших дошкольников с художественными картинами // Эстетическое воспитание в детском саду. - М.: Просвещение, 1964. - С. 80 - 87.
40. Каган М.С. О духовном. Опыт категориального анализа/ М.С Каган// Вопросы философии, 1995.- № 9.
41. Калошина И.П. Психология творческой деятельности: Учеб. пособие для студ. ВУЗов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 432 с.
42. Колесник М. І. Людяність краси: естетичне як особисте відношення. - К.: Мистецтво, 1980. -173 с
43. Колісник Олексій. Духовний потік психіки / Олексій Колісник. // Соціальна психологія.- № 2. (16).-2006 р. С. 16-30
44. Концептуальні засади духовного розвитку дітей. Дошкільне виховання, 1998, №10.

45. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). - К: Освіта, 1993. -16 с
46. Косминская В.Б., Халезова Н.Б. Основы изобразительного искусства и методика руководства изобразительной деятельностью детей: Лаб. практикум: Учеб. Пособие для пед. ин-тов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошкольная)». - 2-е изд., дораб. - М.: Просвещение, 1987. - 124 с. ил.
47. Крымский С.Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации / С.Б. Крымский //Вопросы философии. - 1992. - № 12 - С. 21-22
48. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. - 2-е изд. - М.: Политиздат, 1977.-304 с.
49. Лившиц Р.А. Духовность и бездуховность личности / Р.А. Лившиц - Екатеринбург: Изд - во Урал, ун-та, 1997 - 152 с.
50. Лопатина А., Скребцова М. Азбука мудрости. - М.: Сфера, 1999. - 576 с. (Серия «Книга для занятий по духовному воспитанию», Книга V).
51. Лук А. Н. Психология творчества. - М.: Наука, 1978. -127 с.
52. Луканова Г. Изобразительное искусство: Фрагм. программы худ. образования и эстетического воспитания // Дошкольное воспитание. - 2005. - № 2. - С. 26 - 31.
53. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в воспитании // Перемены. - М.: Эврика, 2004. № 2. - С. 58 - 75.
54. Масол Л.М. Виховний потенціал мистецтва - джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. - 2003. - № 1. - С. 2 - 5.
55. Масол Л.М. Нові обрії мистецької педагогіки // Вересень. - № 2 - 3 (20 - 21). -2002. - С 3 - 12.
56. Мацкевич М.В. Естетичний розвиток старших дошкільників в системі «художній музей - дитячий садок»: Дис.... канд, пед. наук. М., 2006.
57. Мелик-Пашаев А. А., Новлянская З.Н. К проблеме «общего» и «специального» в художественно-творческой одаренности человека //Искусствознание и психология художественного творчества / Под ред. А.Я. Зись, М.Г. Ярошевского. - М.: Наука, 1988.-С. 307-320.
58. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре. - М.: Просвещение, 1982. -128 с.
59. Мижериков В.А. Словарь-справочник по педагогике / Авт. - сост. В.А.

Мижериков; Под общ. ред. П.И. Пидкасистого. - М.: ТЦ Сфера, 2004, - 448 с.

60. Миропольська Н. Є. Формувати почуття прекрасного. - К.: Бібліотека вчителя, 1987.-32 с,

61. Миропольська Н. Є. Формування художньої культури учнів загальноосвітньої школи засобами мистецтва слова: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. -К., 2003. -414 €

62. Моляко В. А. Психологические проблемы творческой одаренности. - К.: Об-во «Знание» Украины, 1995. - 52 с.

63. Музейна педагогіка. К.Ковальчук. Дошкільне виховання, 2006, №12.

64. Музейна педагогіка: 3 досвіду роботи / Під ред. А.Н. Морозової, О.В.Мельнікової. М.: ТЦ "Сфера", 2006.

65. Мухина В. С. Детская психология. - М: Просвещение, 1985. - 272 с.

66. Наконечна О. П. Естетичне як тип духовності. - Рівне: Рівненський держ. техн. ун-т, 2002. - 202 с.

67. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Кн. для учителя. - 2-е изд., перераб. и доп. - М: Просвещение» 1987. - 255 с, 32 л.

68. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И.Ожегов. - М.: Русский язык, 1990-915 с.

69. Омельченко О.П. Духовність шкільної молоді: сучасний стан і перспективи розвитку / О.П.Омельченко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць.- Вип. 3. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. - С. 17-30

70. Педагогічна спадщина Софії Русової і сучасна освіта: Науково-метод. посібник / За ред. В.Г.Слюсаренка, О.В.Проскури. - К.: ІЗМН, 1998. -196 с

71. Педагогический энциклопедический словарь / Под ред. Б.М. Бад-Бад .- М.: Научное изд-во «Большая Российская энциклопедия», 2002. - 528 с.

72. Педагогічний словник / За ред. М. Д Ярмаченка. - К.: Пед. думка, 2001. -514с

73. Піча В.М. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / Уклад.: В.М. Піча, Ю.В. Піча, Н.М. Хома та ін.; Заг. ред. В.М. Пічі. - К.: «Каравела», Львів : «Новий Світ-2000», 2002. - 480 с.

74. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих

навчальних закладів. - К.: Академвидав, 2004. - 456 с

75. Пономарев Я. А. Психология творчества: Избр. Психол. труды / Академия пед. и социальных наук, Моск. Психолого-социальный институт. - М.: Воронеж: Модзк, 1999. - 480 с.

76. Попов В.Д. Образование, личность, общество / В.Д. Попов.- Саратов: Издательство Саратовского университета, 1979. - 221 с.

77. Психология рисунка и живописи. Вопросы психологического исследования формирования образа / Отв. ред. Е.И. Игнатьев. - М, АПН РСФСР, 1954. - 224 с. -56 с.

78. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. - М: Педагогика, 1989. - Т.1.-480 с.

79. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. - К.: Освіта, 1996. - 304 с.

80. Самостоятельная художественная деятельность дошкольников / Под ред. Н.А. Ветлугиной. -М: Педагогика, 1980. - 208 с, ил., 4 л. ил.

81. Симонов П.В. Происхождение духовности /П.В. Симонов, П.М. Ершов, Ю.П. Вяземский. -М.: Наука, 1989.- 352 с.

82. Современный философский словарь / Под общ. ред. д.ф.н, профессора В.Е. Кемерова - М.: Академический проект, 2004. - 858 с.

83. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям; Рождение гражданина. - Кишинев: Лумина, 1979. - 622 с, портр.

84. Сухорукова Г. В. Основы образотворческого искусства і методика організації образотворчої діяльності дітей дошкільного віку / Навчальна програма. - К., 1999. - 68 с.

85. Тихонова О.Г. Дошкільникові про музейну культуру: Методичний посібник для вихователів, педагогів ДНЗ й батьків. М.: Аркті, 2006.

86. Торшилова Є.М., Морозова Т.В. Розвиток естетичних здібностей дітей 3-7 років (теорія й діагностика). Єкатеринбург: Ділова книга,2001.

87. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: В 12 т. / Академия пед. наук РСФСР. Институт теории и истории педагогики. Ред. коллегия: А.М. Еголин, Е.Н. Медьнекий и В.Я. Струминский. - М., 1950. - Т. 9-й: Человек как предмет воспитания. - 628 с.

88. Філософський енциклопедичний словник / Колектив авт. - К.: "Абрис", 2002.-741 с.
89. Флерина Е. А. Эстетическое воспитание дошкольника. - М.: Просвещение, 1961.-333 с.
90. Хлопоніна Н.Є. Ентопсихологічний аспект розвитку духовності особистості / Н.Є. Хлопоніна, А.В. Тимохіна, І.М. Хлопонін. // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць.- Вип. 1. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. -С. 43-48
91. Человек и духовность: (Сб. статей)/Отв. ред. В.Г. Федотова. - Рига: Зинатне, 1990.-152 с.
92. Чумичева Р.М. Дошкольникам о живописи: Кн. для воспитателя дет.сада.- М.:Просвещение, 1992.- 126с., 16л. ил.
93. Шаргородські С.Б. Шляхи формування духовної культури майбутнього вчителя / С.Б. Шаргородські // Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць .- Вип. 1. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. - С. 201-205
94. Шевченко Г.П. Духовні цінності життя / Г.П. Шевченко- Духовність особистості : методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць / Гол. редактор: Г.П. Шевченко - Вип. 5. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004.- С. 3- 15
95. Шевченко Г.П. Педагогіка духовності/ Г.П.Шевченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць / Гол. редактор: Г.П. Шевченко - Вип. 1. - Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. - С. 3-9
96. Якобсон П. М Психология художественного восприятия. - М: Искусство, 1964. - 86 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КАРТИНА М. С. ТКАЧЕНКА «ВЕСНА» Вступне слово дорослого

Майже сто років тому жив і працював в Україні чудовий художник Михайло Станіславович Ткаченко. Сьогодні ми ознайомимося із його прекрасною картиною «Весна» (показ картини). Діти! Наша земля гарна в усі пори року.

Але є в природі час, коли вона пробуджується від зимового сну й уся живе, радіє теплу й сонцю. Це весна. Щось радісне й водночас божественне вчувається в цьому слові. Ці почуття добре передав художник Михайло Ткаченко. Подивіться, ось невисокий пагорбок, з-за якого виглядають два будиночки. Сонце м'яко й лагідно освітлює їхні стіни й дахи. Першим ніжним теплом зігріта травичка ясно-зелених кольорів. Маленька стежинка біжить, наче струмочок. І навіть безлисті гілочки на деревах здаються якимись незвичайними: іони ніби міняються на сонечку і на них ось-ось 'являться перші маленькі бруньки. Що ж відбуватиметься з природою далі?

Бесіда за картиною

Що зображено на картині?

Які почуття хотів передати художник?

За допомогою яких барв він передав свої почуття?

Чому картина називається «Весна»?

Поміркуйте, як сприймають весну люди, котрі живуть у будиночках, що зображені на полотні?

Чим вони зараз займаються, якій весняній погоді будуть раді найбільше?

Словник-помічник: тіні від дерев; зігріта травичка; ніжний запах весни; безлисті гілочки на деревах; сонечко «обіцяє»; міняються на сонечку.

Читання й переказ оповідання Н. Григор'євої «У поході»

На порозі травень — весна. Вранці у будинку тихо. Відчинивши обережно

двері, ми з татом вирушаємо в похід. Ми домовилися з ним подивитися на ранковий ліс.

Ідемо недовго. Підіймається сонечко. Його яскраві промінці вирають на наших обличчях, ніби промовляють до нас: «Добри-и-и-день ва-а-ам».

Ми заходимо в ліс. Звідусіль чути пташиний спів. Підходимо до струмочка. У ньому тихо дзюрчить вода. На дні виблискують камінчики. Ми сідаємо під старим кленом й оглядаємо усе довкола.

Перед нами, за струмочком, ростуть молоді берізки. Їхні гілочки й листочки такі тоненькі й такі ніжні. На землі, біля наших ніг, метушаться мурахи. Над квіточками уздовж струмочка пурхають метелики. Я відчуваю себе метеликом: мені легко й спокійно.

- Ну то як тобі ранковий ліс? — запитує тато.

- Дуже подобається, тут так свіжо, — відповідаю я.

По дорозі додому ми милуємося хмарами. Вони так швидко плывуть по небу й увесь час змінюються, нагадуючи якихось дивних велетнів. Нарвавши трохи перших весняних квітів, ми повертаємося додому. Я віддаю квіти мамі й кажу:

- Ми ходили спілкуватися з природою, і вона переказувала тобі вітання.

Запитання до тексту

- Чим схожі і чим різняться картина «Весна» й оповідання «У поході»?
- У якому творі змальована рання весна, а в якому — пізня? Як ви про це здогадалися?

Вивчення вірша К. Перелісної «Пролісок»

Я — пролісок синенький,

І перший навесні

Сказати вам раденький:

«Кінець! Кінець зимі!»

З-під снігу мій листочок

До сонця простягну,

І ніжний мій дзвіночок

Вітатиме весну.

Ігри та етюди

Гра «Знайди на палітрі барви, які художник використав у своїй картині»

Діти ще раз розглядають картину, називають барви та їх відтінки, а потім

підбирають відповідні барви на палітрі. Після завершення роботи усі розглядають палітри, порівнюють їх із кольорами картини, відзначають ті, що підбрані найбільш точно.

Гра «Райдуга-дуга»

Дорослий розповідає, коли може бути райдуга (після теплого дощу й раптової появи сонечка). Потім він пропонує текст для запам'ятовування і гру з ним. Райдуга складається із семи кольорів: червоного, жовтогарячого, жовтого, зеленого, блакитного, синього та фіолетового:

- Червоні тюльпани за вікном горять.
- Жовтогарячій лисиці всю ніч морквина сниться.
- Жовтий соняшник за сонцем стежить.
- Зелені листочки кружляють і співають.
- Блакитні небеса над головою.
- Синя волошка під дощиком намокла. Фіолетовій фіалці набридло жити в

лісі.

У майстерні художника

Розфарбовування контурного малюнка «Моя весна!» у супроводі аудіозапису твору П. Чайковського «Пори року» та уривка з поеми І. Франка «Лис Микита».

КАРТИНА П. П. КОНЧАЛОВСЬКОГО «БУЗОК» Вступне слово

дорослого

Художник, про якого ми сьогодні будемо з вами говорити, дуже любив зображати квіти. Мабуть, ніхто з живописців не створив так багато натюрмортів із квітами, як Петро Петрович Кончаловський. Найулюбленіші квіти художника — бузок. Йому він присвятив безліч своїх картин. Найбільш відома серед них — «Бузок» (показ картини). Подивіться! Ви згодні, що на всіх нас одразу повіяло весною? Точніше, ми відчули її подих. Недарма в народі кажуть: «Зацвів бузок = чекай на літо!». Художник намалював бузок так, що ми відчуваємо його свіжість, здається, що квіти тільки-но зрізали в саду й поставили в кошик. Вони ще вологі. Можливо, від ранкової роси або дощу. Бузок на картині має різні відтінки: і білі, і рожеві, і темно-червоні, і лілові. Його гілочки важкі, а на них — неначе виноградні грона з малесеньких зірочок-квітів, А який бузок запашний і духмяний! І кошик Петро Петрович підібрав незвичайний: він сплетений з вербових гілочок. Вони немов обіймають гілочки бузку.

Бесіда за картиною

Який настрій викликає у вас ця картина? Які кольори й відтінки підібрав художник, щоб передати радість від великого букета маленьких квітів? Яке тло вибрав він для весняного букета? На що схожі квіти бузку? Яка гілочка бузку вам подобається найбільше? Чому?

Словник-помічник: фіолетові; лілові; рожеві; духмяні; запашні; свіжі; чудовий букет; кошик, який обіймає; подих весни.

Робота з текстами

Складання закінчення оповідання «Бузок»

До нас приїхала бабуся. Ми — це мама, тато і я, Сашко. Мені незабаром виповниться шість років. Увечері мама сказала: «Бабуся дуже любить бузок. Давай подумаємо, як її можна порадувати». Настав вечір, а потім ніч. Усі заснули. Тільки я лежав із розплющеними очима й дивився, як від вітру

погойдуються гілочки бузку, начебто нагадуючи мені про свою красу та бабусю. Я прокинувся рано. Усі ще спали. Я дістав білу скатертину й накрив нею стіл. Потім розбудив тата. Ми разом знайшли кошик, поставили туди баночку з водою й пішли в сад. Тато акуратно зрізав гілочки, а я підказував, які саме, й говорив: «Напевно, бабуся любить бузковий, білий, кремовий і світло-блакитний бузок». Потому ми з татом тихесенько зайшли до бабусиної кімнати й поставили бузок біля її узголів'я.

Розучування вірша К.Перелісної «Бузок»

Один бузок ось під вікном,

А другий біля ганку.

Один синенький, а отой

Біленький, як сметанка.

Обидва ніжні, запашні,

Аж дух вам забиває.

І кожна гілка, як букет

Із листя виглядає.

Ігри й етюди

Гра «Чи знаєш ти весняні квіти?»

Педагог читає загадки, діти показують відповідні картинки. Навесні я зацвітаю

Синім цвітом серед гаю.

Відгадайте, що за квітка,

Бо мене не стане влітку. (*Пролісок.*)

Лист зелений і міцний,

Сніг для нього не страшний,

А коли весну стрічає,

Сині очі розкриває. (*Барвінок.*)

Стала на поляні

В жовтім сарафані,

Підросте, всміхнеться,

Для вітрів вбереться
В платтячко біленьке,
Пишне та легеньке. (*Кульбаба.*)

У зеленії сорочки,
Що зіткав веселий гай,
Білі вбралися дзвіночки.

Як зовуть їх —

Відгадай! (*Конвалії.*)

У майстерні художника

Малювання на тему «Барвистий бузок» під супровід «Вальсу квітів» з
балету

«Лускунчик»

КАРТИНА І.І. ШИШКІНА «РАНОК У СОСНОВОМУ ЛІСІ»

Вступне слово дорослого

Іван Іванович Шишкін любив малювати природу, особливо ліс. Його картини «Сосновий ліс», «Сосновий бір», «Струмок у лісі», «Ліс», «Джерело в сосновому лісі», «На узліссі» знають і люблять в усьому світі. Перед вами ще одна робота художника — «Ранок у сосновому лісі» (показ картини). Що ж ми бачимо на ній? Мама-ведмедиця вивела трьох своїх синів погуляти в ліс. Поки ведмежата граються, лазять по деревах, мама не зводить з них очей: адже вони ще нетями, багато чого не розуміють. Ми бачимо настрої ведмедиці й відчуваємо: їй добре в цьому чудесному лісі. А малятам іще краще: поруч мама, вони всі разом. А який гарний ліс! Сонечко просвічує дерева, сосни стоять стрункі, величні, спокійні. Ранок, тиша, благодать. Тільки сонечко, спів птахів та звуки ведмежих ігор.

Бесіда за картиною

Хто зображений на картині? Які почуття хотів передати художник? Як фарби допомогли йому це зробити? Що найбільше приваблює вас у цьому сюжеті? Хто головний на картині? Чому ви так думаєте? Як сосновий ліс, ранкове сонечко допомагає нам відчути спокійний, але водночас радісний настрій? Чому картина називається «Ранок у сосновому лісі»? Що б ви хотіли на ній домалювати? А як іще можна назвати цю картину?

Словник-помічник: привілля, величні сосни, ранкове сонечко, ведмежата граються, турботлива ведмедиця, небо променисте, ясне; радісно й спокійно. **Робота з текстами**

Читання й аналіз уривка з оповідання С. Махотіна

Хазяїн лісу

Якби не ведмідь, ми б ніколи не почули таких чудових казок! Російська казка шанує ведмедя. Називає його на ім'я та по батькові — Михайло Потапович. Він — хазяїн лісу, сильний і простодушний. Навіть якщо й украде дівчинку Мату, то все одно сам поверне її дідусеві та бабусі.

З настанням зими ситий ведмідь лягає спати в барліг. Але його сон дуже чуткий. Він, скорше, не спить, а дрімає. Чує все, що відбувається навколо. Тому в лісі не слід галасувати. Особливо взимку.

Усі добре знають вислів: «Ведмідь спить і лапу смокче». Багато людей думають, що в такий спосіб! І він угамовує відчуття голоду. І помиляються. Насправді під час зимової сплячки у ведмедя линяє шкура на підошвах лап. Лапам трохи боляче. Отож, ведмідь і смокче лапу, щоб заспокоїти біль. Допомагає!

Немає в лісі більш турботливої й ревнивої матері, аніж ведмедиця. Ведмежата народжуються навесні. Вони зовсім безпорадна нічого не вміють. Лежать разом з мамою в барлозі й харчуються молоком. Мине багато часу, перш ніж вони навчаться самі здобувати їжу. Усе літо ведмежата не відходять від матері. А разом з ними — пестуни, ведмежата, що народилися торік. їх ведмедиця ще й досі так само охороняє. Добре ведмедям у лісі!

- Чим це оповідання доповнює картину «Ранок у сосновому лісі»?
- Чому ведмедям краще вдома?

Розучування вірша Н. Григор'євої «У лісі»

Тільки я в куці зайшла,	І пісні мені співали,
Підосичник знайшла,	А подалі я зайшла,
Дві лисички, боровик,	Ще й чорниці там знайшла.
І великий моховик,	Добре в лісі у такому
їжачка я зустрічала,	Все тепер несучи додому.
Диких яблук назбирала Три синички щебетали	

Ігри й етюди

Дорослий запитує:

Чи в усі пори року природа грає одну мелодію на одних і тих самих інструментах? Чи змінюється її репертуар? «Змінюється! — кричать малята.— Узимку сніг рипить під ногами, а навесні чутно, як дзвенять крапельки». «Тоді давайте розділимося на чотири групи. Нехай, наприклад, до однієї групи будуть входити ті, хто народився влітку, до другої - ті, хто

народився навесні, третя група — «осінь», четверта група — «зима». І кожна група нехай спробує пригадати й за допомогою підручних засобів відтворити звуки своєї пори року».

Після цього починається робота. «Літнячки» будуть вмочати руки в мисочки з водою й слухати, як стікають із пальчиків краплі й падають на металеву тацю. Чийсь голос буде лунати, наче шум прибою.

В «осіннячків» буде шелестіти жовте листячко й, повільно впавши під дитячі ноги, тихо шарудіти, про щось розповідаючи й прощаючись із північним літом. Навесні задзвенять струмочки: діти будуть переливати воду з одного кухлика в інший і слухати, як співає й радіє водичка сонечку після довгої полярної ночі. А то раптом засвистить зимовий вітер і почнеться хурделиця.

Насамкінець дорослий каже: — Світ повен звуків! Варто лишень прислухатися!

У майстерні художника

Малювання на тему «Допоможемо ведмежій родині»
(розфарбовування) під супровід пісні А. П. Петрова «Я крокую по Москві»

КАРТИНА О. К. САВРАСОВА «ГРАКИ ПРИЛЕТІЛИ» Вступне

слово дорослого

Якось відомий художник Олексій Кіндратович Саврасов стояв біля віконця, дивився на небо, церківку та голі берізки із чорними торішніми гніздечками. Він задумався, заплющив очі. І раптом його розбудив невгамовний пташиний лемент. Прилетіли граки! Художник начебто чекав того моменту, коли в природі все починає змінюватися, все починає рухатися. Саме під враженням цих радісних почуттів він і почав малювати. Ось так і з'явилася картина «Граки прилетіли» (показ картини). Подивіться, у центрі стоїть кострубата берізка. Поруч із нею ще одна, а збоку, праворуч іще кілька молодих струнких берізок. Здається, що їхні голі гілочки «ожили», стрепенулися і тягнуться вгору, до сонечка... Ні! Це на дерева сіла зграя граків. Вони повернулися з теплих країв у рідні місця. Граки кричать, радіють, що їхні старі гнізда-будиночки збереглися. Птахи відразу заходилися обновляти, ремонтувати гніздечка. А внизу, біля коріння берези, грак знайшов гілочку й тримає її в дзьобі... Удалині видніються церква, будинки, школа... Сніг став пухким, сірим, бруднуватим, подекуди невеличкі калюжки. Весна йде! І незабаром у гніздах з'являться маленькі малята-граченята.

Бесіда за картиною

Що ж цікаве побачив, а потім почув художник? Який настрій у граків, що прилетіли? Чому радіють вісники весни? Які дерева вибрали граки? Як ви думаєте, чому птахи оселилися на краю села, а не в центрі? Чи є на картині сонечко? Чи багато його? Яке небо? Сніг? Як можна інакше назвати цю картину?

Словник-помічник: невгамовний пташиний лемент, сірувато-білий сніг; гомін птахів; граченята; блакитні ясні просвіти; кострубата берізка; вісники весни; злітають над селом; погойдуються дерева; грак зиму роздзьобував.

Робота з текстами

Читання й аналіз трьох крапельок-оповідань

Ластівка

Восени хлопчик хотів зруйнувати приліплене під дахом гніздо ластівки, у якому вже ніхто не жив: зачувши наближення холодів, хазяї полетіли.

— Не руйнуй гніздо,— сказав хлопчикові батько.— Навесні ластівка знову прилетить, і їй буде приємно знайти свою стару хатинку.

Хлопчик послухався батька.

Минула зима, і наприкінці квітня прилетіла пара гострокрилих, гарненьких веселух-щебетух пташок, і вони почали пурхати довкола старого гніздечка. Закипіла робота.

(К. Ушинський.)

«Забіяки»

Від води бурульок і від сонця, від жуків і мух, від світлих листочків горобці неначе подуріли. Бійки і тут і там! Уцепляться двоє одне в одного на даху — до них мчить ціла дюжина. Уцепляться, крильми тріпотять, кричать і летять пернатою гірляндою з даху на голови перехожих.

«Шпак»

Він прилетів наприкінці березня. Був шпачок худий і квапливий, немовби пташеня. Та ось минув місяць. За цей час шпак не раз побував на городі. Він славно попрацював, упіймав чимало жучків та личинок. Шпак зміцнів. Його хода стала впевненою, а квапливість кудись поділася. Тепер птах поглядає на всіх гордо й статечно. І ніхто вже не *скаже, що* він колись був схожий на пташеня.

• Яким було маленьке пташеня? Що воно не вміло робити? Як змінився шпак? Що він навчився роботи?

• Яке з трьох оповіданнячок найбільше підходить до картини «Граки прилетіли»? А які оповідання доповнюють роботу художника? Чим?

• Перекажіть те оповідання, яке сподобалося вам найбільше.

Розучування віршів (на вибір)

Прилетіли шпаки дорогі співаки,
прилетіли весну зустрічати.

У шпаківнях нових
скоро будуть у них
жовтороті малі пташенята.

Прилетіли шпаки,
дорогі співаки,
поселитися в теплі квартири.

Скрізь лунають пісні,
то співці голосні
за шпаківні нам дякують щиро.

(Г. Бойко.)

Ігри й етюди

«Граки прилетіли»

Діти роблять коло, один гравець стає посередині й співає:

Граки летять,

На всю Україну сурмлять:

- Гу-гу-гу — Ми несемо вам весну.

При цьому він піднімає руки вгору, показуючи, як летять граки. Діти піднімають руки й кричать йому у відповідь:

- Летять, летять! Журавлі летять,

На всю Україну кричать:

- Курли-курли — спробуй нас наздожени.

У майстерні художника

Малювання на тему «Граки прилетіли» (домальовування начерків) під супровід польки Й. Штрауса «Трік-Трак»

КАРТИНА І. ЛЕВІТАНА «ЗОЛОТА ОСІНЬ»

Вступне слово дорослого

Ісак Ілліч Левітан жив у дуже великій родині. Але коли йому виповнилося 13 років, він вступив до училища й став навчатися малювати у великих художників. І сам став всесвітньовідомим. Його картина «Золота осінь» обійшла увесь світ, її можна побачити в багатьох книгах та підручниках (показ картини), А сьогодні «Золота осінь» Левітана завітала в гості й до нас. Подивіться, ліворуч — березовий гай, а праворуч — річка. Здається, що її густо-синя вода повільно-повільно рухається... Прямо перед нами розпростерлася земля, вже вкрита побурілою, осінньою травою. Небо хоча й не синє, зате ясне й спокійне. Мої очі не можуть відірватися від осінніх берізок: багряно-золотих, як завжди, білостовбурних та тоненьких. Які гарні, теплі фарби використав Левітан, щоб показати золоте листя беріз, синяву води, блакить неба. Так і хочеться увійти в цей березовий гай, походити по шурхітливому листю, зазирнути в річку й про що-небудь помріяти... Скрізь тихо й дуже спокійно...

Бесіда за картиною

Що зображено на картині? Які почуття хотів передати художник? Чому картина називається «Золота осінь»? Які фарби використав Левітан, щоб показати «золото» осені? Що може статися з таким чудовим пейзажем через два тижні, через місяць?

Словник-помічник: золоті, синя, жовто-червоні; осінні листочки, немов свічки; берізка ніби пов'язана різнобарвними косинками; гарне; річка з повільною течією; прозора; небо ясне, променисте, спокійне; трава жовта, наче килим; бура.

Робота з текстами

Читання й переказ оповідання Н. Григор'євої «Ліс восени»

Якось у погожий жовтневий вихідний день я з татом і мамою поїхав

приміською електричкою за місто. З вікон відкривалися чудесні картини осені. Здавалося, ніби чарівний художник розфарбував дерева й чагарники.

Ось ми проїхали повз берізки. їхнє листячко жовте-жовте, ніби деревця покриті золотими куполами.

Дуби схожі на велетнів, одягнених у позолочене багряне вбрання. Та найбарвистіші — клени. їхнє різьблене листя ще зелене, але подекуди є вже й жовте, й червоне.

Сріблясті тополі теж змінили свій колір. І тільки ялини та сосни стоять, як і влітку, зелені.

Кучерявий глід скинув усе листя, на гілках тільки червоні ягоди. Вони, здавалося, гукали: - «Зірвіть нас!»

Колючі кущі терну стали синіми від сили-силенної спілих ягід. Гарно в таку пору опинитися в лісі. Не поспішаючи, ми пішли по м'якій «постелі».

Тихо в лісі. Тільки чути шурхіт листя під нашими ногами. А з пам'яті зринало слово, яке іноді говорить мій дідусь: «Благодать!»

• Чим схожі картина І, Левітана та оповідання Н, Григор'євої? Які гарні слова з оповідання підходять для опису «Золотої осені»?

Розучування вірша Н. Забіли «Жовтень»

Подивись: на видноколі

Мов змінилися ліси.

Хто це їх у жовтий колір

Так барвисто покрасив?

Ось край річки жовті клени

І берези золоті.

Ялинки лише зелені

Залишились в самоті

І пишаються дерева

Золотим своїм вбранням:

— Це якийсь маляр, напевно,

Догодити хоче нам.

А маляр цей — місяць жовтень,

У відерцях чарівних

Жовту фарбу розмішає

І розбризкає по них. **Ігри й етюди «Круговорот листя»**

Діти збирають листя у лісі, потім викладають його по колу в певній послідовності: маленьке зелене; трохи більше зелене; жовто-зелене; жовте(червоне); найстаріше, темне. Гра допомагає дітям зрозуміти, що відбувається з листям у природі.

«Що можна почути в осінньому лісі?»

В осінньому лісі можна почути:

- пташині голоси;
- свої кроки;
- шурхіт листя;
- сюрчання коників;
- тріск зламаної гілки;
- = шурхіт від стрибків білки;
- шарудіння лапок —іде їжачок;
- стукіт дятла;
- розмову грибників.

У майстерні художника

Малювання методом «колаж» на тему «Царівна-осінь» під супровід твору Г. В. Свиридова «Сумна пісенька»

КАРТИНА А. І. КУІНДЖІ «МІСЯЧНА НІЧ НА ДНІПРІ» Вступне слово дорослого

Архип Іванович Куїнджі — український художник. Народився в м.Маріуполі, у родині бідного шевця. Він рано став сиротою: батьки померли, а хлопчик жив у родичів. Заробляв собі на хліб самостійно: допомагав у крамницях, фотографам. Грамоти Архип Іванович навчився у знайомого вчителя. І багато малював: на стінах будинків, на парканах, на шматках картону й паперу. Художник відомий багатьма полотнами, та найвиразнішою вважають його роботу «Місячна ніч на Дніпрі» (показ картини). Подивіться: зеленувата стрічечка Дніпра майже зливається на обрії з хмарним небом. Та ось хмари розійшлися й виглянув місяць, освітивши ріку, хатки і стежинки, що йдуть аж до Дніпра.

Довкола тихо-тихо. Тільки небо сяє і виблискують дніпровські води. Подивіться, яке світло випромінює місяць. Він наче чарівний... Придивіться уважно, які барви використав Куїнджі.

Бесіда за картиною

Який час доби зобразив художник?

Чи спостерігали ви коли-небудь таку ніч? А безмісячну ніч? Що найбільше подобається вам на цій картині? Які барви використав художник, щоб передати, яка гарна ніч на Дніпрі, особливо при місячному сяйві? Я відкрию вам один секрет: Архип Іванович дуже любив ніч. На його славнозвісних картинах «Українська ніч», «Нічне» (якщо є можливість, необхідно продемонструвати дітям ці полотна і порівняти з картиною «Місячна ніч на Дніпрі») так само передана краса ночі.

Словник-помічник: самотній місяць; повисла в повітрі; темні, наче вугілля; темний вигляд; чорне листя; холодний блиск; блиск дніпровських вод. **Читання й переказ японської казки (в обробці В. Маркової) «Найкрасивіше в світі вбрання»**

За старих часів, у сиву давнину, пір'я у ворона було біле-біле. Та от

А чому в дятла вбрання строкате, у сокола взірчасте, у чаплі – блакитне, а в горобця — сіре?

Як забарвлення пір'я птахів і хутра тварин допомагає їм ховатися від хижаків?

Поміркуйте, що важливіше — колір чи характер? Чому говорять «Не суди по одежі, а суди по розуму»?

Вивчення вірша «Ніч» (За С. Єсеніним; переклад Н. Курганозі)

Тиша. Ніч навкруги.

Річка срібна біжить.

Лиш джерельце дзюрчить.

Мчить сріблистий струмок.

Місяць світлом своїм

Срібна травка дрижить,

Все навколо сріблить.

В'ється срібний димок.

Ігри та етюди. «Що буває чорним?»

Діти називають ті предмети, які бувають чорними. Якби ви були чарівниками, то які б чорні предмети перефарбували в інші кольори? Які саме? Чому?

У майстерні художника

Малювання на тему «Відображення веселої ворони у весняній калюжі» у супроводі твору П. Чайковського «Марш із балету «Лускунчик»»

**КАРТИНА О. Х. НОВАКІВСЬКОГО «НАТЮРМОРТ» Вступне
слово дорослого**

Сьогодні ми ознайомимося з художником Олексієм Харламповичем Новаківським та його картиною «Натюрморт». Цього слова ви ще не знаєте.

Подивіться, який сюрприз я для вас підготувала (дорослий прибирає серветку, під якою на таці розкладені натуральні фрукти й овочі). Це натюрморт — відповідно розкладені побутові предмети, квіти, плоди, які можуть бути зображені на картині.

Олексій Харлампович дарує нам свій «Натюрморт» (показ картини).
Гарно?

Авжеж! У центрі картини срібна ваза, а в ній червоні, жовті й жовтогарячі фрукти. Унизу на тарілочках розкладені лимони, яблука, а на задньому плані — квіти: барвисті айстри. Збоку — гарні горщики з квітами. Давайте з вами помріємо й відгадаємо...

Бесіда за картиною

Що може розповісти цей натюрморт про життя родини, яку ми не бачимо, а тільки відчуваємо?

Хто ж приготував і так красиво розмістив усі ці предмети?

Для кого, у який день готували букети айстр?

Яку пору року зобразив художник?

Чому ви думаєте, що осінь? Ранню чи пізню?

Якби вам підготували такий натюрморт на перше вересня або на день народження, які б слова подяки ви сказали?

Словник-помічник: білі, жовтогарячі, яскраві, жовті плоди й квіти; смачно; красиво; срібна; м'які кольори сонця; гра фарб; чудовий настрій.

Читання казки Лесі Українки «Три метелики»

Були собі три метелики: один білий, другий червоний, а третій жовтий. Вони весело літали цілий день у великому саду, в сонячному світлі,

перелітали з квітки на квітку, куштували медок і летіли далі.

Час минав дуже швидко. Вони так загралися, що й не помітили, як сонечко сховалося за хмари і пустився дощ.

Змокли метелики. Полетіли вони до своєї хатки, аж там біда: двері замкнені, а ключа ніде не можна знайти.

Що тут робити? За той час, що стояли перед дверима та не знали, що робити, змокли страшенно. Насилу вже крильцями ворушили. Ледве долетіли до тюльпана, червоного, з жовтими крапочками. Попросили його захисту:

- Любий тюльпанчику, просимо тебе, відчини свій келих та сховай нас від дощу!

Тюльпан подивився на них і промовив:

- Жовтого й червоного прийму, а білий нехай зостається надворі. Але обидва метелики, жовтий і червоний, промовили:

- Коли ти не хочеш захистити нашого братика, білого метелика, то й ми краще на дощі будемо мокнути.

Метелики смутні полетіли до білої лілеї. Попросили й її, щоб сховала їх від дощу, але вона погоджувалася прийняти тільки білого. Тоді й він промовив:

- Сам-один не хочу ховатися в тебе! Або вже разом зі своїми братамидесь знайдемо захист, або вже вкупі бідувати будемо.

Почуло це з-за хмар сонечко, і схотілося йому побачити тих приятелів, що так один за одного обстоювали. Продерлося крізь хмари й кинуло на метеликів своє проміння. Зараз крильця їм висохли, і самі вони зігрілися і знов літали, танцювали й раділи, як і раніше, аж до самого вечора. А як сонечко зайшло за гору, то метелики полетіли додому спати. *Запитання до тексту*

- Покажіть, як метелики боялися дощу.
- Чому тюльпан відмовився впустити до себе білого метелика а лілея погодилася пустити до себе тільки білого метелика?
- Хто допоміг метеликам?

- Покажіть, як змінився їхній настрій.

(Казку читають під тихий супровід симфонічного твору «У лісі» М. Чюрльоніса.)

Вивчення вірша «Чудовий восени наш сад...» (за У. Рашид; переклад Н. Курганової)

Чудовий восени наш сад:	До саду зранку ми підем,
В нім грушки є і виноград,	Покличемо сусідів.
І яблучка рум'яняться,	І сонечку, і осені
І грушки усміхаються...	Промовимо: «Спасибі!»

Запитання до тексту

- Які фарби осені «живуть» у цьому вірші?

Ігри та етюди

«натюрморт — по пам'яті»

Дорослий задає питання:

- Що натюрморт може розповісти про людину?
- Що б ви намалювали в натюрморті — для себе, для друга?

Після відповідей дітям пропонують два натюрморти. Один — на картині, інший — на столі. Діти розглядають натюрморти протягом 10—15 секунд, потім по пам'яті їх описують, знаходять у них спільні й відмінні риси.

У майстерні художника

Домальовування й розфарбування натюрморту «Букет у горщику».

Розфарбовування на тему «Лялька з натюрмортом» (по контуру) у супроводі твору Р. Шумана «Перша втрата»

КАРТИНА І. С. ЇЖАКЕВИЧА «МАМА ЙДЕ!» Вступне слово дорослого

Художник Іван Сидорович Їжакевич жив у нашій країні і створив багато картин. Але найбільше я люблю дивитися на його полотно, яке називається «Мама йде!» (показ картини). Подивіться, як радіють діти: вони побачили маму. Мабуть, мама цілісінський день була на роботі. А старша сестричка залишилася доглядати за маленьким братиком. Звісно ж, сестричка любить братика. Як вона ніжно тримає його на ручках. І малюкові затишно і спокійно зі старшою сестричкою. Але день спливає. Небо вкривають грозові хмари. Сутеніє. Як добре, що мама повернулася. А куди дивляться очі дітей: в матусині очі чи на те, що ж вона принесла додому? Як ви думаєте, що скажуть діти мамі? Якою буде їхня зустріч? Про що й про кого вони розмовлятимуть?

Бесіда за картиною

Хто ж головний герой картини? Чи може бути героєм той, кого не видно?

Як художник описав любов дітей до мами? Який колір передає любов, а який — тривогу?

Чому художник назвав картину «Мама йде!»? Який настрої викликає у вас ця картина? Як би ви хотіли назвати цю картину? Якби ви були художниками, що б ви домалювали на цій картині? *Словник-помічник*: любі очі; очікування; тепла зустріч; пожвавішали; осяйна усмішка; світлий, радісний настрої; теплі кольори.

Читання й переказ казки «Як біла троянда стала рожевою» Л. Б. Фесюкової

Жили собі мама, тато, старша сестра Катруся і братик Микитко — зовсім ще маленький. Катруся була старшою на сім років. Маму вони любили просто за те, що вона їхня мама: дуже гарна, добра, розумна й лагідна. Дітям

завжди хотілося робити мамі приємні сюрпризи. І ось одного разу Катруся сказала: - Давай подаруємо мамі три рожеві троянди. Але ж до дня народження ще далеко,— мовив Микитко.

- Ну то й що. Тим, кого люблять, дарують квіти не тільки у святкові дні,— відповіла сестра й доручила братикові купити троянди...

Микитко приніс три... білі троянди й сказав:

- На ринку залишилися тільки білі.

Діти засмутилися. Вони знали, що мамин улюблений колір — рожевий. І раптом Катруся вигукнула:

- Я знаю, як зробити квіти рожевими.

Вона поставила троянди у воду, підфарбувала її в ясно-червоний колір, а вазу заховала у своїй кімнаті! Рано-вранці діти підійшли до вази і побачили в ній рожеві троянди. По стеблинках кольорова водичка піднялася до квіток і зафарбувала їх. Схвильовані брат і сестра тихенько пройшли до мами, яка ще спала, й поставили на тумбочку її улюблені троянди.

Що сталося далі?

Придумайте схоже оповідання про те, як діти вітали тата у День захисту Вітчизни.

Вивчення вірша «Кульбабка» (за О. Висотською; переклад Н. Курганової) Випустило сонце Промінь-золотинку, Виросла кульбабка — Сонячна дитинка. Золоту, пригожу Одягла панаму І на сонце схожа, Як синок — на маму.

Запитання до тексту

- Зазирніть у мамині очі й скажіть їй приємні слова.
- Знайдіть у вірші красиві слова й запишіть їх у свій словничок.
- Із чим або з ким можна порівняти сірі, зелені, карі очі матусь?

Ігри та етюди «Сонячний день і хмарний день»

Дорослий дає дітям дві однакові сюжетні картинки, виконані в контурі, два набори силуетів предметів, зображених на сюжетній картині (кольорові й сірі різних відтінків). Потім він просить дітей заповнити одну картину кольоровими

силуетами, а іншу — сірими. Після цього діти розповідають, які кольори використали, порівнюють картинки.

«Знайди маму»

Дорослий читає вірші й оповідання про тварин, розглядає разом із дітьми ілюстрації В. Сутєєва, Є. Чарушина, а потім читає «листа», який отримали від курки, свині, качки й гуски. Вони «написали», що їхні малята пішли гуляти й заблукали. Звучить запис, який надійшов разом із «листом» — «Пташиний двір» Д. Кабалевського. Діти на власний розсуд малюють дитинчат, а потім танцюють під цю музику.

У майстерні художника

Розфарбовування контурного малюнка «Мураха-мама та її синочок» у супроводі твору Р. Шумана «Народна пісенька».

